

UČEBNICE
ZEMĚPISU

PRO ÚSTAVY

KU VZDĚLÁNÍ UČITELŮ A UČITELEK.

III. 72. ex.

NAPSAL

DR. FRANT. ZACHYSTAL,

PROFESSOR C. K. ÚSTAVU KU VZDĚLÁNÍ UČITELŮ V PRAZE.

DÍL I.

(PRO PRVNÍ ROČNÍK.)

S 23 NÁČRTKY MAP, 41 OBRAZY A BAREVNOU PŘÍLOHOU.

Výnosem vys. c. k. ministerstva kultu a vyučování ze dne 13. května 1907, č. 11402 všeobecně schválen.

CENA VÁZ. 2 K 40 h.

V PRAZE
NAKLADEM ČESKÉ GRAFICKÉ AKC. SPOLEČNOSTI «UNIE»

1907.

4768.

Veškerá práva jsou vyhrazena.

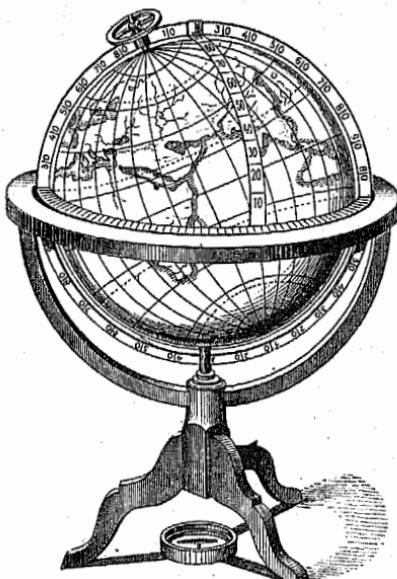
ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA	
PEDAGOGICKÉ FAKULTY	
HRADEC KRÁLOVÉ	
Signature	U1786 ✓
Inventár. č.	202035 ✓

Zeměkoule a její síť.

Podoba země.

Země naše, jak nyní s určitostí víme, podobá se kouli, při sev. a již. konci svém poněkud sploštělé (odtud pojmenování: *kulovník*, *sferoid*), v prostoru světovém volně se vznášející, jejíž objem roven 40.070 km^3 ; povrch pak čítá se na 510 mill. km^2 . Přes to, že není země naše koulí dokonalou, nazýváme ji přece zeměkoulí a užíváme k znázornění jejímu přístroje, zv. *globus* č. zeměkoule strojená (obr. 1.).

Že země má skutečně podobu koule, o tom svědčí různá pozorování. 1. Kruhovitá podoba a nepatrnost obzoru. 2. Nenáhlé objevování se a mizení předmětů na obzoru. (Loď na moři.) 3. Obeplutí země. 4. Cesty směrem poledníkovým. (Stoupání a klesání Severky, mizení a objevování se jednotlivých souhvězdí a hvězd, cestujeme-li k severu neb k jihu.) 5. Cesty směrem rovnoběžníkovým (rozdíl časový mezi východem a západem). 6. Kruhový stín zemský, naměsíc při zatmění jeho padající. 7. Rozdílné trytí soumraku. (Kdyby byla země plochou, byl by soumrak stejný na všech místech jejích.)

Obr. 1. Globus.

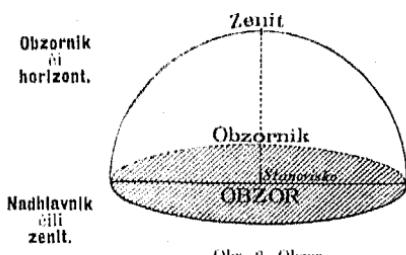
Obzor.

Stojíme-li na rovině neb na moři, přehlédneme — rozhlížejc se — část povrchu zemského, podobající se *kruhu*. My sami jsme ve

Stanovisko. slředu přehlédnutého kruhu a bod ten sluje naším stanoviskem.

Nad námi klene se obloha v podobě duté polokoule, na ploše přehlédnuté spočívající; kružnice, omezující

část přehlédnuté plochy, sluje obzorník čili horizont. Měníme-li stanovisko své nejen v jedné a též rovině, nýbrž i směrem kolmým do výše, mění se také horizont. Nejvyšší bod viditelné oblohy leží nad naší hlavou a sluje nadhlavník čili zenit (obr. 2).

Obr. 2. Obzor.

Příklady. Stojíce na rovině, přehlédneme kruhovou plochu, jejž poloměr činí asi 45 km. Při 100 m výšky přehlédneme kruhovou plochu o poloměru 36 km.

» 500 »	»	»	»	»	»	»	80 »
» 1000 »	»	»	»	»	»	»	113 »
» 1500 »	»	»	»	»	»	»	188 » atd.

Jak tedy asi se Sněžky (1603 m) jest daleko viděti?

Světové strany.

Máme-li určiti *polohu* některého místa vzhledem ke svému stanovištu, potřebujeme k tomu *určitých stálých směrů*, jež nazýváme strany světové (obr. 3.).

a) **hlavní.** čtyři hlavní strany světové: sever

č. půlnoc (S), jih č. poledne (J), východ (V) a západ (Z), uprostřed nich

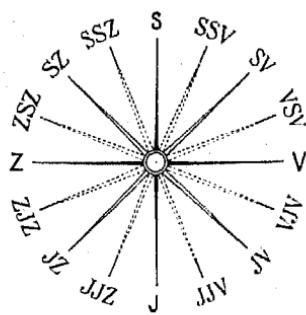
b) **vedlejší.** pak čtyři vedlejší strany světové, rozkládající se mezi stranami hlavními a ozna-

čované složeninami jmen dvou sousedních stran hlavních: severovýchod (SV), jiho-

východ (JV), jihozápad (JZ), severozápad (SZ). Mezi stranami hlavními a ve-

dlejšími možno pro přesnější označení polohy místa stanoviti ještě mezibody, jež označujeme jmény: severo-

severovýchod (SSV), východo-severovýchod (VSV) atd. (Při pojmenování počínáme vždy hlavní stranou světovou.)

Obr. 3. Větrná růžice.

Hlavní strany světové určujeme nejčastěji:

1. Dle poledního stínu.

Postavíme-li se v pravé poledne na rovinu tak, aby obličejem obrácen byl ke slunci, vrhá postava má stín na stranu opačnou, kterou nazýváme stranou severní č. půlnoci. Obrátíme-li se tváří směrem svého stínu, mám před sebou sever, za sebou jih, po pravé ruce východ, po levé západ.

2. Za jasné noci podle Severky č. hvězdy polární.

Vyhledám na obloze sobě podobná, ale obráceně postavená souhvězdí Velkého a Malého Vozu (čili V. a M. Medvěda). Spojím-li přímkou zadní kola Velkého Vozu a prodloužím-li tuto vzdálenost na obloze asi šestkrát nahoru, najeznu Severku, která zakončuje oj Malého Vozu (obr. 4.).

3. Pomocí magnetky.

Tato ukazuje vždy jedním pólem svým k severu, druhým k jihu (*že u nás odchylka nyní ne je celých 9° na západ*).

Úkoly: 1. Na základě skutečného měření načrtíme *půdorys učebny své*, určivše předem polohu její dle světových stran. 2. Které znáte jiné způsoby přibližného určování světových stran (hlavně S a J)?

Obr. 4. Souhvězdí Velkého a Malého Vozu.

Úkoly.

Osa zemská a točny.

Středem naší země *myslíme sobě procházení přímku* spojující ona místa povrchu zemského, kde právě jest *nejvíce spletitým*. *Zdánlivou* přímku tuto (na globu železný prut procházející středem jeho) nazýváme osou zemskou. Ona jest zároveň nejkratším průměrem zemským. (Délka její = 12.712 km, kdežto průměr rovníku = 12.749,5 km.) Země naše *otáčí se* kolem osy této *směrem od Z k V*, potřebujíc k jednomu otočení svému *doby 24 hodin*; při tom vždy jedna polovina její obrácena jest ke slunci (den), druhá zůstává neosvětlena (noc). *Body*, jimiž osa zemská končí, slovou *póly č. točny*; jsou dva: severní pól č. arktický a jižní pól č. antarktický (názvy vzaty z řeckého pojmenování souhvězdí medvěda »arktos« — točně sev. nejbližšího).

Osa zemská.

Póly točny.
a) severní.
b) jižní.

Poledníky.

Poledníky
čili
meridiany.

Na globu znázorňujeme sobě dále *polokruhy od pólu k položené*, jež myslíme si i na naší zemi vedené; nazýváme je poledníky č. meridiany, ježto místa na nich položená následkem stejnodobého vrcholení slunce mají v stejnou dobu poledne. Všech poledníků dohromady čítáme 360. Spojíme-li dva protilehlé poledníkové polokruhy, obdržíme *kruh poledníkový* (obv. = 40.000 km). K účelům vědeckým běreme však za *východisko* vždy jeden, *určitý* poledník, hlavní zvaný. V starších dobách byl to poledník jdoucí mimo ostrov *Ferro* při sev. cípu Afriky (odtud nazývá se Ferrský). — Označuje

Kruh poledníkový.

Hlavní poledníky.

se 0); novější atlanty a mapy vycházejí od poledníka Greenwichského, který prochází hvězdárnou města *Greenwichu* nedaleko Londýna a od Ferrského poledníka vzdálen jest $17^{\circ} 39'$ na východ. Vedle těchto dvou užívají *Francozové* svého poledníka *Pařížského* (jde hvězdárnou v Paříži) za východisko; tento vzdálen jest od hlavního poledníka Greenwichského $2^{\circ} 20'$ k východu, tedy od Ferra $19^{\circ} 59'$. *Rusové* označují hlavním poledníkem *meridian Pulkovský* (Pulkovo, hvězdárna jižně Petrohradu) — vzdálený od Greenwichu 30° na východ, od Ferra $47^{\circ} 59'$. Číslování poledníků děje se buď od poledníka hlavního (značka 0) na východ a na západ vždy po 180° (*zeměpisná délka vých. a záp.*), čímž povstane rozdělení zeměkoule na polokouli východní a západní, neb počítá se celý kruh poledníkový (360°), při čemž hlavní poledník jest 0° a zároveň 360 . Každý poledník dělíme dále ve dva kvadranty č. čtvrt-kruhy o 90° rovných délcech č. stupních poledníkových.

Číslování poledníků. **Polokoule vých. a záp.** **Kvadranty.**

Rovník. Rovník. Kruhy rovnoběžné. Obratníky a kruhy točnové.

Rovníkem č. a equatorem nazýváme *myšlený kruh* na zeměkouli ve stejně vzdálenosti od obou točen vedený, *půlící* všechny poledníky a tím zároveň zemi naší na polokouli severní a jižní. *Objímá* zemi v místech *největšího průměru* jejího, měře 40.070 km v obvodu svém.

Jest tedy o 70 km delší než kruh poledníkový. Rozdelen jest ve 360 dílů č. stupňů rovníkových, z nichž každý měří 111.3 km (dříve jmenoval se 15 . díl jednoho stupně rovníkového, t. j. 7420 m , zeměpisná míle).

Každým stupněm poledníkovým myslíme sobě dále procházeti s rovníkem *rovnoběžný kruh*, dělený poledníky opět ve 360 stupňů rovnoběžkových. Číslujeme je od rovníka (0) na sever do 89 (90° je severní točna) a na jih rovněž do 89 (90° = jižní točna); vzdálenost tuto nazýváme severní a jižní šířkou. Stupně rovnoběžkové nejsou však na všech místech zeměkoule stejně dlouhé. *Ubyívají* délky jich směrem k točnám, ježto vzdálenosti dvou a dvou poledníků k pólům stále se *zvětšují*, tak že točny jsou již pouhými *body*.

Jeví se pak délka jednotlivých stupňů sev. a již. šířky následovně:

Na rovníku měří 1°	111.3 km ,
» 10° s. neb j. šířky	110 km ,
» 20° » » »	105 km atd.

V Praze (50° s. š.) měří délka 1° rovnoběžkového 71 km .

Kruhy rovnoběžné. **Stupně rovnoběžkové.**

S. a. šířka. lenost tuto nazýváme severní a jižní šířkou. Stupně rovnoběžkové nejsou však na všech místech zeměkoule stejně dlouhé. *Ubyívají* délky jich směrem k točnám, ježto vzdálenosti dvou a dvou poledníků k pólům stále se *zvětšují*, tak že točny jsou již pouhými *body*.

Jeví se pak délka jednotlivých stupňů sev. a již. šířky následovně:

Na rovníku měří 1°	111.3 km ,
» 10° s. neb j. šířky	110 km ,
» 20° » » »	105 km atd.

V Praze (50° s. š.) měří délka 1° rovnoběžkového 71 km .

Z rovnoběžných těchto kruhů nejdůležitější jsou:

1. $23\frac{1}{2}^{\circ}$ na sever od rovníka, zvaný obratník severní (raka), **Obratníky**.
 $23\frac{1}{2}^{\circ}$ » jih » » obratník jižní (kozoroha).
2. $66\frac{1}{2}^{\circ}$ na sever od rovníka, zvaný sever. kruh polární **Kruhy polární**
č. arktický,
 $66\frac{1}{2}^{\circ}$ na jih od rovníka, zvaný již. kruh polární č. antarctický.

Jimi rozdelen jest povrch zemský v patero pásové. Poledníky, **Pásy zemské**, rovník a kruhy rovnoběžné důležitý jsou pro stanovení zeměpisné polohy míst na zeměkouli.

Zeměpisná poloha.

Zeměpisnou polohou některého místa na zeměkouli jmenujeme **Co jest?** vzdálenost jeho od rovníka na sever neb na jih a od hlavního poledníka na západ neb na východ ve stupních neb částech jich ustanovou.

Prvou nazýváme zeměpisnou šířkou a počítáme ji od *rovníka* (0) k *točnám* do 90° na sev. a jih, druhou pak zeměpisnou délku (kterouž opět rozeznáváme *západní* a *východní*) měřenou od *hlavního poledníka* (0) do 180° na západ neb východ, při čemž každý stupeň dělíme v 60 *minut* ('), minutu v 60 *vteřin* č. *sekund* (").

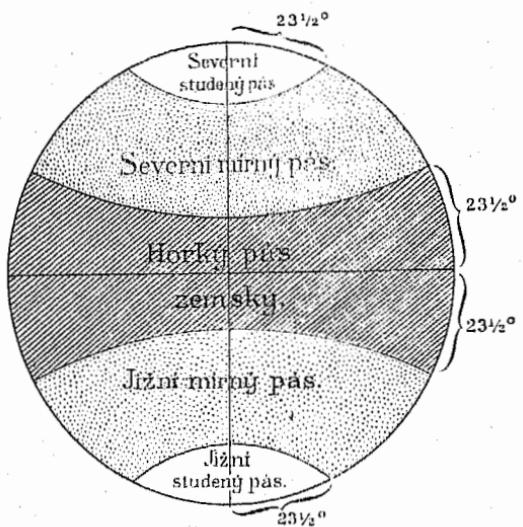
Úkoly. Určete *zeměpisnou polohu Prahy* a) dle Ferrá, b) dle Greenwichu, c) dle Paříže. 2. Podobně určete zeměp. polohu *města*, v němž žijete. 3. Určete zeměp. polohu *všech hlavních měst* a) Evropy, b) mocnářství našeho.

Pásy zemské.

Obratníky a kruhy točovými rozdelen jest povrch zeměkoule naší v patero pásové (obr. 5.). Jsou to:

1. Pás horký č. tropický, sahá od rovníka na sever a na jih k $23\frac{1}{2}^{\circ}$. V něm dopadají paprsky sluneční *kolmo* a to na každé místo dvakrát do roka (mimo obratníky), tak že v páse tohoto panuje ustavěné *vedro*. Zima nahrazena *deště*, po *západu* slunce nastává ihned *tma*.

2. Dva pásy mírné: od $23\frac{1}{2}^{\circ}$ až k $66\frac{1}{2}^{\circ}$ sev. a již. šířky t. j. **Pásy mírné**, mezi obratníky a kruhy točovými. Ježto sem již paprsky sluneční *jen šikmo dopadají*, jeví se *menší horko* spolu s *pravidelným střídáním* se *čtyř ročních dob*.

Obr. 5. Pásy zemské.

V procentech udávány zabírají: horký zeměpás 40% celého povrchu zemského, každý mírný 26%, každý studený 4%.

Mapa. Zmenšené měřítko.

Vedle *globu* užíváme k studiu zeměpisnému též vyobrazení *jednotlivých* jen částí povrchu zemského, ovšem opět značně *zmenšených*, jež nazýváme mapami. Na nich pozorujeme tytéž čáry čili zeměpisnou síť jako na globu. Každá mapa kreslena jest v určitém měřítku, které udává poměr její ke skutečné velikosti povrchu zemského, což označeno vždy číselně. Na př.: V našich atlasech*) kreslena jest mapa mocnářství Rak.-Uh. (KM č. 47., B č. 50.) v poměru 1 : 4,000,000. To znamená: 1 millimetr na mapě rovná se 4 mill. millimetrů (to jest 4 km**) ve skutečnosti. Obnáší-li tedy vzdálenost některých dvou míst na mapě této na př. 6 mm, jest skutečná jich vzdálenost rovna $6 \times 4 \text{ km} = 24 \text{ km}$.

Úkoly.

Úlohy. Stanovit v atlase našem, v jakém měřítku kresleny jsou a) mapy jednotlivých dílů světa, b) mapy jednotlivých zemí.

*) Kozen-Metelka, vyd. 14. a Bramiš. Oba atlasy označovali budeme příště zkratky KM, B.

**) Běžeme vždy celé číslo čárkou oddělené aniž bychom proměňovali.

3. Dva pásy studené, vlastně pouhé skrojky koule zemské, jichž středem *točny* jsou, sahají od $66\frac{1}{2}^{\circ}$ s. a j. šířky k pólům. Paprsky sluneční dopadají sem jen v úhlu *velice ostrém*, následkem čehož střídá se *dlouhá zima s krátkým letem*. Obrat země nepůsobí v nich vždy den a noc; bývají tu po nějaký čas dny a noci dvakrát do roka střídavě přes 24 hodiny dlouhé, ano okolo samé točny jest $\frac{1}{2}$ roku den a $\frac{1}{2}$ roku noc.

Souše a voda na povrchu zemském. Jejich rozdělení.

Vzduch.

Povrch zemský složen jest jednak ze *souše*, jednak z *vody*; nad oběma vznáší se *obal vzdušný*. Vodstva jest na zeměkouli naší skoro $\frac{3}{4}$ celého povrchu jejího (74%), a to největší měrou v *móři*.

Rozdělení souše.

Pevniny. Díly světa.

Moře, vniknuvši hluboko v zemi, rozdělilo ji jednak ve veliké **Pevniny. celiny**, jež nazýváme pevninami, jednak v *menší části*, od pevnin odloučené, **Ostrovy.** zvané.

Pevniny čili kontinenty čítáme tři a to:

Starý Svět rozkládající se až na malou část cele na polo-**Starý Svět.** kouli východní, Nový Svět čili polokouli západní, v mísí-**Nový Svět.** stech největšího zúžení svého *šíjí Panamskou* v severní a jižní pevninu rozdelený, a *Australii*, jižní polokouli zabírající. Ostrovy rozloženy jsou nejvíce v oceáně Indickém a Tichém v okolí východních a severních břehů Australie (v rozloze asi 9 mill. km^2). Největším ostrovem světa jest severoamerický Grönland (2 mill. km^2); větší rozlohu, než mocnářství naše (toto = 625.000 km^2), mají australská Nová Guinea (skoro 800.000 km^2) a Borneo (734.000 km^2) v souostroví *Velkých Sund*. Pevninám i s přilehlými ostrovy dělíme dále v pět částí č. dílů světa a to tak, že ke Starému Světu čítáme **Díly světa.** 3 díly (*Evropu, Asii a Afriku*), Amerika s Australií tvoří samostatné dva díly.

Evropa má rozlohy skoro 10 mill. km^2 . **Pevninou** svoji **Evropa.** tvoří severozápadní část *Světa Starého* jsouc od Afriky oddělena mořem *Středozemním*. Nejsevernější bod její (*Mys Severní*) leží na $70^{\circ} 10'$ s. š.

Z ostrovů jejích největší jest *Velká Britanie* s *Irskem* a *Island*. **Ostrovy.** Asie, skoro 45 mill. km^2 rozlehlá, severovýchodní část **Asie.** **Pevnina.** *Světa Starého*, sahá od šíje *Suezské* na severovýchod až k úzině *Beringově*; na severu u $77\frac{1}{2}$ sev. š. končí mysem *Čeljuskinovým*. Z ostrovů vyniká souostroví *Indické* (Borneo), *Filipiny* (sv.) a souostroví **Ostrovy.** *Japonské*.

Afrika. Afrika o rozloze 30 mill. km^2 , nejméně členitý díl, jihozápadní část Starého Světa, šíří *Suezskou* s ním spojená, končí u 35° j. š. (Mys Střelkový.) Ostrovů má celkem málo. (*Ferro* na záp., *Madagaskar* na vých. a j.)

Amerika. Amerika č. Nový Svět, o rozloze více než 40 mill. km^2 , pevninou svojí od Světa Starého oddělena jest úžinou *Beringovou* (šířka její $= 1^{\circ}$ poledn.). Na severu vybíhá za rovnoběžku 72° s. š. (mys *Murchisonův*), na jihu za 55° rovnoběžku j. š. (mys *Hoorn*).

Ostrovy. Ostrovů tvoří dvě velké skupiny: souostroví *Arktické* na s. (největší Grönland) a souostroví *Západní Indie* mezi sev. a již. pevninou.

Austrálie. Austrálie jest nejmenší pevninou světa. Rozloha její měří méně než Evropa (skoro 9 mill. km^2). Vyniká však ze všech dílů světa největším počtem ostrovů v *Tichém oceánu* na v. a sv. rozložených, řečených *Oceanie*. Největší z nich jest *Nová Guinea*.

Rozdělení vody.

Světová moře dle hranic a velikosti.

Dle míst, v nichž vodu soustředěnu nacházíme, rozděláváme vodu mořskou a suchozemskou. Tuto nalézáme jednak v pramenech, potocích a řekách (voda *tekoucí č. běhutá*), jednak v rybnících a jezerech (voda *stojatá*). Voda mořská shrnula se v pěti velkých pánevích, jež nazýváme moři světovými č. oceány. Jsou to:

Indický oceán (= 7krát Evropa) mezi Afrikou, jižní Asii, souostr. Vých. Indie a záp. Australií.

Oceán Atlantský (= 8krát Evropa) na východě Ameriky.

Veliký č. Tichý oceán (= 17krát Evropa) na západě Ameriky.

Jižní Ledový oceán (= 2krát Evropa) od již. kruhu polárního na jih.

Severní Ledový oceán (= $1\frac{1}{2}$ Evropy) od sev. kruhu polárního na sever. *Každý z nich* (až na Jižní Ledový oceán dosud málo známý) zahrnuje v sobě řadu moří menších.

Jmenujte pro každý oceán zvláště jeho části.

Vzduch.

Nad námi i kolem nás, všude na povrchu zemském vznáší se ne-
Vzduch a
ovzduší.
 viditelný vzduch. Dle nejnovějších měření obkluje zemi do výše
 asi 200—300 kilometrů nad povrchem zemským tvoře tak vzdušný
 obal země naší, atmosféru čili o vzdusi. Nad hranicí touto spo-
 čívá aether, o němž se domníváme, že vyplňuje všechny vesmír a že
 jím pohybují se všechna tělesa nebeská jakož i paprsky světelné z nich
 vyzařované. Teploty vzduchu spolu s hustotou a tíží jeho
 ubývá dle toho, jak vzdálen jest od země. Vzduchu stále
 přimíseny jsou vodní páry, vzniklé vypařováním všeho vodstva
 zemského, které pak tvoří v něm v nižších vrstvách mlhy, ve vyšších
 mračna. Tato — dle výše a způsobu ochlazení svého — srážejí se
 opět na zemi v podobě deště, sněhu nebo krup.

Změny
ovzduší.

Asie.

Udejte nejdříve měřítko mapy, v němž Asie v atlasu vašem jest kreslena, vy-
 světlete je a srovnejte s měřítkem mapy nástenné.

Asie, nejvíce obydlený a za starověku nejznámější díl světa, pů-
 vodní vlast člověčenstva a nejstarší sídlo vzdělanosti lidské, šíří se
 celkem (až na malý cíp poloostrova Čukotského) na polokouli vý-
 chodní a rovněž skoro celá na polokouli severní mezi
 $1^{\circ}18' - 77^{\circ}30'$ s. š. a mezi $26^{\circ}4' - 190^{\circ}24'$ v. d. Gr. Vybihá na severu
 mysem Čeljuskinovým (na poloostrově Tajmyrském, obr. 6.), na Krajní body
 jihu mysem Buru (na poloostrově Malajském), na západě mysem
 Baba (v Malé Asii) a na východě mysem Východním (na polo-
 ostrově Čukotském).

Poloha.

Rozdíl stupňový od vých. k záp. činí $164^{\circ}20'$; ježto pak slunce potřebuje k pro-
 běhlutí zdánlivé své dráhy 1° rovn. od vých. k západu dobu 4 minut, bude rozdíl
 časový (hodinový) roven $164^{\circ}20' \times 4 = 657^{\circ}20'$, t. j. 10 hod. 57 m. Mají-li tedy na
 mysu Východním 12 hod. v poledne, jest na mysu Baba o 10 hod. 57 min. méně,
 tož 1 hod. 3 minuty po půlnoci. Dlouhý den mají na mysu Čeljuskinově než na
 mysu Buru.

Rozdíly:
stupňový
časový.

Rozdíly
dno.

Pevnina asijská obklíčena jest z největší části své hrani-
 cemi přírodními a to čtyřmi moři světovými: Severním Ledo-
 vým, Tichým č. Velikým (až po mys Východní), Indickým (nej-
 delší hranici) a Atlantským. Také západ její má po většině pří-
 rodni hranici vodní: Rudé moře, Středozemské s mořem
 Aegejským, Dardanellami, Bílým č. Marmarským mořem a

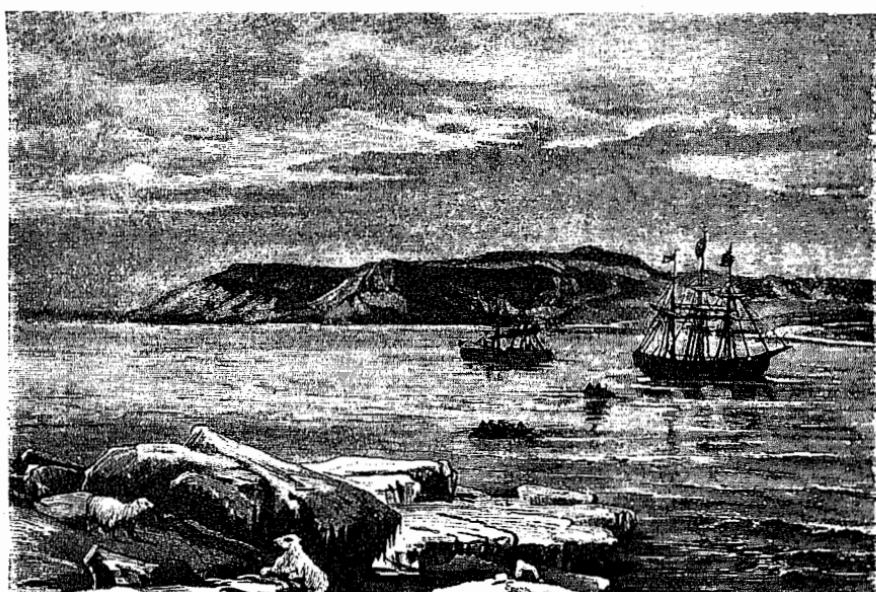
Hranice:
Přírodní.

Bosporem, moře Černé a Kaspické. S Afrikou spojuje Asii šíje Suezská 120 km dlouhá (= délce cesty z Prahy do Budějovic). Přímý styk Asie a Evropy počíná za mořem Černým, kdež berou se za hranici obyčejně řeky Kubaň a Terek. Další přírodní hranici záp. jest pohoří a řeka Ural. Politickou hranici tvoří na záp. říše ruská.

Politická.

Ostrov.

Členitost. Co do ostrovů objevuje se členitost nejvíce na straně jihovýchodní, kdež nalézáme četné ostrovů, bývalé to součástky pevniny povstalé v době, kdy vynořovala se z hlubin moře nynější nížina Sibiřská, a mezi tím zase naopak klesal jihovýchod pevniny asijské; na místech nižších částí rozlilo se pak moře Čínské.

Obr. 6. Mys Čeljuskinův. Dle Sieverse.

Jsou to: 1. V oceánu Atlantském: *Kypr*; 2. v Indickém: *Ceylon*, *Velké Sundy* (Sumatra, Java, Borneo, největší ze všech asijských ostrovů vůbec a Celebes), *Malé Sundy* (z nich největší Flores a Timor), *Molukky* (Halmahera), *Filipiny* (největší Luzon a Mindanao), *Hai-nan* a *Formosa*. V Tichém oceánu vyčnívají ostrovy *Japonské* (největší Nipon) a růžencovité *Kurily*, jichž pokračování shledáváme ještě na západním pobřeží severní Ameriky (*Aleuty*). Ze Severního Ledového moře vystupují ostrovy *Sibiřské*.

Povrch všech ostrovů k Asii náležejících činí na 2,650.000 km². Půda jejich jest po většině činně sopečná, místy velehorácké výše dosahující, z nich nejvýše strmí ostrov Nipon posvátnou sopkou *Fužinjamou* (3750 m).

Velkými poloostrový vybíhá pevnina asijská hlavně k jihu.

Arabii (s polostr. Sinajským), *Přední a Zadní Indii* připomínajícimi v mnohem poloostrový jihoevropské. (Udejte v čem?) Západ trupu vybíhá členitou *Malou Asii*, sever poloostrovem *Tajmirským* a *Čukotským*, východ *Kamčatkou* a *Koreou*.

Rozloha všech poloostrovů těchto měří 8,600.000 km². Také jejich půda prostoupena jest z větší části horstv.

Trup Asie šíří se směrem *severovýchodním* od šíje Suezské Trup. počínaje až do prostřed pevniny, načež úžel se týmž směrem k poloostrovu Čukotskému.

Rozloha Asie celé měří $\frac{1}{8}$ celé souše, t. j. více než 45 mill. km², Rozloha. z čehož asi $\frac{3}{4}$ polohy její připadají na pásmo mírné. (Vypočtete rozlohu trupu Asie.)

Horopis. K jezeru Kaspickému svažuje se Asie v jihozápadní části Protákliny své tou měrou, že klesá povrchem svým pod výši hladiny mořské, činěc tak proláklinu Kaspickou. Mnohem hlouběji jsou však břehy moře Mrtvého, nejhlubší to proláklina světa, skoré 400 m pod mořem. Přihlédneme-li k poměru nížin a vysočin asijských, vídáme, že v celku Asie jest převážnou většinou vysočinou, a to vysočinou *plošnou*, okrajními vyššími pásmi vroubenou. Nížinami šíří se jednak ze severu, od moře Ledového do výše asi 200 m se vypínající nížinou Sibiřskou, která bývala kdysi mořským dnem.

Sestupuje hluboko do vnitrozemí směrem jihozápadním k 50° s. š. K ní se druží se strany jihozápadní nížina Turanská při moři Kaspickém, vyzdvihnutí se z moře asi v stejné době, jako Sibiř, načež zbývající vody slrnuly se v nyn. jezera Kaspické a Aralské. Východní pobřeží asijské šíří se velkou nížinou Čínskou (mezi řekami?). Vedle těchto shledáváme některé menší nížiny při řekách a při pobřeží mořském.

Z větších nížin na členech Asie prostírá se mezi Eufratem a Tigridem nížina Mesopotamská, v poříčí Gangu Hindustanská, podél Indu Pendžabská.

Středem veškerého horstva Asie na pevnině její se rozkládajícího jest *velehorská náhorní rovina Pamír*, jíž dělí se Asie na západní (přední) a východní (zadní). Tato jest *vyšší* a služe proto také Vysokou Asii.

Od Pamiru táhnou se jednotlivá pásmá Vysoké Asie *trojím* směrem a to *severovýchodním*, *východním* a *jihovýchodním*.

I. Směrem severovýchodním postupují: *Ťan-šan*, *Alatau*, *Altaj* (mezi horním Irtyšem a Jenisejem), dále *pohoří Sajanské* —

Nížiny.
na trup.

b) na
členech.

Horstvo:
a) na trup.

Vysoká
Asie.

obloukem mezi horním Jenisejem a Angarou, a pohoří *Bajkalské* kolem jezera téhož jména, oboje tato pásmá jen středohorské výše dosahující; posléze pak pásemnatá pohoří *chrebety* zvaná, z nichž nejdélsí jsou *Jablonovoj chrebet*, od něhož korytem Amuru oddělen *Velký Chingan* a *Stanovoj chrebet*, končící na poloostrově Čukočském. Všechna horstva tato vysílají na s. a j. ještě četné odbočky.

II. Směrem východním tálne se *Kuen-lun*, mohutný to soubor souběžných pásem horských uprostřed střední Asie, sahající od 75° ku 118° v. d. Gr. o délce bezmála *4000 km*. (Alpy *1111 km*). Mezi ním a pásmeny severovýchodními rozkládá se pustá *kotlina Tarimská*, přecházející na sv. v poušť po Sahaře největší, řečenou *Gobi č. Šamo* (= písečné moře), Mongolsko vyplňující.

III. Směrem jihozápadním postupuje nejvyšší pohoří světa, *Himalaja* (= domov sněhu), o délce *2222 km*, pnoucí se po většině do výše *8000 m*, nejvyšším pak vrcholem svým *Gaurisan* karem do *8840 m*. Mezi ním a Kuenlunem prostírá se *planina Tibetská* ve výši *4000 m*, nejvyšší to planina na zemi, dotýkající se na severozápadě s Himalajem skoro stejně vysokého pohoří *Karakorum* (nejv. *Dapsang* *8618 m*). Východ Tibetu zakončují četná rozsochatá pásmá, přecházející jednak v *hornatinu Čínskou* (sev. a již.), jednak v poledníková horstva Zadní Indie.

Západní Asie. Západní polovina Asie, menší a nižší než Asie Vysoká, tvoří náhorní *vysocinu Iránskou*, vroubenou na sv. velehorským *Hindukušem* (proslulé naleziště rubínů a tyrkysů), od něhož k jihu odbočuje nižší *pohoří Sólimanské*, na severu *Elbursem* (*Demavend* *5464 m*), na severozápadě *hornatinou Arménskou* s *Araratem*, *5050 m* vysokým, a *Kavkazem* (*Elbrus* *5631 m*) a na jihozápadě *hornatinou Kurdistanskou*. Poloostrovy Asie rovněž převládají horstvy. Malou Asii prospuluje *vysocina Maloasijská*, vroubená při moři Černém *horstvem Pontickým*, na jihu *Taurem* (*Erdžas* *3960 m*), od něhož směrem břehů Středozemního moře postupuje *planina Syrská* se souběžným *Líbanonem* a *Antilibanonem*, souvislá s poloostrovem Arabským, větším dílem písčitou to planinou, a Sinajským, hlavně na jihu hornatým (*Sinai* *2602 m*). Jediná Přední Indie tvoří z poloostrovů jihoadijských pro sebe samostatný horopisný celek.

Střed její tvoří *planina Dekanská*, vroubená na s. *Vindhiji*, na z. a v. *Ghaty* (= stupni), kdežto Indie Zadní připojuje se horopisně jednak k *Himalaji*, jednak k *hornatině Jihočínské*.

Korea při vých. břehu jest velehorskou, Kamčatka prostoupena sopkami, z nichž nejv. *Ključevská* (*4800 m*).

Vodopis. Opakujte z mapy, která moře oblévají Asii, a vytkněte zároveň zálivy jejich, vydouce z moře Černého Bosporem, Marinaron, Dardanelami do moře Středozemního, odtud úžinou Suezskou do moře Rudého a kolem jižních a vých. břehů asijských úžinou Beringovou a sev. mořem Ledovým až k moři Karskému.

Moře a
zálivy.

Vzhledem k řekám, rozeznáváme v Asii dvojí oblast a to **vnitrozemskou**, zabírající celou střední Asii, a oblast moří **vnějších**.

Řeky.

Vnitrozemská oblast vyznačuje se největší řekou *Tarimem* **vnitrozemská.** plynoucím do plesa *Lob-noru*.

Oblast
vnitrozemská.

Vedle toho však odvodňována jest značná část středoasijské planiny velikými řekami jihu (*Indus*) a východu (horní *Hoang-ho* a *Jang-tse-kiang*). Oblast moří **vnějších** rozdělí můžeme dle odtoku řek na patero oblasti:

Oblast
moří
vnějších.

I. Severní odtok (sev. moře *Ledové*).

Sev. odtok.

Má tré velkých úvodí řek: *Obu* s *Irtyšem*, *Jeniseje* s třemi *Tunguskami* a *Leny*. Ostatní řeky jsou celkem malé. (Které?)

II. Východní odtok (*Tichý oceán*).

Vých. odtok.

Vyznamenává se veletoky *Amurem* (přítoky: *Sungari*, *Usuri* a j.) — *Hoang-hem* č. *Žlutou* řekou a *Jang-tse-kiangem* č. *Modrou* řekou, kteráž odvodňuje i východní Tibet.

Jižní odtok.

III. Jižní odtok (*Indický oceán*).

Jsou to řeky: *Mekong* v horním toku svém dosud neprozkoumaný, innohem menší *Menam*, prudký *Irravadi*, *Saluin*, *Ganges* s *Brahmaputrou*, *Indus* se *Satledzem* a *Činahem*, z Dekanu pak *Mahanadi*, *Godavari*, *Krišna* a *Narbada*.

IV. Západní úvodí (t. j. *Turan* s jez. *Aralským*).

Záp. odtok.

Zakončují je řeky *Amu* (*Oxus*) a *Syr* (*Jaxartes*). Vedle těchto zanikají četné řeky v písčitých pouštích.

V. Oblast samostatného západu.

Oblast
samostat-
ného zá-
padu.

Tvoří ji na vody chladu Persie (řeka *Hilmend* v létě vysychající a j.). Kavkazsko (*Kur* s *Arasem*), Malá Asie s četnými, ale krátkými řekami okrajními, z nichž *Kyzil Irmak* největší. Celou východní část samostatné oblasti západní odvodňují řeky *Eufrat* a *Tigris*. Jih její, Syrie s Palaestinou, protékají *Orontes* s *Jordánum*; Arabie celoročních řek nemá.

Ostrovy asijské větších řek nemají.

Jednotného předělu, jako Evropa, řeky asijské nemají. Rovněž **Předěl řek asijských** průplavů není. Za to však, jako zvlášnost jich, pozorovati můžeme podvojnost (dualismus) jednotlivých toků (dvě v Turanu, dvě v Mesopotamii, dvě v Indii, dvě v Číně), dále rozdíl mohutnosti poboček, pokud přicházejí s jedné a pokud s obou stran (Pří-

klady?) a opačné rozložení velkých měst při nich ležících (Na severu při tocích horních, na jihu při ústích. Příklady?).

Jezera. Jezera asijská — až na malé výjimky — mají celkem vodu slanou.

Nejrozsáhlěji seskupena jsou podél severního svahu hlavního předelu, a to *Chvalinské* č. *Kaspické* — (největší pleso na zeměkouli o rozloze skoro 40.000 km^2), *Aralské* *Balkášské* a *Bajkalské* (toto 35.000 km^2). Vysočina Arménská vykazuje *pleso Vanské* a *Urmíjské*, Iran rozlehlu *bašinu Hamanskou*, Vysoká Asie *pleso Lobské*, Palaestina jez. *Genezaretské* a *Mrtvé moře*.

Úlohy: Podnebí a příroda. Určete, kde mají v Asii tepleji: 1. dle zeměpisné šířky, 2. dle nadmořské výšky (zda v proláklinách, nížinách, či vysočinách), 3. dle podlohy (podlohou některé země může být moře nebo souš. Rozdíl podnebí?), 4. dle rozestavení hor (toto může být rovnoběžkové, nebo polednikové, nebo rovnoběžko-poledníkové č. příčné). Vliv toho na úinky větrů?), 5. dle proudu mořských (které proudy přiléhají k Asii? Následky toho pro podnebí?).

Podnebí celkem. Asie má velice rozmanité poměry podnebí, neboť

a) rozkládá se v páse horkém, mírném a sev. studeném;

b) dotýká se nestejně čtyř velkých oceánů, na podnebí její velice působících;

c) vypíná se vysokými planinami i pásmi velehorskými nad čáru věčného sněhu vystupujícími, čímž rozdíly teploty daleko značněji se jeví než v Evropě;

d) všecky pak poměry tyto pro Asii jsou mnohem nepříznivější než pro Evropu.

V celku můžeme v ohledu klimatickém rozdělit Asii ve tři okresy a to: I. okres monsunů, II. okres vnitrozemský, III. okres severozápadní.

Klimatické okresy.

Okres monsunů.

Zahířá jižní, tropickou Asii až k horám Himalajským a východní břehy jeji. V okrese tomuto vanou pravidelně roční větry, monsuny vzané. Vznikají tím, že obrovské pláně Vysoké Asie letním vedrem silně se ohřívají, čímž lehký vzduch jejich vystupuje do výše; na místo jeho žene se chladnější a težší vzduch od moře, čímž povlává pravidelně proudu a to nad zálivem Perským a Bengálským směrem jihozápadním, v mořích pak přiléhajících k Zadní Indii a k Číně, směrem jihozápadním. Letní monsuny vanou od května do října, přinášejíce s sebou hojně par, které na okolních horách v pršky se srážejí. Poněvadž krajiny jich leží jednak v páse tropickém, jednak subtropickém, jeví se v nich i bujná vegetace: banán, kávovník, třtina cukrová, koření, rýže, palmy, strom kafrový a j.; jest to vlast slona, nosorožce, tygra, orangutana i obrovských hadů. V době zimní (listopad—duben)

ochlazuje se naopak pevnina Vysoké Asie rychleji než moře, tak že nastává opačně proudení monsunů ze souše na moře k rozehřátým končinám jižní Afriky a Austrálie.

II. Okres vnitrozemský.

Okres
vnitrozem-
ský.

Zaujímá *planiny asijské a nížinu Turdanskou*. Má podnebí úplně kontinentální, t. j. velké rozdíly mezi parným létem a studenou zimou. Monsuny, zanechavše veškeru vláhu svou na okrajních horách, nepřinášejí sem již skoro žádných dešťů, tak že krajiny ty — až na malé části při řekách — jsou pouhými *stepmi*, jen občas ne-patrnými dešti zavlažovanými, na nichž pastýřství kmenové sláda jemnosrstých koz, ovcí a velbloudů chovají, nebo *solnými* a *písčitými pouštěmi*.

III. Okres severozápadní.

Okres
severozá-
padní.

Tvoří jej rozsáhlá *nížina Sibiřská* mezi Uralem a řekou Jenisejem, jejíž podnebí rovná se celkem teplotě vých. Evropy, leč s většími ještě rozdíly teplotními. (Mrazy ve *Verchnojanskru* až 60° C.) Nejsevernější kraje její, *tundry*, jen na krátkou dobu létá na povrchu promrzlé půdy své se zelenají a pokryjí chudým mechem, lišejníky, vřesem a nízkou klečí, poskytujíce tak potravy sobu a losu, vedle psa, jediným domácím zvířetům končin těch. *Jižnější* kraje, v nichž střídají se jehličnaté lesy, obývané hlavně kožešinnou zvěří, a *stepi* jsou již způsobilějšími k pracím polním.

Národopis. Asie má ze všech díslů světa nejpestřejší obyvatelstvo, a to jednak pro svou rozsáhosť, jednak pro neobyčejnou rozmanitost poměrů přírodních.

Nalézáme v ní zastoupeno patero plemen lidských (viz mapu B č. 14.), a to:

Plemena
lidská.

I. Plémě malajsko-polynéské, pleti hnědé. Obývá hlavně na jihovýchodním mnohoostroví asijském, na poloostrově Malajském až k 10° s. š. a v jižních částech Zadní Indie.

II. Plémě mongolské, žluté. Jest ze všech plemen asijských *nejrozšířenější*, zabírajíc veškerý končiny střední Asie ve dvou velkých skupinách: *východní č. čínské* a *západní č. tatarské*.

III. Čeleď semitsko-hamitská v Arabii, Syrii, Palaestině a v oblasti Eufratu a Tigridu.

IV. Plémě indo-evropské mimo roztroušené *Evropany* zastoupeno *Indy*, *Peršany*, *Afgaňany*, *Belučany*, *Kurdy*, *Armény* a *Kav-kazany*.

V. Plémě dravidské pleti *tmavé*, na Dekanu, dále pak jižní části Přední Indie a na Ceylonu obývající.

Ze států evropských zabrali Asii Rusko (severozápad a Kav- *Evropáné*. kazsko), Britsko (celou Přední a část Zadní Indie), Francie (východ Zadní Indie), Hollandsko (hlavně ostrovy. Které?).

Stanoviti přesně počet veškerého obyvatelstva Asie, jest velice obtížno; má zajisté vedle četných částí hustě zalidněných i kraje liduprázdné (ku př. Sibiř s Amurskem), kde na 2 km^2 připadá 1 obyvatel.

Počet oby-
vatelstva.

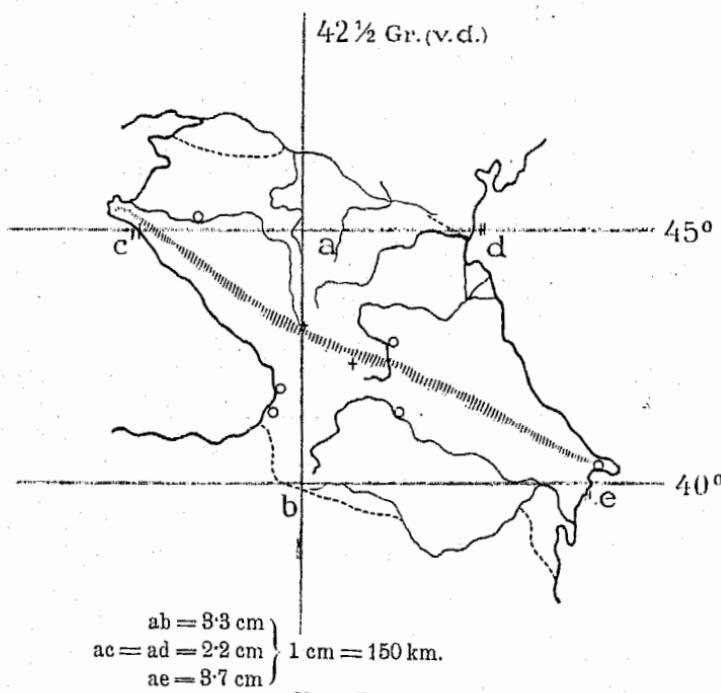
(V Čechách 124 na 1 km².) V celku čítá se v Asii asi 800 mill. lidí, tedy přes $\frac{1}{2}$ veškerého lidstva. (Tohoto + 1500 mill.)

Nábožen-
ství.

Veliká většina obyvatelstva asijského jest pohanská. Zastoupeny jsou nejčetněji buddhismus (Čína — Barma — Japan), náboženství brahminské v Indii Přední (asi 190,000,000 lidí) a mohamedánské (80,000,000 lidí) v celé Přední Asii a na sever až k Tobolsku. Křesťanů jest jen malá část (asi 15,000,000). Židé obývají hlavně Palaestinu a západ Asie.

Kavkazsko (KM mapa č. 24., B č. 23.).

Kavkazskem rozumíme území rozkládající se mezi mořem Černým a Kaspickým. Severní hranici svou dotýká se obou Manyčí, východní polovinu hranice jižní tvoří řeka Aras. Zabírá pak vedle vlastního

Obr. 7. Kavkazsko.

horstva Kavkazského na severu část jihorské stepi, na jihu severní výběžky vysočiny Arménské (obr. 7.).

Úlohy. Určete dle toho:

1. Zeměpisnou polohu země.
2. Vytkněte hranice politické.

Úlohy.

Členitost Kavkazská jest celkem nepatrná. Ostrovů přilehlých **Členitost**, nemá, poloostrov vybíhá dvěma, a to do moře Černého *Anapským* (u města Anapy), do moře Kaspického *Apšeronanským* (u města Baku). Rozloha území rovna asi evropskému Španělsku (přes 468.000 km²). Skoro celé Kavkazsko prostoupeno jest vysocinami. Jen při sev. hranici šíří se nížina stepnatá, přecházející při březích Kaspického moře v prohláklinu četnými bažinami prostoupenou. Hlavní řetěz hor-ský, **mohutný**, v jádru svém prahorní **Kavkaz**, v mnohem ohledu Pyre-

Obr. 8. Kavkaz. Dle Sieverse.

neje připomínající (obr. 8.), postupuje směrem jihovýchodním; počíná u pevnosti Anapy a končí u města Baku. Délka jeho měří 1515 km, plocha více než $\frac{1}{4}$ mochářství našeho. Jest rázu velehorského, neschůdný, máje více než 20 vrcholků vyšších Mont Blanu. Hlavní pásmo Kavkazu dělí celé území ve dva kraje od sebe přírodou i obyvatelstvem úplně rozdílné a to severní *stepnaté* Předkavkazí, a jižní, *hornaté* Zakavkazí. Pásma toto provázeno jest po obou stranách nesouvislou řadou hřbetů a předhoří zv. Malý Kavkaz, na nichž právě pnou se mnohé z nejvyšších vrcholů, jako: *Elbrus*, 5631 m na sev., Kazbek 5044 m na jihu. — V ohledu vodopisném **Vodopis**.

jest Kavkazsko celkem chudo. K oblasti moře Černého náležející řeky sbírá Kuban, daleko větší část vodstva kavkazského patří však k oblasti Kaspické řekami Terekem, Kurem (největší, odvodňuje $\frac{2}{3}$ vod Zakavkazí) a Arasem.

Z jezer, jimiž hlavně Malý Kavkaz oplývá, největší jest rybnaté jezero Gokča ve výši 1925 m v ruské Arménii se lesknoucí, s nezdavým, bažinným okolím.

Vzduch a příroda. Teplota vzduchu následkem různosti nadmořské výšky jeví v Kavkazsku značné rozdíly. Střed pohoří a jeho sklon k jihu, ohřívají se v létě značnou měrou, sráží nad sebou chladné a vlnité páry mořské, tak že maje dostatek vláhy, vedle vinné révy bují krásnými lesy dubovými, bukovými a ořechovými, výše pak jehličnatými. Území severovýchodní jest suché, málo úrodné.

Rostlinstvo. K setí všeho druhu obilí hodí se jen nižší části Kavkazska. Vedle toho pěstuje se v místech hojně zavlažovaných (též uměle) rýže. Z rostlin průmyslových: len, konopí, bavlník, tabák. Ovoce i vína jest hojně Lesy skytají vedle jiných také vzácný ořech a zimostráz (*«kavkazská palma»* zvaný) — jehož dříví vyváží se mnoho do Rakouska.

Zvířata. Zvířena vykazuje chov skotu a bravu, hlavně však koní (výroba kumysu z mléka kobylího a kefiru z mléka kravského, obě u Tatarů). Též včelařství a chov bource morušového dosud hojný. V mořích Nerosty, bohatý rybolov, v Kaspickém moři lov tuleňů. Z neroštů vedle železa, uhlí kamenného a j. hojnou jest nafta, petrolej, síra a sůl.

Obyvatelstvo. Obyvatelstvo Kavkazska vyniká velikou pestrostí jak národností tak i náboženství. Původně usedlým obyvatelstvem jsou Kavkazané, proslulí svou silou i krásou tělesnou. Rozděluji se v množství kmenů, z nichž severní jsou vesměs víry mohamedánské (*Cerkesové-Cečenci-Lesgové*), jižní pak křesťany. Většinu z těchto tvoří *Gruzini*, ve vzdálenosti nad kmeny severní značně pokročilejší. Vysočinu Arménskou osadili hlavně monofysitští *Arménové*. V Předkavkazí kočují mohamedánští *Tatari*, v okolí Batumu hojně *Turků*. Z přistěhovalců nejčetnější jsou vládnoucí *Rusové*, *Persané* a j. Všechno obyvatelstva jest přes 9 mill. (na 1 km² 19 lidí). Země kavkazské tvoří 10 gubernií spravovaných generálním guvernérem sídlícím v hl. m. *Tiflisu*.

A) Předkavkazí.

Jekaterinodar. Př. ř. Kubani Jekaterinodar (66.000 obyv.) — co do velikosti páté v asijském Vladikavkaz. U Tereku Vladikavkaz (44.000 obyv.) — průchod veškerého obchodu do Tiflisu, spojený dráhou s Moskvou. Spojení s Tiflarem vedeno nákladnou silnicí přes Kavkaz. V městě výroba jemného zboží stříbrného,

B) Zakavkazí.

Hl. m. Tiflis (160.000 obyv.) — překrásně položený, středisko kvetoucího obchodu a průmyslu. Jim prochází dráha spojující Černé moře (město Poli) s Kaspickým (Baku). Na poloostrově Apšeronském Baku (112.000 obyv.) — ležící na přechodu dráhy zakavkazské na paroplavební liniu Kaspiického moře. Středisko průmyslu naftového, jejíž prameny byly již ode dávna známy, ale s těžením ve větších rozdílech počalo se teprve roku 1873. Na nádvoří jedné z četných raffinerií stojí bývalý chrám Persů, nyní opuštěný, v němž horely kdysi »včené ohně bakinské«. Vytažená nafta i petrolej využívá se z výborného obchodního i válečného přístavu na východním břehu Černého moře, Batumu.

Tiflis.

Baku.

Batum.

Turecké země.

Malá Asie.

Úlohy jako u zemi předešlých.

Malá Asie č. Anatolie, nejjzápadnější poloostrov asijský (obr. 9.), členopis. vyniká hlavně při západním břehu velikou členitostí.

Z ostrovů, pro rozplýlenost jich Sporady zvaných, největší jsou *Lesbos* Ostrovy. č. *Mytilene*, *Rhodos* s velkým vývozem mycích hub, vína a hrozník, *Samos*, starověké působiště *Pythagorovo*, vyvážející množství fíků řečených »smyrenské«, *Chios*, bohatý na pryskyřici maslix (ze stromu pistacie), a *Cypř*, od r. 1878 Anglie nálezející, převážnou hospodářský.

Též členitost co do poloostrovů jest značná.

Poloostrov.

Z těchto vyniká hlavně poloostrov Trojský s pohořím *Idou* (1700 m), Horopis. daleko proslavený, dále k jihu ostrožna Smyrenska a Halikarnasská.

Trup má podobu kosoúhelníka; rozloha země měří více než Trup. 500.000 km².

Horopisně jeví se Malá Asie jako země hornatá s převahou Horopis. vysočiny plošné, průměrné výše asi 1000 m dosahující, solnými stepmi, jezery a pouštěmi prostoupená. Tato plošná vysočina vroubená jest okrajními horskými hřbety, jež činí pokračování západní výběžků vysočiny Arménské a to na jihu a jihovýchodě bohatým na lesy Taurum (obr. 10.) a Antitaurem a horami Pontskými při Černomóří.

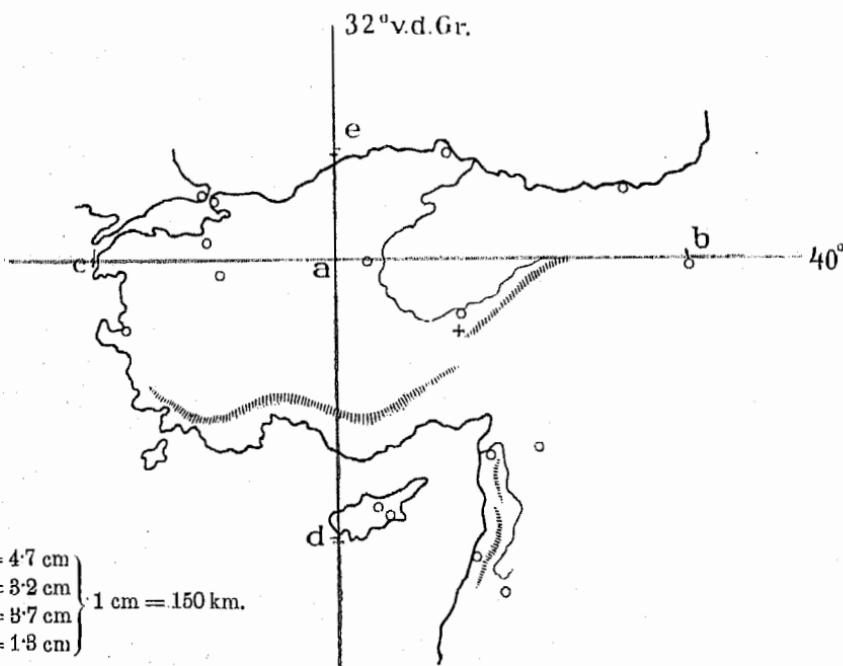
Vytkněte moře se zálivy.

Velkých řek Malá Asie mnoho nemá. Nejmohutnější z nich jest Vodopis. Kyzil Irmak (starověký Halys), t. j. Červená řeka s vodou příchuť slané a barvy červenavé (od solného červeného jílu v korytě jejím uloženého), spěchající k moři Černému, a Kalykadnus č. Gök-su (r. 1190. smrt Fridricha Barbarossy), vlévající se do moře Středozem-

Moře se zálivy.
Reky.

ního. Eufrat a Tigris jen prameny svými Malé Asie se dotýkají. Řeky oblasti vnitrozemské soustředují vody své v solné bažině Jezera Tyz Golu. Jezer, jak sladkovodních tak solných, jest hojnost.

Vzduch. V Malé Asii při moři a na ostrovech převládá podnebí přímořské s teplým a vlhkým vzduchem; proto kraje ty jsou velice úrodné. Čím hlouběji do nitra země, tím více běže však podnebí to na sebe ráz kontinentální se značnými rozdíly mezi létem a zimou.

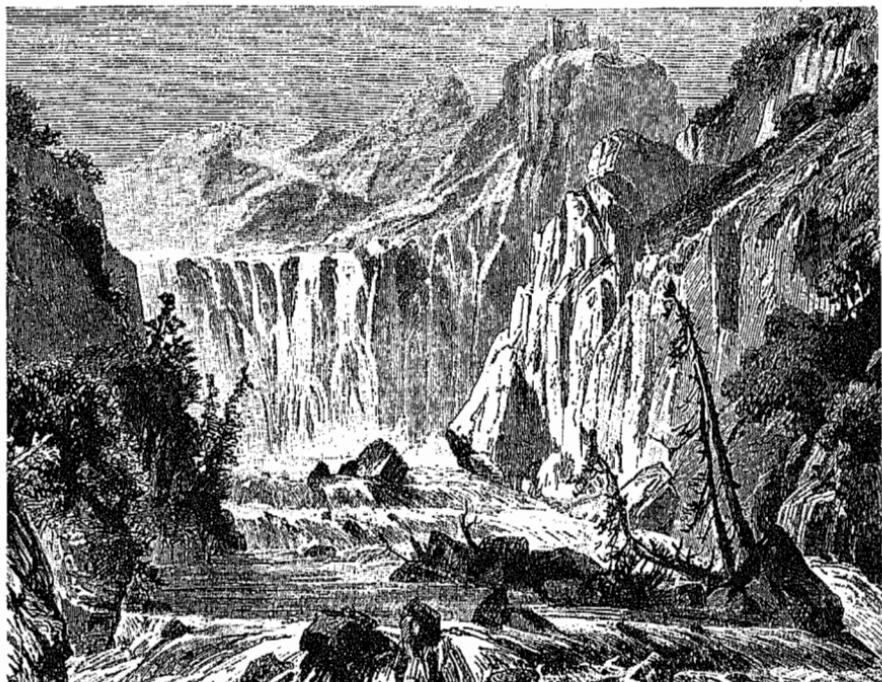
Obr. 9. Malá Asie.

**Příroda.
Rostlinstvo.**

Hlavním pramenem výživy obyvatelstva jest pěstování obilin a luštěnin (bob), kteréž opět utěšeně počíná zkvetati. Rovněž vinařství, zahradnictví a ovocnářství s použitím umělého zavodňování jest hojné (mišpule, melouny, oliva, fík, merunky, vlašský ořech, kaštan, mandlovník a j.). Z rostlin průmyslových oblíbeny jsou mák (k výrobě opia), tabák, bavlník, šafrán, moruše, jež četně se vývážejí. Lesy, hlavně dubových a bukových, nachází se místy dosud hojně (v horách Pontických, Tauru a Antitauru). Zvířena a domácí jest v celku táž jako u nás; mimo to zvláštní chov dlouhosrsté kozy a angorské. Divoká zvířena vyznamenává se hojným bobrem (při Eufratu) a divokým kancem. Množství pijavek lékařských, zvláště v okolí Smyrny,

zavdalo podnět k vývozu jich. Nerosty vyniká Malá Asie značně. Nerosty. Jest to především *mořská pěna* (jv. od Brusy), smírek (v okolí Smyrny), uhlí kamenné (při Černomoří), mramor, sádra a sůl. Při hranici perské též prameny petroleje, asfalt a síra. Četné jsou horké prameny, znamenitá sirná a železitá zřídu zvláště v Brusse.

Obyvatelstva, národnosti velice pestré, má Malá Asie přes 9 mill. (18 na km^2). Na ostrovech a v přímoří převládají kře- Obyvatel-
stvo.

Obr. 10. Vodopád v Tauru cílicském. Dle Sieverse.

sfanští Řekové, kteří ovládají všechn obchod. Turci osmanští, hledící si hospodářství a chovu dobytka, zabrali celé vnitrozemí. Vedle nich nachází se četně Židů, Evropanů (Franky od Turků nazývaných) a Arménů.

Průmysl omezuje se na výrobu koberců a látek bavlněných. Na obchodě maloasijském účastní se hlavně Anglie, Francie a Rakousko.

Politicky tvoří M. Asie državu tureckou v 9 vilajetů rozdělenou. Politické
rozdělení.

A.) Pobřeží severní a západní.

Trapezunt. Při moři Černém Trapezunt (35.000 obyv.), nejdůležitější přístav severní pro Skutari, vývoz i dovoz zboží, hlavně z Persie (hedvábí, vlna, koberce, perské šály a j.). Skutari (82.000 obyv.) při Bosporu, uprostřed nádherných hájů cypřišových položené, předměstí Cařihradu, s letní rezidencí sultánovou a mnohými letohrádky. Polohobisté Brusse, cařihradských mohamedánů. Na jih Marmary Brusse (76.000 obyv.) s vynikajícím průmyslem koberců, středisko hedvábnictví maloasijského (45 závodů evropských). V blízkých horách naleziště mořské pěny, z níž v Brusse zhotovují se dýmky. Číží horká siraňatá a železitá zřídla vyrovnají se lázním gasteinským. Uprostřed západního Smyrna. pobřeží největší přístav a obchodní město Malé Asie, Smyrna (přes 200.000 obyv.) s velice pestrým obyvatelstvem. Hlavní vývoz proslulých láků smyrenských z ostrova Samu. Obchod děje se nejvíce prostřednictvím rakouského Lloydu.

B.) Vnitrozemí.

Angora. Angora (28.000 obyv.) — záp. od Kyzil Irmaku, s vývozem angorské vlny koží. **Kjutahia.** Jv. od Brusy Kjutahia (22.000 obyv.) — středisko výroby opia, rodniště starověkého bajkáře *Aesopu*. Severně od ní u Eskišehiru (Dorylea) doly na mořskou pěnu, jež využívá se hlavně do Německa. Na sev. úpatí Erdžasu, nejv. hory maloasijské (skoro 4000 m), Kaisarie (Caesarea) s 72.000 obyvateli, město nečisté, ale pro obchod střední Malé Asie veledůležité.

Arménie (KM mapa č. 24., B. č. 23.).

Hranice. Arménie hraničí na záp. s Malou Asií, na sev. činí většinu přírodní hranice řeka Kur, na jihu sousedí s Mesopotamií. Rozloha její její měří 383.600 km². Tvoří mocnou vysočinu, spojující horstvo Vysoké Asie s Iranem a vypínající se četnými velehorami, z nichž věčnosněžný vyhaslý vulkán Ararat (5156 m vysoký) na rozhraní tří říší (kterých?) nejvýše se pne.

Vodstvo. Země zavlažována jest hojně mocnými řekami Kurem s Arasem, Eufratem a Tigridem jakož i četnými jezery, z nichž pleso Vanské jest nejrozsáhlější. Dle výšky hor svých mají podnebí rozmanité, ale pro hojně srážky par dostatečně vlhké, jest zemí úrodnou, k orbě se hodící; leč většina půdy ponechává se na pastviska, ježto chov dobytka jest obyvatelstvu hlavním zdrojem výživy.

Obyvatelstvo. Arménie obydlena jest z největší části Armény čeledi arejské, vyznání *křesťansko-arménského*; tito živí se doma chovem dobytka, v cizině hlavně obchodem. Kromě nich přebývají v zemi též přistěhováni Turci, na jihovýchodě kočovní a loupeživí Kurdové iránští, někteří kmenové tatarští, Řekové, Židé a j. Počet obyvatelstva obnáší asi 4,500.000. Politicky dělí se o Arménii tři říše: Rusko, Turcko a Persie.

Města:

Arménie ruská.

A.) V Arménii ruské:

Eřivan sev. od Araratu s 29.000 obyvateli, jichž polovinu tvoří Arméni, staré hlavní město, nyní valně již pokleslé. Vyváží skrovně bavlny, rýže a víno do Ruska. Vlastním střediskem arménské kultury jest klášter *Ečmiadzin* s dómem, při němž sídlo patriarchy církve arménsko-katolické.

Eřivan.

B.) V Arménii turecké:

Erzerum, asi 39.000 obyv., hl. m. ve výši 2038 m malebně položené, ale jinak pokleslé a nečisté; jest důležitým průchodištěm karavan ubírajících se z Asie (z Trapezuntu) do Persie.

Arménie
turecká.

Erzerum.

C.) V Arménii perské:

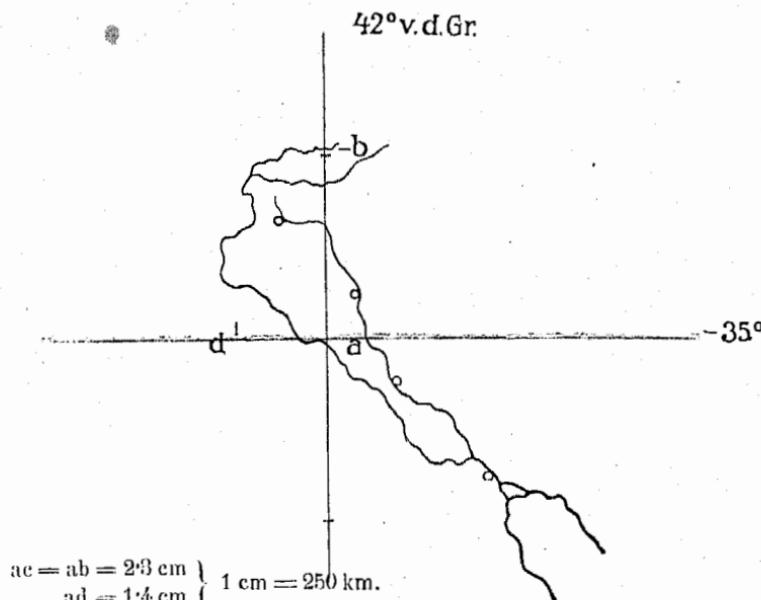
Hl. m. Tabriz (200.000 obyv.), v celé Armenii největší, podnes důležité tržiště obchodu karavanního.

Arménie
perská.

Tabriz.

Mesopotamie.

Mesopotamie, země mezi řekami *Eufratem* a *Tigrisem*, počíná na západě bez určité hranice z pouště Syrské (obr. 11.); dosahujíc na severu asi k 38° s. š., omezena jest horstvem Kurdským, na východě vysokou hranicí.

Poloha.
Hranice.

Obr. 11. Mesopotamie.

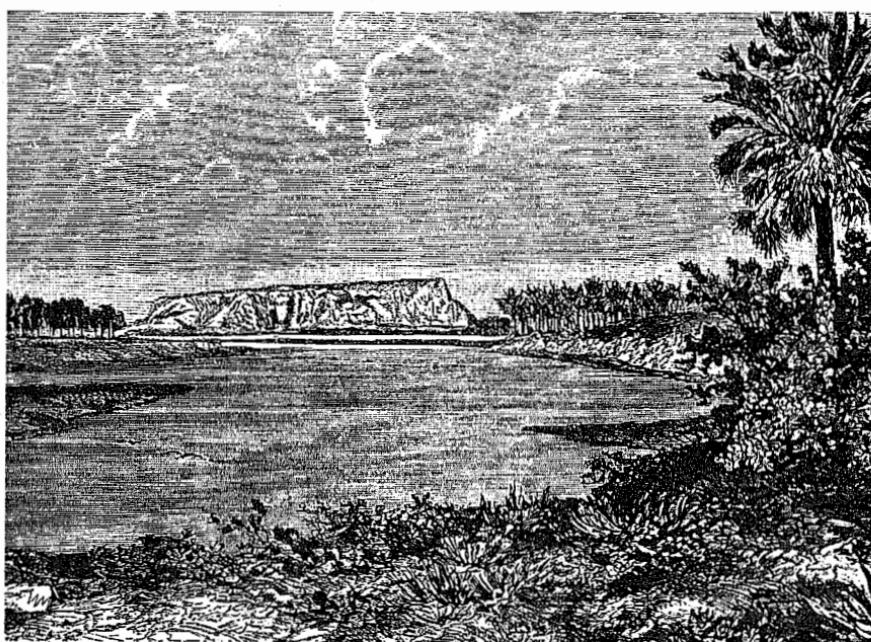
činou Perskou, na jihu zálivem Perským. Rozloha její měří 419.000 km^2 . Útvarem půdy své rozděluje se Mesopotamie ve dvě, od sebe rozdělené části. V jižní části své, Irak Arabi zvané, jest nížina, kteráž — podobně jako nížina Lombardská — vznikla nánosem obou řek a proto

Půda.

trpívá častými povodněmi. Severozápadní část, vlastní to Mesopotamie, jest náhorní planina mírné výšky, prostořepená jednotlivými hřebety horskými, jimiž obě řeky protékají.

Vodstvo.

Hlavní řeky země, Eufrat (obr. 12.) a Tigris, pramení na vysočině Arménské (Eufrat ze dvou pramenů: *Fratu* a *Muradu*), načež spěchají uprostřed hlubokých údolí skalních, tvoříce četné peřeje a vodopády, do nížiny Irak Arabi. Asi 150 km před ústím svým spojují se v jediný tok — Šat el Arab (t. j. řeka Arabů), který pak sedmiramennou

Obr. 12. Eufrat u Babylonu.

deltou do zál. Perského ústí. Četnější přítoky z vysočiny Arménské a záp. hor iránských přijímá Tigris. Větších jezer mimo některá solná není.

Vzduch

Příroda. Kde shledáváme v zemi ještě zbytky bývalého umělého zavodňování, hodí se půda k pěstování obilí a rýže. Oasy bohaty jsou na Zvířata. Ostatek země, chudé na obyvatelstvo a stepmi prostoupené, Nerosty, slouží k chovu ovcí a velbloudů. Nerostů nemá.

Obyvatelstvo.

Na obyvatelstvo jest Mesopotamie, druhidy kulturními *Assyřany* a *Babyloniany* proslavená, velice chuda. Čítá 1,500.000 — (na 1 km² 4)

lidí, méně, než samotný Bagdad ve středověku. Dle národnosti jsou to jednak kočovní Arabové a Kurдовé *islam* vyznávající, živící se hlavně chovem dobytka, vedle nich pak malý počet Arménů, Evropanů a Peršanů, obstarávajících skrovné rolnictví nebo nepatrny průmysl (výrobu koberců a zboží lněného a bavlněného) a obchod (vývoz datlí a vlny).

Města:

Na pravém břehu Tigridu Mosul (asi 61.000 obyv.), druhdy výrobou jemného mušelínu proslulý, s čilým obchodem karavanním. Od něho sv. zbytky *Ninive*. Při levém břehu Tigridu Bagdad (145.000 obyv.), bývalé sídlo chalifů, nyní hl. město a sídlo paši, uprostřed krásných zahrad ovocných, středisko obchodu mezi asijským Tureckem (čili *Levantou*) a Indií. Průmysl jeho jest však již valně pokleslý; vyváží jedině hedvábí, látky, kůže a zbraně. Jižně od něho zříceniny *Babylona* s *Birs Nimrudem*, zbytkem to snad vše babylonské.

Basra (40.000 obyv.), středisko pěstování a vývozu datlí.

Města.
Mosul.
Bagdad.

Basra.

Syrie a Palaestina.

Syrie, jejíž jižní část tvoří Palaestina (obr. 13.), nazýváme hornatý pruh země, táhnoucí se při vých. břehu moře Středozemního, k němuž připojuje se také část území na pravém břehu středního a dolního Eufratu. Rozloha obou měří 286.700 km².

Určete z mapy zeměpisnou polohu jejich.

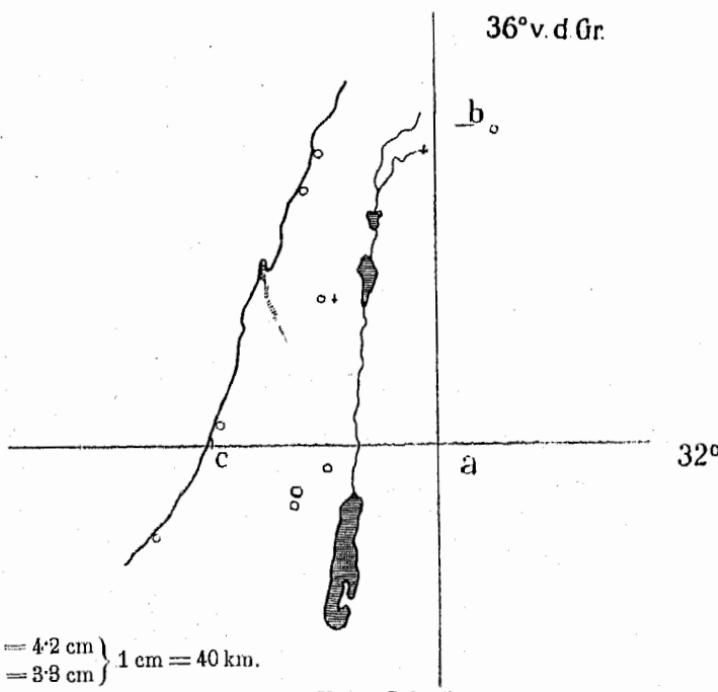
Syrie prostoupena jest plošnou vysočinou v podobě trojúhelníka mezi pouští Arabskou, mořem Středozemním a stepí Mesopotamskou se vypínající. Západní část její, hornatější, proryta jest hlubokým, skoro 750 km dlouhým úvalem syrsko-palaestinským, jehož severní část vroubena jest dvěma vápencovými pohořími: Libanonem a Antilibanonem. Palaestina sama jest nižší než Syrie; větší vrcholky činí Karmel, hora Olivetská a j. Mezi Libanonem a Antilibanonem plynou řeky Orontes na sever a Leontes na jih do moře Středozemního. Hlavní řeka země, Jordán, pramení na jižním úpatí obou horstev, protéká na svém klikatém toku jezerem Meromským a Tiberiadským č. Genezaretským, známým krásnými břehy svými, načež hlubokou prorvou — proklínou Jordánskou zvanou, řítí se do moře Mrtvého (skoro 400 m p. hl. m.), solí a asfaltem přesyceného, jehož voda skoro kaši podobna jsouc, ničí veškeren život v něm a otravnými parami svými i na březích jeho.

Ježto veškerá vláha od moře přicházející sráží se na vyšších vzdutích, pásmech hor okrajních, zůstává východ pouští, jejíž vegetace jen noční rosou za doby letní zavlažována jest.

Pohoda.

Vodstvo.

Příroda. Proto jen v místech dešti hojněji obdařených pěstuje se obilí Rostlinstvo (ječmen a pšenice), ovoce, víno, oliva (vývoz oleje), dále pomeranče, zvěřina, mandle, svatojanský chléb, řísky, datle a j. Z domácích zvířat chová se celkem málo koní, za to však množství koz, jednohrbých velbloudů, bucerosty, volů (v údolí Jordánu) a j. Z nerostů objevuje se hojně soli a asfaltu.

Obr. 13. Palaestina.

Obyvatelstvo.

Počet obyvatelstva obnáší asi 2,891,000 (na 1 km^2 10 lidí) národnosti velice rozmanité (Turci, Syrové a Arabové převládají, též velký přírůstek přistěhovalců židovských), víry z 80% mohamedánské. Zaměstnáním vedle zemědělství a chovu dobytka ještě průmysl (zvláštnosti: výroba růžové voňavky a předmětů náboženského rázu ze dřeva olivového, perleti a j. jako upomínek na místa svatá. Sřediskem *Betlém*). Obchod v Syrii a Palaestině nachází se v rukou Angličanů a Židů. Velikou hospodářskou důležitostí pro Palaestinu je silná návštěva cizinců této země (hlavně Angličanů a Američanů).

Města v Syrii.**Města A) V Syrii:**

Haleb (Aleppo) — 127.000 obyv., co do velikosti třetí město asijského Turecka nedaleko Oronta ležící, obchodní střed mezi mořem Středozemním a Východem. Přístavem jeho je Iskenderun proti Kypru položený.

Damašek, hl. město Syrie s 140.000 obyvateli, na úpatí Antilibanonské krásně položené »oko východu«, důležité středisko karavanního obchodu. Výroba voňavek, hlavně růžového oleje. Proslulé druhy továrny damascenských zbraní zníženy již r. 1401. po dobytí Damašku Timur-Lenkem. Rovněž výroba látky *damastu* poklesla.

Bejrut (119.000 obyv.), přístav Damašku při Středomoří, spojený s Damaškem silnicí přes Libanon a Antilibanon založenou, jest nejdůležitějším námořním městem Syrie, udržujícím pravidelné spojení paroloďmi mezi Francií, Německem a Rakouskem. Nad Orontem Antakie (Antiochie) s 24.000 obyvateli.

Antakie.

Města v Palaestině.

V údolí Jordánu při jezeře Genezaretském Tiberias (8000 obyv.). Hlavní město Palaestiny, Jeruzalem (asi 50.000 obyv.) na úpatí památné hory Olivetské položený, má obyvatelstvo co do národnosti i víry velice pestré. V nitru úzkého a nečistého města chrdm Božího hrobu; na místě bývalého chrámu Salamounova stojí mešita Omarova. Jeruzalem spolu s Betlemem (6000 obyv.) jest cílem poutníků křesťanských do Svaté země. Přístavem Jerusalema při moři Středozemní železnici s ním spojeným jest Jaffa (21.000 obyv.).

Betlém.

Jaffa.

Arabie (KM mapa č. 34., B č. 23.).

Úlohy. Určete: 1. Zeměpis. polohu. 2. Hranice: přírodní — politické.

Úlohy.

Arabie, západní ze tří velkých poloostrovů jihoasijských (obr. 14.), severním obratníkem skoro půlený, provázen jest na jihozápadním pobřeží svém dlouhou řadou korálových ostrovů. Též k jihovýchodu druží se některé menší ostrůvky. (Vyčtěte jména jich z mapy.) Jednoduchostí pobřeží svého, které na záp. vyblhá poloostrovem Sinajským a na vých. Omanským (s mysem *Musandinen*), připomíná v mnohém sousední Afriku. Rozloha země, jejíž trup podoben obdélníku, měří skoro 3 mill. *km²*.

členitost.
Ostrovy.Polo-
ostrovy.
Trup.Rozloha.
Horopis.

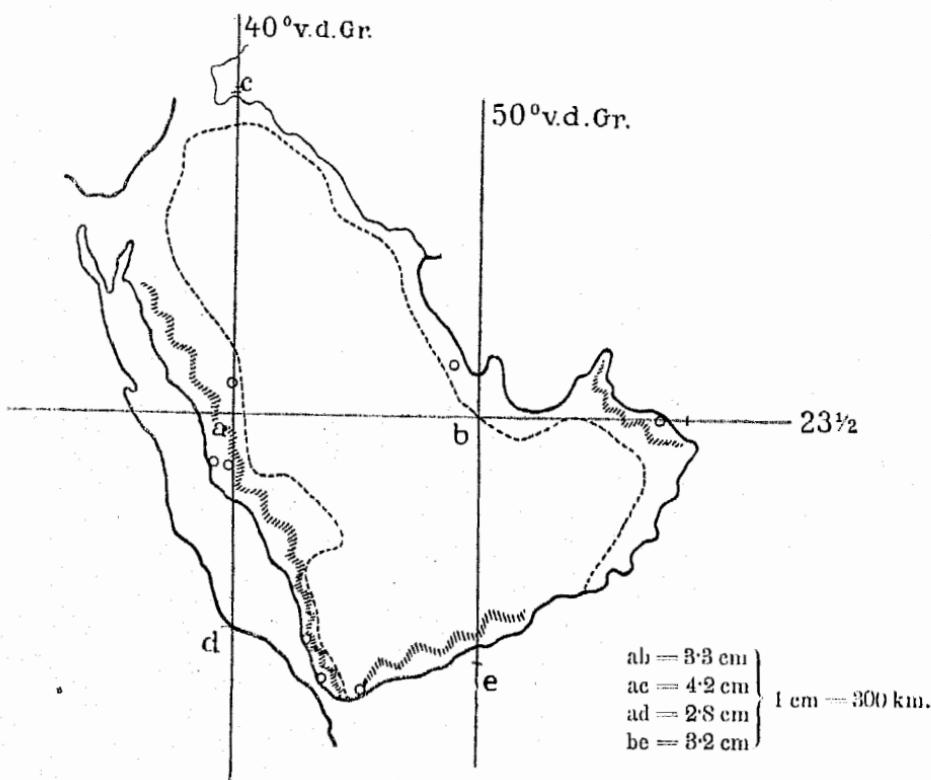
Větší nížiny šíří se pouze při pobřeží, ze sv. zasahuje mimo to ještě část nížiny Mesopotamské. Horopisně jeví se Arabie jako země velice jednotvárná, tvoříc v nitru svém náhorní planinu na jihu v mohutnou skalnatou poušť Roba el Chali, na severu v poušti Nefud přecházející, vroubenou okrajními, vyššími horstvy, kteráž opět stupnovitě k moři v nížinu přecházejí. Pásma ta jsou: na západě Hidžas, Assir, Jemen (o výšce asi 2000 m), na jihu horstvo Hadramautské (výška asi 2500 m), na j. v. hory Omanské (nad 3000 m výšky). Z vnitrozemských horstev vyniká pásmo Džebel Tuejk.

Vytkněte moře se zálivy!

Ježto Arabie v celku velice málo dešti zavlažována jest, náleží k zemím na vodu nejchudší a nejvyprahlejší. Větších, stálé tekoucích a splavných řek jakož i jezer Arabie vůbec nemá. Stálé vod-

vodopis.

sivo její záleží jen v horských pramenech a bystřinách, které však většinou po krátkém toku buď v poušti neb ve vlastním písčitém korytě zanikají. V té příčině podobá se Arabie Sahaře. Větší koryta vodní — vadí řečená — naplňují se vodou pouze v čase dešťů (v zimě a poč. jara) — jsouce jinak po většinu roku vyschlá a jen vlivem podzemních pramenů skrovným rostlinstvem pokrytá.

Obr. 14. Arabie.

Podnebí. Podnebí Arabie rovno podnebí sev. Afriky. Letní vedra dosahují při zcela jasné obloze průměrně 35°C tepla, věje-li *samum*, dokonce $+46^{\circ}$ až 50°C . Naproti tomu bývají noci na výšinách i v letní

Vláha. době dosti chladné. Deště vyskytují se v Arabii v krajinách sev. od obratnka v zimě, na jihu obratnka v létě. Jsou četnými bouřkami

Příroda. provázené, ale nemají ani stálosti, ani vydatnosti. Z té příčiny i příroda Arabie jest chuda. Obilí pěstuje se pouze na nížinách přímořských, hlavně na poloostrově Omanském a v Jemenu, pro **Rostlinstvo.** úrodnost zvaném „Šťastnou Arabii“. Proslulou však jest Arabie vý-

tečnou kávou (*Mokka*), kadidlem, balsámem, myrrhou a klopatinou (arabskou gumou). Z výře na domácí zastoupena jest chovem ušlechtilého plemene koně arabského, velblouda jednohrbého, ovcí a oslů. Z nerostů vyskytuje se drahokamy (rubín, achát, jaspis) a sůl. Mimo to na pobřeží hojný lov hub mořských, korálů a perel.

Obyvatelstva, čeleď *semitské* a náboženství *mohamedánského*, jsou asi 3-3 milionu; vedle toho pak četní přistěhovalci (*Židé, Turci, černoši* a j.). Jest jednak u sedlé v městech a osadách, zabývající se rolnictvím, chovem zvířat neb obchodem (vývoz kávy, datlí, gumy, kadidla, koní a j. pomocí karaván), jednak kočovní na stepích a pouštích, žijící pod náčelníky *šejků* zvanými, již podřízení jsou *emirům*. (Beduini).

Politicky poskytuje Arabie obraz velice pestrý, tvoříc pravou směsí různých říší a území; ač sultán turecký činí nároky na celou Arabii, uznávána jest ve skutečnosti moc jeho pouze ve dvou územích a to na západní pobřeží a v severní polovině pobřeží vých.

A. Západní pobřeží (území turecké, *Hidžas* zvané).

Mekka (asi 60.000 obyv.) rodiště *Mohamedova*, kolébka *islamu*, s posvátnou *Kaabou* a léčivým pramenem *Zem-Zem*, cíl všech poutníků mohamedánských. Přístavem Mekky při moři Rudém jest Džidda. Dovoz poutníků, vývoz datlí a pštrosích per. Medina (obyvatel asi 48.000) č. Jatrib, druhé poutnické místo mohamedánské s hrobkou proroka, s přístavem Jambo. V jižním úrodném *Jemenu* Mokka, v jejímž okolí pěstuje se zvláště druh kávy. Hodejda (45.000 obyv.) — hlavní přístav při moři Rudém. Severní část západního pobřeží arabského s poloostrovem Sinajským náleží k Egyptu.

B. Požehnaný jih Arabie (*Hadramaut*) rozpadá se v řadu malých, samostatných sultanátů.

C. Východní území Arabie při zálivu Perském, podřízené jest Turecku (sluje *El-Hasa*), s hlavním městem El Hofuf. Poloostrov *El Hofuf*. Omanský tvoří nejlepší, neodvísly stát, spolčený s Anglií.

V něm Maskat (asi 40.000 obyv.) výboru přístav, sídlo sultána a anglického místodržitele. Vede značný obchod s Persií a Indií.

Evropské státy zastoupeny jsou Anglií a částečně Francií.

Aden, 23.000 obyv., zvaný »*Gibraltar východu*«, od r. 1839 uhlavná stanice lodí plujících do Indie, hlavní tržiště Arabie.

I ran.

Vysočina Iránská (obr. 15.) zabírá tři státy: Persii, Afganistan a Beludžistan o ploše celkem přes $2\frac{1}{2}$ mill. km^2 .

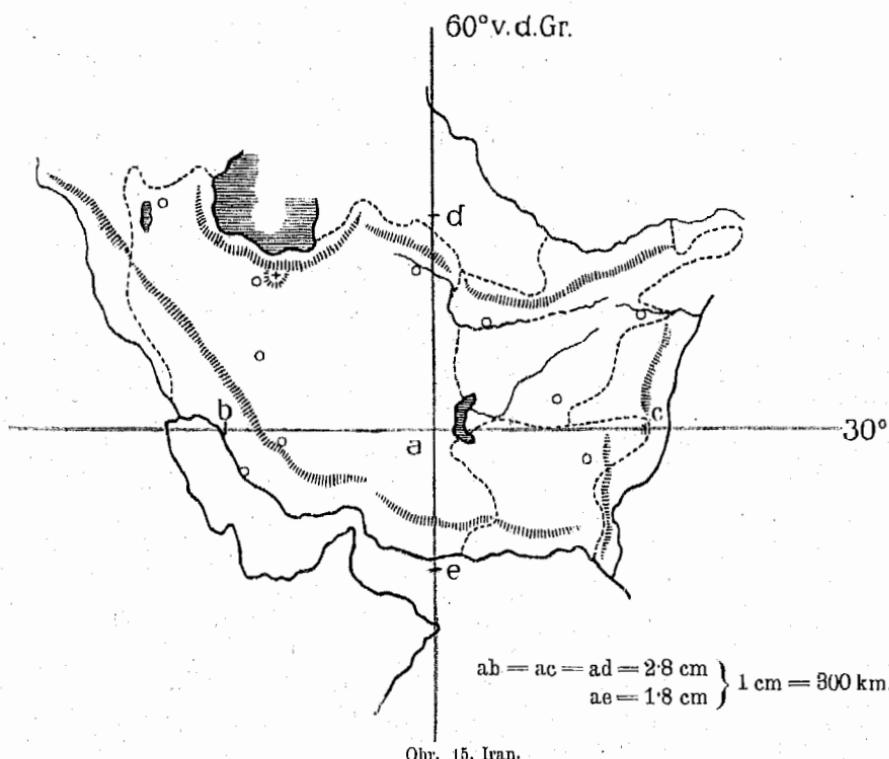
Určete jíci zeměpisnou polohu.

Opakujte povšechný popis vysočiny Iránské ze str. 11.

Položka.

Horepis.

Iran složen jest z pásemnatých horstev, snižujících se ku středu země do výše asi 400 m, kdež přecházejí místy v stepi neb v solné, písčité a kamenitě pouště. Vnitřní pásmata tato provázena jsou při jižním břehu Kaspického moře kruhovitým lesnatým Elbrusem (*Demavend* 5464 m, obr. 16.), který na východním konci souvisí s pásmeny různých horší, jež staří *Paropamisos* nazývali, načež přechází v Hindukuš, jímž Iran k Vysoké Asii se připojuje. Jihozápadní okraj Iranu počíná horami Kurdskými a složen jest z množství souběžných pásem jménem

Obr. 15. Iran.

Zagrosských hor zahrnutých, s nimiž souběžně, hlouběji u vnitrozemí, pohoří Kohrudské postupuje. Spojení mezi západem a horstvy východními tvoří pohoří Solimanské s údolím řeky *Kabulu*, jímž vede důležité spojení Iranu s Přední Indií.

Vodopis. Pobřežní řeky iranské náležejí jednak k oblasti Kaspické (*Atrek*, *Kyzyl-Uzen*), jednak k moři Arabskému (jižní z nich tekou bud' do Tigridu neb zál. Perského, východní směřují k Indu, na př. *Kabul*). Řeky ostatního vnitrozemí, nemohouce sobě proklestiti odtoku k moři, mizejí bud' v bažinách nebo solných jezerech, neb upotřebuje se

jich v zemi k účelům zavodňovacím. Největší z nich jest *Hilmend*, ztrácející se ve veliké *bažině Hamunské*. Z pohraničních řek *Amu* (Oxus) vlastním tokem ubírá se k jezeru *Aralskému*, *Aras* spojuje se s *Kurem* jen menším ramenem svým v proláklině Kaspické. Jezera, po většině solná, ve větší míře lesknou se jen na západě. Největší z nich jest Urmíjské.

Ježto Iran dle nadmořské výšky různě se pne, jest teplota vzduchu v něm rozličná. Hojnější srážky následkem vlhčího ovzduší nacházíme jen při moři a na vyšších horstvech okrajujích, kdežto nitro má podnebí kontinentální, s nebem stále jasným a málem deštů. Proto také jen krajiny pobřežní — hlavně v okolí jezera Kaspického, — vynikají

Vzduch.

Příroda.

Obr. 16. Demavend. Dle Sieverse.

úrodností, kdežto nitro země zůstává stepí neb poušť, prostoupenou horskými říčkami a oasami. V poříčí řek a v kaspických provinciích Rostlinstvo pěstuje se obilí, při zál. Perském veledůležitá rýže, víno, již ve starověku proslulé ovoce (melouny, kdoule, broskve, datle, pomoranče, citrony, físky a j.), jehož některé druhy právě Iran za domovinu svou mají; mnoho zavařenin z něho využívá se do Ruska. Hojnou jest též oliva, dále květiny, hlavně růže (olej a růžová voda z nich vyrábějí se v okolí Širazu), šafrán, bavlník, moruše, mák, tabák a j.

Domácí zvířena pro solnatost píce omezuje se na chov ovcí, jejichž špinavá a hrubá vlna nemá valné ceny. Vedle ovcí se zdarem hledí sobě Iraňané velblouda dvojhrbého a kozy kašmírské. Bohatý rybolov při Kaspickém jezeře jest v rukou ruských podnikatelů, kteří

Zvířata.

odtud vyvážejí množství *kaviaru*, jeseterů i kaprů do Astrachaně. Lov perel v zál. Perském (ročně průměrně za 5 mill. K) zabrali Arabové. Na nerosty jest Iran sice bohatý, ale hornictví jeho jest dosud nepatrné. Mimo běžné druhy vzácnosti Iranu jest krásný *malachit*, tyrkysy a mramor. Minerálních pramenů vytryskuje v takovém množství, že užívá se jejich vody k zavlažování polí.

Nerosty.

Obyvatelstvo.

Obyvatelstvo, počtem asi 13 mill., smíšeno jest z různých národů areitských. Na západě obývají Kurdové, vnitrozemí zabrali Peršané, severovýchod Afganové, jihovýchod Beludžové. Jihozápadní břeh obývají Arabové. Vedle těchto národů zastoupeni jsou po různu i Turci. Náboženství na Iraně jest mořeánské, dělící se ve dvě sekty: *Šiity* (t. j. vyznavače pouhého koranu), k nimž hlásí se Peršané a Beludžové, a *Sunity* (vyznavači koranu i tradice č. *suny*).

Zaměstnáním obyvatelstva jest jednak kočovnictví, jednak zemědělství a obchod. Živnosti, druhdy kvetoucí, jsou dnes v úpadku; jedině výroba hedvábných látek a koberců udržela se na své výši.

Politicicky rozděluje se Iran ve dvě samostatné despotie (Persie a emirat Afganistanský) a v britskou ochrannou državu, chanát Beludžistanský.

Persie.

Persie ($1,645.000 \text{ km}^2$, $9\frac{1}{2}$ mill. obyv.) zabírá západní dvě třetiny Iránu. Jest císařstvím neomezeným, jemuž v čele stojí panovník, zvaný šáh (t. j. král králů). Země má z většího dílu ráz pouště nebo stepi s obyvatelstvem kočovným. Jen přímoří, hustěji zaledněné, s obyvatelstvem usedlým, podporováno jsouc stálým jarem, jest úrodné.

Teheran. Hl. m. Teheran (280.000 obyv.) na již. úpatí *Elbursu*, sídlo panovníkovo, s četnými bazary a polytechnickou vysokou školou. V horách Kohrudských Ispahan (70.000 obyv.), dříve hlavní město, nyní valně zauklé, středisko obchodu perského ve Mešhed. vnitrozemí. Na sv. Mešhed (60.000 obyv.), znamenité místo poutnické; v okoli jeho proslulé naleziště tyrkysů. Při zálivu Perském Šíraz (32.000 obyv.), v údolí rozkošných sadů růžových a vinic; středisko výroby růžového oleje a vody. V něm hrobka nejslavnějšího básníka Peršanů, *Hafiza*. Na východě Šírazu spatřují se ještě zbytky Abušír. *Persepole*. Největším přístavem Persie při zálivu Perském jest Abušír (27.000 obyv.). Při jez. Urmíjském Tabris (hl. m. perské Armenie, 200.000 obyv.) s velkými trhy.

Afganistan. Afganistan (624.000 km^2 , 4,500.000 obyv.), emirát, v čele s emirem kabulským, který ve skutečnosti však málo moci má, ježto veškeren vliv v zemi vykonává Anglie, zabírá sv. část pevniny.

Kabul. Hl. m. Kabul (60.000 obyv.) sídlo emirovo, skladiště karavanního obchodu mezi Evropou a Přední Indií, v úrodné rovině položené, již vede jediné obchodní spojení Kandahar. mezi Iránem a Indií. Kandahar (30.000 obyv.) s britskou posádkou, udržující vliv Herat. Anglie. Při řece *Heri Rudu* Herat (30.000 obyv.), v krásném a úrodném údolí položené.

Beludžistan. Beludžistan (asi 340.000 km^2 — skoro 2 mill. obyv.), chanát, od r. 1896 v rukou Anglie jak ochranný stát Britské Indie, ostatek

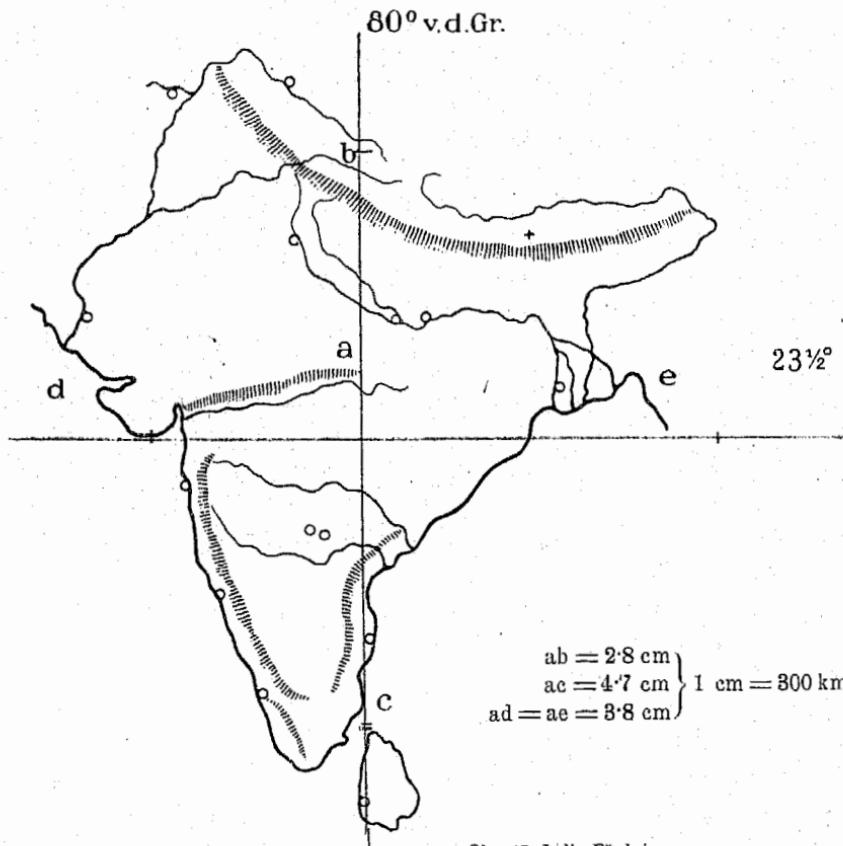
j. v. Iranu zabírající, není dosud dostatečně prozkoumán. Obyvatelé jeho, Beludžové, otužilí a často i loupeživí, obývají jednak v plstěných stanech, živice se kočovnictvím a chovem dobytka, jednak v hliněných chýších, různé živnosti provozujíce.

Hl. m. a sídlem chánovým jest Kelat (14.000 obyv.), v úrodné oase položené, Kelat křižovatka důležitých cest karavanních. V něm sídlí také místodržitel britský.

Přední Indie.

Přední Indie, střední z poloostrovů jihoasijských (obr. 17.), provázena jest při záp. pobřeží svém (*malabarském*) drobnými koralovými ostrůvky Lakadivy a Maledivy, od nichž na sever při ústí Indu **Ostrovy.** v zálivu *Kačkém* vyčnívá z moře ostrov Kač.

K jihovýchodnímu cípu pevniny přiléhá v nitru svém velehlorský, tropickou přírodou háječně obdařený Ceylon, *perla osad britských,* **Ceylon.**

Obr. 17. Indie Přední.

v rozloze asi královského (skoro 64.000 km²), s obyvatelstvem přes 3 mil. čítajícím, z něhož $\frac{2}{3}$ tvoří Čingalci, plemene indoevropského, víry budhistické.

Ostrov, položený v páse horkém a hojně zavlažovaném, bohat jest jak rostlinstvem užitečným (rýží, kokosem, kávou, čajem, kakaovníkem, stromem chininovým, kořením a j.), tak i bujnou vegetací tropickou. Zvířena zastoupena obrovským slonem indickým, různými šelmami a jedovatými hady. Na pobřeží lov perel. Z nerostů, vedle užitečných rud, proslulé drahokamy: safír, granát, smaragd, topas a j.

Města.
Kolombo.
Kandi.

Hl. město Colombo (skoro 160.000 obyv.), výborný přístav, v němž do roku 1500—2000 parníků všech zemí kotví, spojený horskou drahou s městem Kandi, sídlem vlády, býv. to královským městem samostatných Čingalešů, střediskem pěstování kávy a čaje.

Na vlastní poloostrov Přední Indie tvoří pak z Ceylonu přirozený přechod řada ostrůvků, zvaná Adamův most.

Poloostrov.

Vzhledem k poloostrovu, jest členitost Přední Indie celkem chuda. Jediný větší poloostrov, jímž vybíhá, jest Kathiavarský čili Gudžeratský na severozápad. pobřeží.

Trup.

Trup podobou svou připomíná trojúhelník.

Horopis.

Nížiny. Prolákliny neprohlubují se v Přední Indii žádné. Jen četné a nezdravé bažiny v poříčí Gangu a Brahmaputry nalézáme. K úpatí himalajskému přiléhá veliká nížina Indská, původu velmi mladého. Východní díl její, zvaný nížina Hindustanská, jest hojně zavlažován jednak jihozápadními monsuny, jednak veletoky Gangem a Brahmaputrou, tak že jest i velice úrodný, hlavně na rýži, kuřici, pšenici, třtinu cukrovou, bambus a j. Západní díl, do něhož monsuny již nezasahují, má ráz nížiny Turánské, jsa jednak stepí, jednak pouští. Jen říční údolí na severozápadě hodí se pro vzdělávání půdy a osady lidské, kdežto jihovýchod, poušt Thar, má jen jednotlivé oasy. Vedle těchto dvou šíří se v Přední Indii ještě nížiny menší na obou březích, četnými jezery a přímořskými přesypy protostoupené.

Horstvo.

Horopisně možno rozdělit Přední Indii na Himalaje, planinu Středoindickou s Dekanem a Ghaty. Horstvo Himalajské, lemujičí na severu velikou nížinu Indskou, zdvihá se velice příkře do výše 200—8000 m; rozkládá se na půdě Indie Přední jednak mladšími předhorami, jednak hlavním hřbetem souběžně spolu postupujícími. Celý poloostrov tvoří mocnou planinu, údolím řek Godavari a Tapti a pohořím Vindhijí ve dvě části rozdelenou: severní, zvanou Středoindickou, jižní, vlastní Dekan.

Západní břeh mořský provázen jest stupňovitými Ghaty Západními — průměrně 1200 m vysokými, jejichž závěr na straně jižní

tvoří pohoří Nilgirske (Modré hory). Východní okraj Dekanu lemuje řada nízkých pohoří, stoupajících ve vzdálenosti asi 100 km od moře do výše kol 1000 m; nazývají se Ghaty Východní.

Vytkněte moře se zálivy. O řekách opakujte ze str. 13.

Vodopisně náleží Přední Indie úplně k Indickému oceánu. Leč ve-liké řeky a rozvoj mohutných souříčí nacházíme toliko na severu, kde Ganges s Brahmaputrou na východě a Indus se Satledžem na západě z ledovců napájeny, zavlažují velikou nížinu Severoindickou. Z ostatních, cele domácích, ale vesměs menších řek plynou do moře Arabského Narbada a Tapti, k zálivu Bengálskému Godavari, Krišna. Splavnými jsou jedině Indus, Ganges, Brahmaputra. Jezer jest naprostý nedostatek.

Určete přibližně podnebí Přední Indie dle str. 14.

Podnebí.

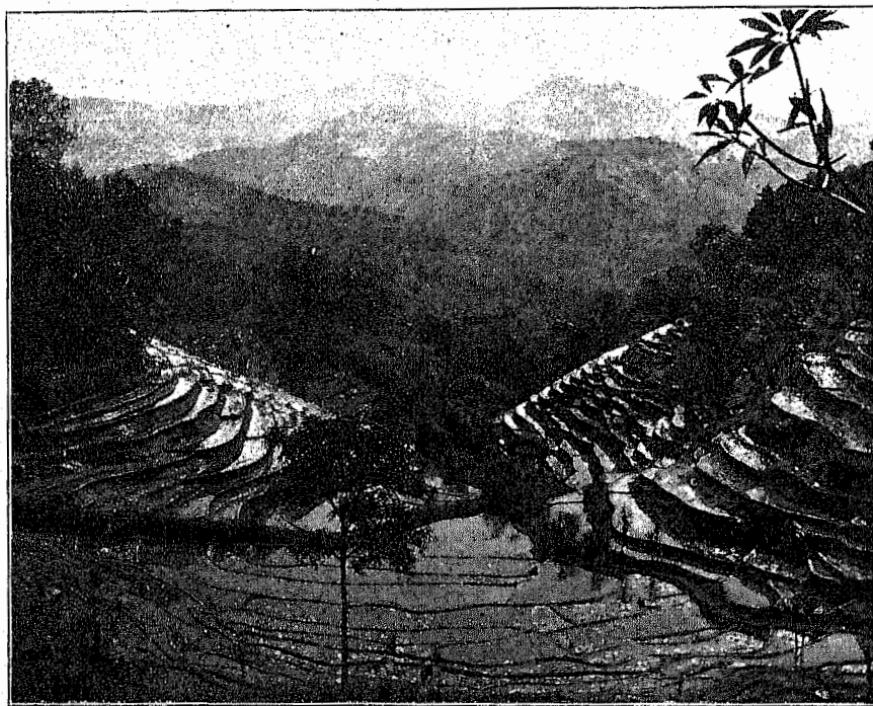
Nebéremeli zřetele k vysokým hřbetům himalajským, náleží P. Indie k nejteplejším zemím na zeměkouli. (Průměrná roční teplota v ní 24°—29°C. V Praze skoro 9°C.)

Půda i podnebí Přední Indie, pokud podporovány jsou hojnou vláhou, hodí se výborně pro zemědělství, jež péčí vlády britské tou měrou zkvetlo, že v některých krajinách i $\frac{4}{5}$ všeho obyvatelstva žíví. V půdě, pečlivě vzdělávané a v případu potřeby i uměle zavlažované, daří se hlavní pokrm lidu, *rýže* (v deltách velkých řek a vlnkých nížinách, obr. 18.), pšenice, nejvážnější dnes soupeř pšenice americké, ječmen, oves, luštěniny (hlavně čočka) a j. Vedle těchto pěstuje se cukrová třtina, množství bavlníku (po sev. Americe nejvíce), čaj, kávovník (na jihu), chinovník, jižní ovoce, koření a rostliny pryskyřičnaté. Chov zvířených domácích proti Evropě jeví se menším jednak pro nevhodné pastviny, jednak proto, že obyvatelstvo z ohledu náboženských masa zvířecího nepožívá. Nejrozšířenějším zvířetem domácím jest zebu, bůvol (v bažinách delty) a velbloud v pouštích. Charakteristickým zvířetem jest obrovský *slon indický*, kterého se užívá k pracím domácím, honům, k dopravě i při slavnostech. Bývalý rozsáhlý chov bourců klesá; hojný rybolov provozuje se v mořích, jakož i lov perel, hlavně v zálivu Kambajském. Na nerosty jest Přední Indie velice bohatá, ale dosud málo z nich se těží. Kromě drahých kovů a drahokamů, již v starověku až báječně proslulých (démantů, rubínů, smaragdů, safírů a j.), má Přední Indie mocná ložiska uhlí (v Assamu a Himalaji), železa, mědi, soli, ledku, kamence i petroleje a j.

Původním obyvatelstvem Př. Indie byli Dravidové, pleti tmavé. V třetím tisíciletí př. Kr. sestoupila větve Areitů pleti bílé z planiny Pamirské přes Hindukuš údolím Kabulu do úrodného Pendžabu, kdež pře-

mohla původní obyvatelstvo, odkudž po r. 2000. př. Kr. opanovali celý poloostrov a v 6. stol. př. Kr. i Ceylon. Vedle Indů obývají Přední Indie různí národnové jiní; mezi nimi hlavně Angličané. Jazyk Indů podobá se původnímu jazyku sanskrtskému; nejrozšířenějším náboženstvím jest brahmanismus.

Průmysl jest celkem malý a nachází se v držení Evropanů. Zvláštností výroby domácí jsou *řezbářské práce ze slonoviny, rohu buvolího*.

Obr. 18. Rýžové terasy na Ceyloně.

a nosorožího, skřínky ze dřeva ebenového a santalového, výroba damascenských zbraní, klenotnictví a j. Za to obchod provozuje Přední Indie dnes světový.

Přední Indie — spolu se záp. pobřežím Indie Zadní, vše v rozloze skoro 5 mill. km^2 , as 295 mill. obyvateli, jest v držení Anglie, nesouc od 1. ledna 1877 titul císařský („Císařství Východoindické“) pro krále anglického. Vrchní správu země vede státní tajemník britský, jenž jest zároveň členem ministerstva anglického. Vedle panství Anglie rozptýleno jest po Př. Indii množství států domácích (asi 600), různé velikosti a různého poměru závislosti.

Města: I. Država britská.

Država
britská.

A. Poříčí Gangu.

Kalkuta (1,127.000 obyv.) v deltě Gangu »indický Londýn«, největší a nejdůležitější město Přední Indie, sídlo místokrále britské vlády. Ještě roku 1700 bylo nepatrnou rybářskou vesnicí. Severní část města, zvaná »černé město«, špinavá, s hliněnými chatrčemi domorodců, činí ostrou protivu jižní polovině jeho »bílému městu« moderního rázu evropského, s nádhernými budovami. Sz. při levém břehu těžé řeky Benares (209.000 obyv.), hlavní náboženské středisko Indů (»indický Řím«). Benares. Vývoz hedvábných látek, výšivek zlatem a stříbrem a j. Při ústí Džammy do Gangu Allahabad (172.000 obyv.), t. j. boží město, poutnické místo mohamedánské, východo-indická zbrojnica Britska. Při horním toku Džammy Dehli (Delhi) — s 209.000 obyv., Allahabad. bývalé sídlo velkomogulů indických, středisko obchodu v Pendžabu. V něm nejkrasnější památka stavitelství indického, mešita zv. »Veliká z bílého mramoru a černého pískovce zhudovaná, s kopulí 37 m vysokou a posvátnou studní. Dehli.

B. Na poloostrově vlastním.

Bombaj (776.000 obyv.), hlavní přístav Přední Indie na ostrově vystavěný, Bombay. středisko vývozu příze a bavlny, hlavní tržiště na arabské konci. Je spojeno drahou s Kalkutou a Madrasem.

Blíže něho ostrůvky Elefanta a Salsetta s proslulými chrámy indickými. Na pobřeží Koromandelském Madras (509.000 obyv.), vývoz perel, brusírny démantů. Madras.

II. Država portugalská skládá se ze tří měst s okolím na západ. P. Indie, z nichž Goa kolébka osad Portugalských, největší. V něm hrob sv. Františka Xav., »apoštola Indů«.

III. Državu francouzskou vých. pobřeží činí města Pondicherry, Karikal, Janaon.

IV. Ze států ochranných nejdůležitější jsou:

1. Nizam na Dekanu, s hl. městem Hajderabadem (448.000 obyv.), v jehož sousedství nachází se proslulé naleziště démantů Golconde (Kohinoor).

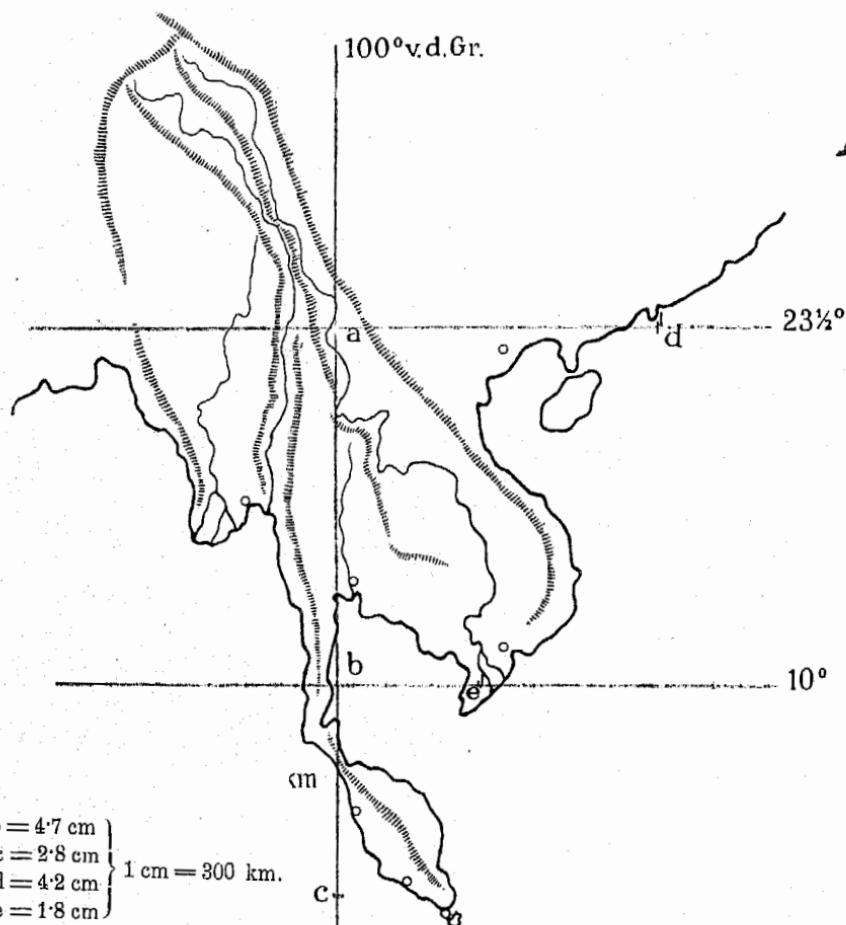
2. Kažmír, himalajské hory objímající, jehož mohamedánské obyvatelstvo živí se chovem dobytka, hlavně kozy kažmírské, z jejíž hebké srsti šály vyrábí. Hlavní m. Srinagar (přes 100.000 obyv.) ve výši Srinagar. Sněžky české položené.

Zadní Indie.

Zadní Indie, východní ze tří velkých poloostrovů, nazývá se také poloostrovem Indočinským pro podobnost svých přírodních i kulturních poměrů se sousední Čínou i Přední Indií (obr. 19.).

- Určete:* 1. Zeměpisnou polohu její.
2. Hranice.

Členopis. Členitost její jest značná; k pevnině druží se na jihozápadě drobné ostrovy a to sopečné Andamanы a koralové Níkobary s obyvatelstvem pleti tmavé, malou postavou se vyznačujícím. Nálezejí od r. 1858. Britsku, kteréž politicky připojilo je k Přední Indii a užívá jich za kolonii trestanců. Zadní Indie vybíhá hlavně třemi

Obr. 19. Indie Zadní.

Poloostrovy. poloostrovy a to na jz. Pegovským, ve středu nejvýznačnějším z ostatních, pol. Malackým (s mysem *Buru* a *Romania*), na jv. pol. Trup. Kambodžským. Trup, podoby nepravidelné, úží se směrem od se-Rozloha. veru k jihu. Rozloha poloostrova měří asi 2,126.500 km².

Horstvo. Zadní Indie jest zemí ze dvou třetin hornatou. Mimo bažinat-Nížiny. cíp Dolní Kočinčiny šíří se úrodnou nížinou v poříčí Menamu, jež

hluboko dovnitř země zasahuje a také dolní tok Mekongu provází. Menšími nížinami jsou též levý břeh a dolní tok řeky Iravadi, jakož i pobřeží země. Horopisně připojuje se poloostrov Zadoindický k vysočině jihočínské a k Tibetu, tvořen jsa řadou horských pásem vějířovitě ze širokého trupu Asie směrem po většině poledníkovým vybíhajících a hlubokými údolími od sebe oddělených.

Vytkněte moře se zálivy. Opakujte o řekách Z. Indie ze str. 13.

Horstvo.

Řeky.

Následek paprskovitého rozestavení horstva jeví se v roztríštění veletoků do všech směrů, čímž umožněno jest utvoření se menších úvodí.

Nejmohutnější z řek těchto, většinou rozsáhlými ústími deltovými se vyznačujících, jest Mekong, nejvíce přítoků má Iravadi, který též k plavbě nejlépe se hodí. Jediným větším jezerem jest Tonle-sap, napájené ramenem dol. Mekongu.

Klimaticky náleží Zadní Indie skoro cele pásu horkému a vlivu monsunu jv., tak že teplo i vláha mohou až do krajních končin severních vnikati. Následek toho spatřuje se především v bujném vzhruštu tropického rostlinstva, které daleko předčí Indii Přední. V pěstování ploidin hospodářských předčí rovněž půda její úrodností svou Indii Přední; ač nedostává se jí ještě ve všech krajinách tak všeobecné péče, jakou v Přední Indii shledáváme, plodí přece množství rýže, čaje, palmy kokosové, cukrové třtiny a bavlníku; nádherné lesy bambusové, teakové (obr. 20.) dubové, eboňové, cedrové, háje vavřínové (hlavně v Siamu) a j. zdobí svahy horské. Zvířena domácí omezují se především na hojně pěstované bůvoly, jež v domácích pracech též ochočený slon jest pomocníkem. Též vepř nalézáho rozšíření; zvířena divoká vyznačuje se obrovitým slonem (v Siamu též barvy bílé)

Jezero.

Podnebí.

Příroda
Rostlinstvo

Zvířata

Obr. 20. Bambus. Dle Ratzla.

Nerosty. a nosorožcem, tapirem, tygrem, opicemi, vzláště pak neobyčejným množstvím plazů, obojživelníků, ryb a krásnobarvých motýlů. Nerostné bohatství země jest znamenité. Chová zvláště mnoho uhlí cínu, petroleje, soli, jantaru, zlata i drahokamů.

Obyvatelstvo. Obyvatelstvo, jehož počet není dosud úplně znám (udává se na 40 mil.), náleží velikou měrou plemeni *mongolskému*, které však následkem otevřenosti poloostrova od severu i od jihu, promíšeno jest značně živly *malajskými*. Mongolská část jeho vyznává víru *Buddhou*, Malajové, pleti tmavé, na Malace obývající, jsou *mohamedáni*. Domácí obyvatelstvo zaměstnává se orbou, chovem dobytka (v úrodných deltách řek a v nížinách) a rybolovem, výrobou zboží kovového i porcelánového; drobný obchod v zemi obstarávají přistěhovalí Číňané; obchod zámořský, nalézající se v rukou Evropanů, vedou nejvíce Angličané a Francouzi; vyvážejí čaj, rýži, koření, dříví, sušené a solené rýby a nerosty.

Politické rozdělení. Politicky rozdělena jest Zadní Indie (mimo státy domorodé):
 1. V državy britské,
 2. V državy francouzské,
 3. V samostatný stát Siamský,
 I. Državy britské.

Državy britské. Vedle Andaman a Nikobar náleží na vlastním poloostrově Zadoindickém Britsku úrodná, hospodářsky působením vlády anglické povznesená Horní a Dolní Birma (záp. a sev.-záp. pobřeží od 10° k 18° s. š.), *obilní komora Indie Přední*.

V ní předním městem jest Rangun (235.000 obyv.), politický slídeč vlády britské v Z. Indii, největší město celého poloostrova; nejdůležitější vývoz rýže a dříví.

Na poloostrově Malace osadili Britové část jižní v rozloze asi 95.000 km², jednak jako vlastní državu, jednak jak ochranné státy pod vládou domácích knížat.

V ní vyniká na záp. město Malakka spíše svou minulostí, kdy ještě v mocí Nizozeini a Portugalska se nalézalo, ježto přístav jeho jest již zanesen.

Obchodní význam Malakky přejal Singapur (184.000 obyv., mezi nimi 2/3 Číňanů a jen asi 2000 Evropanů), nejdůležitější té doby přístav na cestě do vých. Asie, na ostrůvku vystavěný.

II. Državy francouzské.

Francie na poloostrově Zadní Indie zabrala díl východní, území Tonkin při hranicích čínských, Anam, Kočinčinu, Kambodži a Laos (při levém břehu střed. Mekongu). Z těch Kambodža a císařství Anamské jsou státy *ochrannými*.

Důležitými městy jsou hl. m. a přístav Saigon (skoro 50.000 obyv.), sídlo francouzského guvernéra a v Tonkinu Hanoi (108.000 obyv.).

III. Siam.

Ke království Siamskému čítáme střed Zadní Indie spolu se sev. částí poloostrova Malackého. Země, obydlená *Siamci*, *Malajci* a *Číňany*, jest velice úrodná na plodiny i bohatá nerosty, ale bez průmyslu. Ve znaku svém nese obraz *bílého slona* (odtud název »Země bílého slona«), symbol čistoty a světla v náboženství buddhistickém.

Hl. m. Bangkok (200.000 obyv.) s převahou Číňanů, vystavěné většinou na bambusových vorech plovoucích na nesčetných průplavech, řekou Menamem vytvořených (proto nazývá se Bangkok také *asijskými Benátkami*). Vyváží rýži, pepř, třtinu cukrovou, bavlnu.

Souostroví Východní Indie.

Souostroví toto (obr. 21.), k jihových. břehům asijským v oceaně **Rozdělení Indickém** se družící, skládá se ze čtyř skupin, jež jsou:

I. Velké Sundy: *Sumatra*, *Java*, *Borneo*, *Celebes*.

II. Malé Sundy, z nichž největší *Timor* a *Flores*.

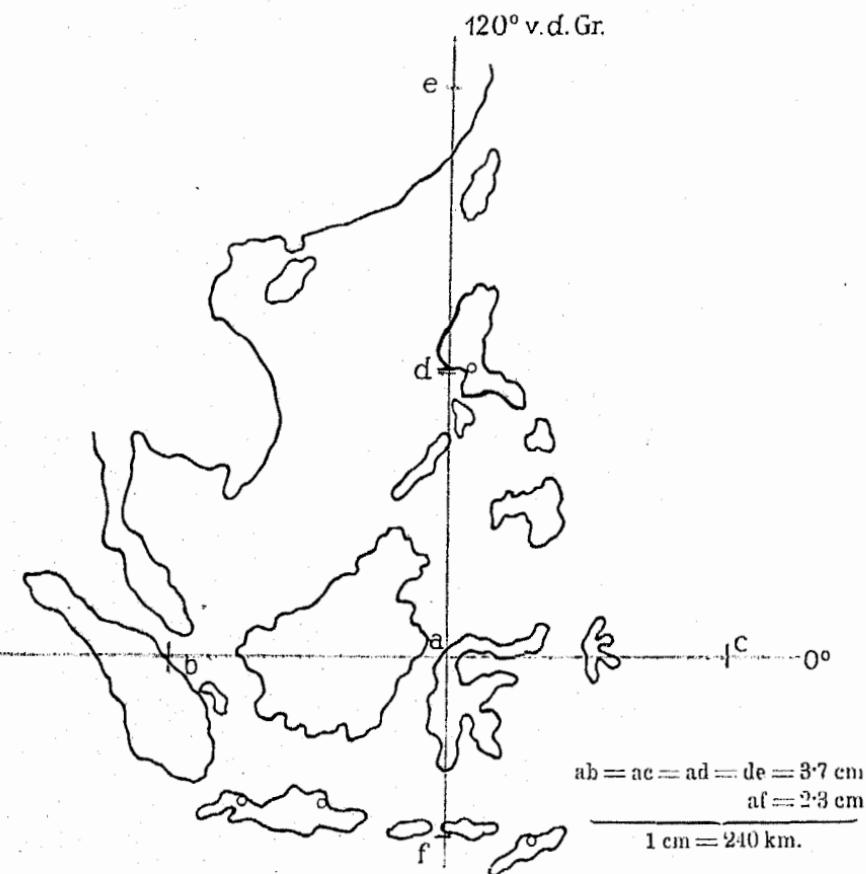
III. Filipiny — největší *Mindanao* s *Luzonem*.

IV. Molukky, s největším ostrovem *Halmaherou*.

Celková plocha, již zabírájí, měří přes 2,000.000 km², obyvatelstva odhaduje se na 45,000.000 lidí. Povahou půdy jest Indické souostroví hornatina, rozervaností svou účinky sil sopečných prozrazující, které na ně působily a na mnohých místech po dnešní dobu působí. Položeno jsou v páse monsunů a obklíčeno mořem, vyznačuje se neobyčejnou po celý rok stejnou rovností teploty zdraví lidskému tak příznivé, že nenajdeme jí rovné na povrchu zemském; pouze v krajinách nižších, močálů prostoupených, jest ovzduší nezdravé, četné nemoci přinášející. Pro tyto příznivé okolnosti své patří souostroví Indické k přírodnicky nejbohatším částem zeměkoule, vyznačující se nádhерou tropické květeny, plodící množství rýže, kávovník, **Rostlinstv** kakaovník, strom skořicový, čajovník, bavlník, palmy (sagovou, datlovou, kokosovou), různé druhy koření a j. Zvířena podobná jest jako v obou **Zvířena Indiích**. Nerosty, velice četně zastoupené, dávají výbornou měď, cín, zlato, drahokamy (též démanty). Obyvatelstvo domácí, málo dosud známé, naleží k plemeni *malajskému* a vyznává dílem víru *Mohamedovu*, prostřednictvím Arabů rozšířenou, dílem ještě v divokém stavu svém *pohanství* nakloněno jest. Na vyšším stupni vzdělání jsou pouze obyvatelé ostrova Javy, jichž mluva stala se základem spisovného i obcovacího jazyka veškerého souostroví.

Největší část souostroví Indického zabraly státy evropské, a to: **Državy**.

I. Nizozemsko (osadilo skoro všechno mnohoostroví), totiž Velké Sundy (vyjímaje sev. cíp *Bornea*), Malé Sundy (bez sv. části *Timoru*) a Molukky. Z nich největší (třetí ostrov pevniny dle velikosti) jest Borneo dosud málo prozkoumaný, (rozloha?), nejvíce zalidněný ale nejvzdálenější Java s Madurou (121.000 km^2), *perla osad nizozemských*, bohatostí půdy, sopečným popelem i bahnem hojně zúrodněná.

Obr. 21. Indické souostroví.

něné proslulý, vyvážející hlavně kávu (na druhém místě po Brazilií), rýži, tabák, cukrovou třtinu, čaj a pepř. Obyvatelstva čítá přes 28 mil., tak že na 1 km^2 připadá 219 lidí.

Batavia. Hlavním a nejstarším městem na sz. konci ostrova jest Batavia (116.000 obyv.). Hollandany r. 1611 založená, dříve město nezdravým podnebím svým známé, nyní, po zavedení důkladných oprav zdravotnických opět se vzmáhající; jest sídlem zástupce vlády hollandské. Větším a zdravějším městem jest Surabaja proti ostrovu

Maduře položené (čítá 147.000 obyv.), pro výborný přístav svůj středisko obchodu hollandského.

Sopečný (ze 60 sopek dosud 8 činných) ostrov Sumatra, rovníkem půlený, rozlohou svojí asi Švédsku se rovnající (435.000 km^2), má v sousedství svém ostrov Banku, cínovými doly bohatý. Celebes, čtyřmi poloostrovy vybíhající, řadou menších ostrovů provázený, vyváží množství kávy (Menado), gutaperči, perleti, oleje kokosového a j. Molukky jsou hlavně v severní části své proslulé vývozem hřebíčku a muškátových oříšků.

II. Angličané drží sev. část Bornea (v něm státy ochranné) **Anglie.**
a malý, uhlím bohatý ostrov Labuan.

III. Portugalci zaujali sev. vých. břeh Timoru. **Portugal-skó.**

IV. Unie Severoamerická získala válkou r. 1898 od Španělska Filipiny; (asi 296.000 km^2 rozlohy, obyvatelstva přes 6 mill.); jich nejdůležitější rostlinou vývoznou jest tabák a kakao. **Unie severoam.**

Hl. m. Manila, na záp. Luzonu položené (přes 220.000 obyv.), jest městem **Manila.**
rázu čistě španělského, jehož přední odvětví průmyslu tvoří veliké továrny na doutníky.

Říše čínská.

Čína, asijské císařství, zaujímá co do velikosti třetí místo mezi říšemi světa, zabírající (mimo ostrovy) středoasijské planiny a východní svah jejich od západního konce pohoří Karakorum až k Tichému oceanu mezi $18^\circ - 53\frac{1}{2}^\circ$ s. š. a $72^\circ - 135^\circ$ v. d. Gr. (obr. 23.). Skládá se: a) Z vlastní Číny s Mandžuskem (obr. 22.), b) ze zemí Vysoké Asie (*Tibetska, Vých. Turkestanu a Mongolska*).

Z četných ostrovů provázejících pobřeží čínské vyniká hlavně lesnatý Hai-nan (*Formosa* od r. 1895 náleží Japonsku), čítající více než 36.000 km^2 , s obyvatelstvem $2\frac{1}{2}$ mill., na jehož pobřeží provozuje se hojný rybolov (i velryby), lov mušlí perlonosných, korálů a želv. V řekách vyskytuje se zlatonosný písek. Na poloostrovu jest pobřeží čínské rovněž velice bohaté. Tvar země má podobu nepravidelnou. Velikost celé říše čínské měří přes 11 mill. km^2 ; z toho zabírá vlastní Čína s Mandžuskem skoro $6\frac{1}{4}$ mill. km^2 . Říše čínská šíří se jen úzkým pruhem nížiny zv. Čínské při dolním toku řek *Hoangha* a *Jankse-Kiangu*, zabírající asi $\frac{1}{6}$ plochy země; přes to však živí skoro polovinu všeho obyvatelstva vlastní Číny a jest snad nejlidnatější končinou. **Horopla-Nížiny.**

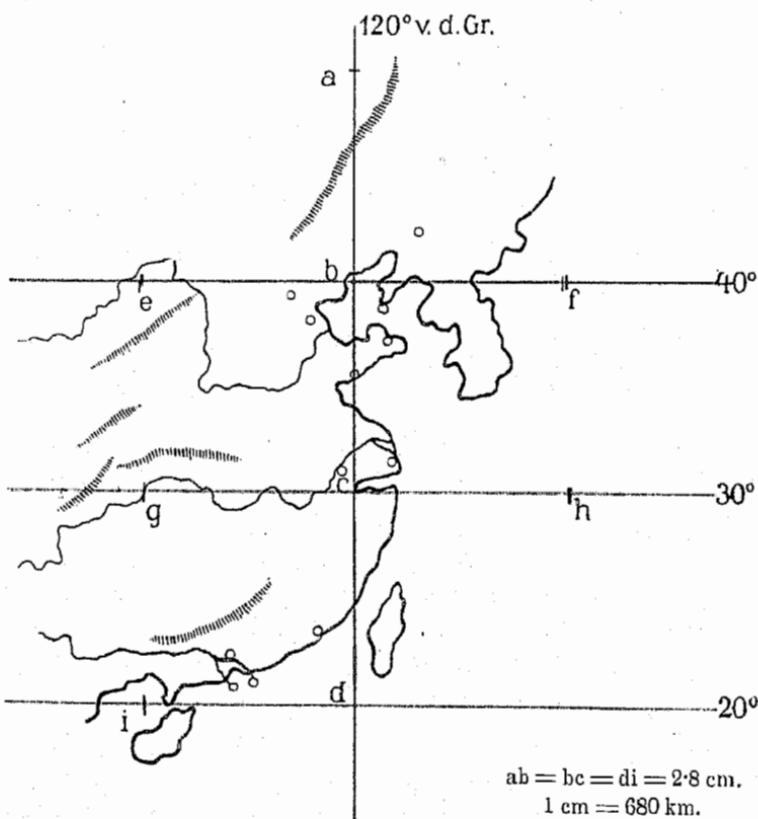
Horstvo. celého světa. Ostatní pne se říše čínská vesměs vysočinami, po většině velehorskými, Vysoké Asii náležejícími.

Vodstvo.
Moře
so zálivy.
Řeky.

Opakuj o nich ze str. 13.

Úlohy. 1. Vytkněte moře se zálivy. 2. Opakujte o řekách Vysoké Asie ze str. 11.—12.

Vlastní Čína, ležíc v obvodu *jihovýchodních monsunů*, má hojně srážek a tekoucích vod, které zvláště v době letní a podzimní následkem tání sněhu na horách a deštů mají dosti vody. Také

Obr. 22. Čína a Mandžusko.

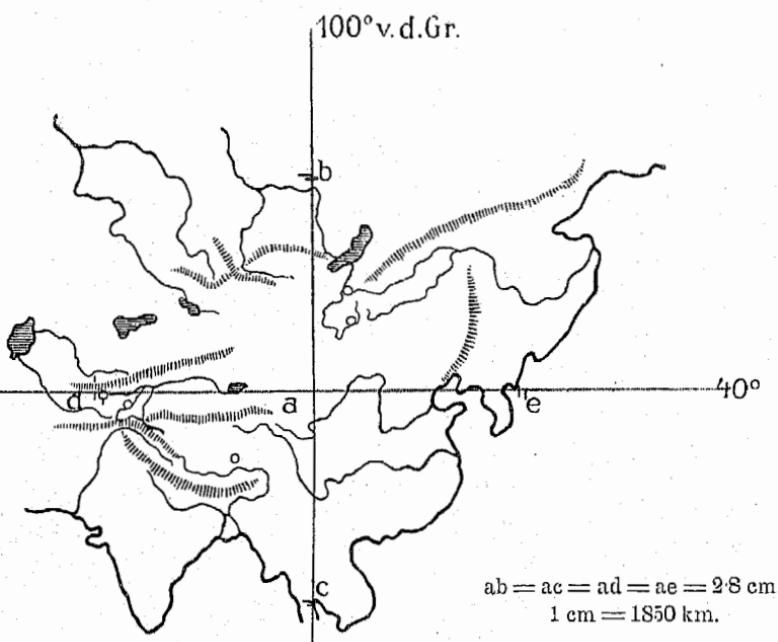
Mandžusko, jakož i východní a jižní Tibet mají značný počet řek, kdežto Mongolsko, mimo kraje pohraniční, a severozápad. Tibet jsou z největší části bezvodé pustiny.

Leč vzrůst obyvatelstva nutil Číňany již ode dávna vzdělávat i končiny pusté a zcela neúrodné, umělým zavlažováním je zírodovali a ochranná opatření proti každoročním zátopám zřizovati.

Proto zakládány v Číně již od starých dob četně větší i menší průplavy, čímž vznikla hustá síť těchto, nahrazující jednak nákladné silnice, jednak k hojněmu umělému zavlažování půdy sloužící. Středem průplavů jest Velký č. Čínský průplav, dnes již chatrný a zanedbaný, který v VII. století po Kr. založen byl, ale leprve r. 1844 dokončen; spojuje v délce 1100 km hlavní město Peking s provinciemi středními a jižními.

Jezera seskupena jsou nejvíce na severozápadě ve středním Jezera. Tibetu a v poříčí Jank-tse-Kiangu; veliký počet jich má vodu slanou, jiná zase letní doby buď zcela neb z části vysychají, v bažiny se měněnce. Největší z nich jest Lob-nor, do něhož ztrácí se řeka Tarim.

Opakujte o vzduchopise Vysoké Asie ze str. 14. a 15.

Obr. 28. Vysoká Asie.

Co do teploty vzduchu i vláhy jeví říše čínská značné rozdíly vznikající jednak rozložitostí její od jihu k severu, jednak růzností nadmořské výšky. Pobřežní krajiny (hlavně nížina Čínská) jakož i jižní horstva následkem monsunů jihovýchodních jsou dostatečně ovlažovány a proto také úrodný. Čím dále postupujeme však do vnitrozemí, tím více mění se podnebí země v kontinentální; s úbytkem vláhy, tak že krajiny ty (Mongolsko, Tarimská kotlina) buď zúplna pouští neb alespoň stepí (Tibet) zůstávají. Při výměně monsunů, která na podzim (v září neb počátkem října) současně po-

celé zemi se děje, bývá jižní část Číny navštěvována hroznými vichřicemi — tajfuny, které z tropů přicházejí.

**Příroda.
Rostlinstvo.** Hlavním zaměstnáním Číňanův ode dávna byla orba, těšící se povždy největší vážnosti (sám císař čínský jednou do roka při příchodu jara, oděn v roucho rolnické, zlaceným pluhem oře). Hlavní obilinou, jejíž vzrůst podporuje úrodná prst, prostoupená žlutou hlinou, jest rýže. Žně její bývají dvakrát do roka (ke konci května a v říjnu).

Rolnictví čínské, jež musí každé pídě země využiti (pole zakládají se i terasovitě na pahorečích neb na plovoucích vorech bambusových na řekách), překvapuje však svou jednoduchostí; užívajíc jen lopaty a motyky za hlavní nástroje, podobá se spíše zahradnictví, které v Číně za luxus rolnictví se považuje. Leč přes veškeru péči rolnictví věnovanou, zuří často v Číně hlad, nutíci Číňany, pilný, skromný i spořivý to lid, hledali sobě výživy v cizině, kdež »*kultiv*« se nazývají, a rádi za dělníky přijímání bývají.

Vedle rýže pěstuje se hojně také čaj, jemuž Čína vlastí jest, bavlník, třtina cukrová, bambus a j. Zahrady zelinářské zakládají se podobně jako pole i na plovoucích prámech bambusových.

Dobytka domácího pěstuje se velice málo, ježto hlavní výživou lidu jest rýže, ovoce a zelenina. Užívá se ho jedině k tahu. Minerální bohatství říše Čínské, v celku ještě dosti neznámé i nevyužité, záleží především v množství uhlí a anthracitu, jakož i rudy železné, železářský průmysl čínský podporující. Též hlinka porcelánová jest hojná.

Počet obyvatelstva říše Čínské, v celku přes 330 milionů lidí obnášejíci (30 lidí na 1 km²), staví zemi to tu na první místo světa.

Číňané, pleti žluté, výry *Buddhovy*, svářáným krojem a zevnějškem těla se vyznačujíci, osadili nejhustěji nížinu čínskou, živice se tu jednak orbovou, jednak vnitrozemským obchodem; vývoz olstarává cizina, již v posledních dobách 30 přístavů otevřeno. Domácí průmysl, od pradávna již proslulý, využívá látky hedvábné, porcelán, sklo, tuše, lakované a pěkně malované papírové zboží a j. Vůbec slynnuli Číňané již od nejstarších dob všeestrannou vzdělanosti

Zvířata.

Nerosty.

Obr. 24. Obyvatel Mandžurie. Dle Sieversa.

tolik, že zařaditi je můžeme k prvním nosilelům kultury světa. Jazyk čínský skládá se ze 450 jednoslabičených slov, z nichž přízvukem a různým přestavováním utočí i lze mnoho tisíc pojmu. Ještě sice nejjednodušší řečí světovou, nemajíce ani skloňování ani časování, ale velmi obtížnou. Pohled do čínské školy podává obr. 25.

Obyvatelstvo ostatních částí říše čínské v zemích Vysoké Asie, Mandžuové (obr. 24.), Mongolové, Tibetaňané a Tataři, jsou po většině kočovní pastevci stád, ovcí, koní, skotu a velbloudů.

Vlastní Čína s Mandžuskem jest monarchií absolutní, od r. 1644 *dědičnou v dynastii mandžuské*, která na poč. 17. stol. Čínu

Rozdělení politické.

Obr. 25. Čínská škola.

opanovala přijavši i s národem svým jazyk a vzdělání čínské. Ústava čínská trvá dosud v těch základech, v jakých v 3. stol. př. Kr. panovníkem *Ši-hoang-tim* dána byla. Vedlejší země Vysoké Asie jsou v různé závislosti na Číně.

Města.

A.) V Číně vlastní a v Mandžusku.

Peking (1,600.000 obyv.) při řece Pejhu, hlavní město říše, nedaleko čínské zdi (obr. 26.) ve 3. stol. p. Kr. proti vpádu nepřítele ze severu. vystavěná, sídlo císařské; skládá se ze dvou částí, z nichž severní, zv. *tatarská a mandžuská*, chová i rezidence ve svém středu; jižní má převahu obyvatelstva čínského. Obě poloviny odděleny jsou od sebe vysokou hradbou. Přístavem Pekingu na jv. jest Tien-lsin při konci Tien-sin.

Města.

Vlastní Čína.

průplavu *Císařského* (750.000 obyv.). V něm středisko obchodu čajem a uhlím. Při Nanking, dolním toku Jang-lse-kiangu Nanking (= jižní dvůr č. residence, 270.000 obyv.) — bývalo až do dob opanování Číny kmenem Mandžu hlavním městem říše; středisko učenosti čínské. V něm sídlo průmyslu hedvábnického a bavlnického; zříceniny proslulé, devět poschodí čítající *fagody*, celé z porcelánu vyslavěné. Od něho na jv. na Šang-hai, pomoří Ša-ning-hai (přes 651.000 obyv.), první obchodní přístav čínský, vyvážející Kanton, všechny výrobky země. Nedaleko obratníku sev. Kanton (900.000 obyv.), sídlo mistokrále jižních provincií čínských; jest nejdůležitějším městem obchodním i průmyslovým. Naproti Formose přístav Amoy (114.000 obyv.).

Obr. 26. Veliká čínská zeď. Dle Sleverse.

Z Evropanů drží na pobřeží čínském:

Portugalci ostrov Macao s městem téhož jména, malého již

významu obchodního, a Angličané ostrov Hong-kong s městem

Viktorií, výborným to přístavem, vyvážejícím hedvábí, čaj a dová-

Mandžursko. žejícím oblíbené u Číňanů *opium*. V Mandžusku největším městem

Mukden. jest Mukden (170.000 obyv.) při řece *Liau*; v něm končí se železnice spojující město toto s Tien-tsinem; chová též hrobky čínských

císařů z kmene Mandžu.

B.) V zemích vedlejších:

I. Ve Velkém Tibetu (*Malý Tibet* nalézá se pod vládou *Anglie*),

Lhasa. pro drsnost podnebí jen v poříčí Brahmaputry osazeném, hl. m. Lhasa (25.000 obyv.), hlavní poutní místo buddhistů, »tibetský Řím«, sídlo

dalajlamy, buddhistického papeže, v němž vyznavači vidí vtěleného Buddhu; sídlo místokrále čínského (obr. 27.).

II. Ve Východním Turkestanu m. Jarkand (100 000 obyv.) při řece téhož jména a Kašgar (80 000 obyv.) při Kašgaru, pramenech řeky *Tarimu*, sprostředkují karavanní obchod mezi Čínou a Ruskem.

III. V Mongolsku při hranicích ruských Urga (asi 40 000 obyv.), největší jeho město, sídlo zástupce dalajlamy tibetského, hlavní obchodní město mezi Čínou a Sibiří, ale nezdravé a nečisté, ježto v něm

Východní
Turkestan.
Jarkand.
Kašgar.

Mongolsko.
Urga.

Obr. 27. Lhasa. Dle Sieverse.

mrtvoly (vyjma knížat a kněží) se nepochovávají, nýbrž pohozené nechávají. Z něho vede se karavanní obchod do sev. ležícího Majmatačinu (asi 6 000 obyv. skoro vesměs mužského), odděleného pouze říčkou od sibiřského města *Kjachty*.

Majmatačina.

Japonsko.

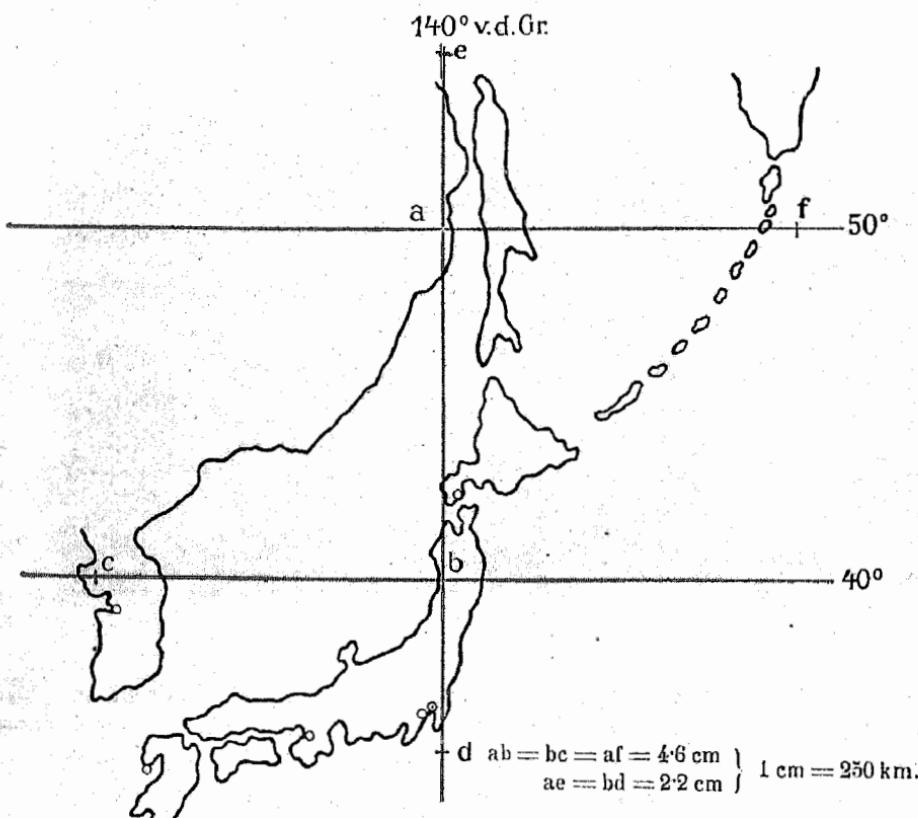
Císařství Japonské, složené z 3850 ostrovů různé velikosti, vyniká členitostí země. hlavně čtyřmi velkými celky, (t.j. *Kiušiu*, *Sikoku*, největší z nich, *Hondo* č. *Nippon* a uhlím a mědi bohatý *Jesso*), jež tvoří vlastní souostroví, k němuž druží se z r. 1895 Čínou postoupená a hojně

členitost
země.

Evropany, hlavně Němci, Angličany a Francouzi kolonisovaná Formosa s menšími poplatnými souostrovími Liu-kuu, Kuriliami a ostrovy Boninskými, tak že celková rozloha říše Japonské, $417,412 \text{ km}^2$ čítající, zabírá 25° s. š. a 36° v. d. (obr. 28).

Rozloha. Úlohy. 1. Stanovíte dle toho zeměp. polohu Japonska. 2. Vytkněte hranice.

Souostroví toto povstalo odtržením se od pevniny, při čemž nižší části jeho klesly pod hladinu moře; dalším pak členěním povstaly ještě větší nebo menší útržky podélné.

Obr. 28. Korea a Japonsko.

Horypis.

Proto Japonsko jest zemí převahou hornatou, rázu sopečného s krajinami překrásnou přírodou obdařenými, dostupujícími mnohdy i výše velehorské. Nejvyšší hora vlastního souostroví, posvátná sopka *Fužinojama* (obr. 29.) na *Hondu*, strmí do výše 3750 m ; jí výškou předčí hora *Morrisonova* na Formose (4145 m).

Vodstvo.

Vytkněte moře se zálivy.

Pro nepatrnou šířku ostrovů nevyvinuly se žádné větší a splavnější řeky (žádná z nich nedosahuje délky 400 km), ač jinak jest Japonsko na řeky i jezera bohato.

Rozkládajíc se v pásu *mírném* (až na jižní cíp Formosy) a v oblasti **monsunů j. v.**, má Japonsko podnebí příjemné, hojnou vláhou pro-vázené.

Nejteplejším měsícem, ale *tifony* (taifuny) často navštěvovaným, právě jako červenec a září, jest srpen. V září již leňloty poněkud ubývají, klesne však tím nápadněji v druhé polovici října, kdy doslavují se častá zemětřesení. K u konci října, po prvním lijavci a měsícem listopadem probudí se celá příroda, k lahodnému vzezření rozpučí

Příroda.
Rostlinstvo.

Obr. 29. Fužinojama. Dle fotografie.

se růže, jasmin, čajovník, chrysanthema, a počínají rýžové žně. V měsíci prosinci počíná opět chladno, ač ten právě jest v Japonsku nejzdravějším (v něm »brány domu« se zavírají před lékařem« — praví japonské přísloví), načež nastoupí vládu svou lednu, měsíce pro střední Japonsko nejstudenější, s mrazy a sněhovými vánicemi ještě v únoru trvajícími. Březnem vraci se opět doba jarních květů, v květnu nastává nejdůležitější práce hospodářům: přesazování vzešlé rýže. V červnu začínají již parna s vlnkým ovzduším. Za horkých těchto dnů sládnou na stromech oranžové, bambus rychle bují, tuberosy naplnují libeckým dechem ovzduší zahrad, nádherně kvetou lilia a orchideje, skvostně zdobí se záhonky i pole květy kosatcovými, a ve vši vznešenosť rozvinují se nádherná poupatá opěvovaného lotosu, jejž buddhismus vyvolil za symbol věrouky své.*)

*) Kořenského »Japonsko«.

Zvířena.

Domácí zvířena Japonska jest již chudší, omezujíc se jen na dobytek tažný, ježto rýže a ryba jsou hlavními pokrmy. Pěstování bource morušového věnuje se veliká péče. Z nerostů hojně vyskytuje se uhlí, petrolej, kaolin, antimon a měď. Též minerální prameny jsou četné.

Nerosty.

Japonci, počtem přes 49 mill. lidí (119 na 1 km²), jsou plemene mongolského, vyznávající víru *Buddhovu*, ač prostý lid i v různé pověry věří.

Od Číňanů liší se prospěšně svým porozuměním pro evropskou kulturu, majice v Angličanech, Němcích i Americe své vzory, láskou k samostatnému pokroku domoviny své i k umění, čehož vzorně zřízené školství japonské výmluvným důkazem jest. Hlavním zaměstnáním obyvatelstva jest rolnictví, umělým zavlažováním polí podporované, rybolov a zahradnictví. Japonci jsou i náruživí milovníci květin; při každém domku, obyčejně z lehkého bambusu zhotoveném, nalezneme pečlivě pěstovanou zahrádku. V oboru průmyslu prosluli po celém světě svéráznymi výrobky z porcelánu, hedvábí, bronzu, bambusu, kosti slonové a j. Veliký průmysl vytvořila si v Japonsku

výroba a zpracování papíru (vějíře, slunečníky, lampiony atd.), jejž dovedou Japonci opatřovati pěknou malbou, volice k motivům dekorativním bud' podobu báječného *draka* (zpola hada a zpola ještěra, symbol to ostražitosti, sily a nepřemožitelnosti), nebo řízne druhy ptactva (*volavky*), květin atd. Veliké oblibě těší se i japonské cukrovinky a hračky.

Obchod Japonska, podporovaný výbornými spojovacími prostředky, síti drah, telegrafů a telefonů, jest světový; vede se hlavně prostřednictvím Anglie a Francouzů.

Japonsko jest od roku 1868 císařstvím konstitučním, dle vzoru pruského zřízeným, majíc vojsko, loďstvo i vše ostatní nejmodernějšího

Obr. 30. Koreáni. Dle Ratzla.

rázu evropského, hlavně německého. Zaveden obchod s Evropou, kalendář gregorianský, svěcení nedělí, zrušen zákaz křesťanství, a roku 1889 také ústava dána. Panovník nese jméno *mikado*, t. j. vzněšená brána.

Města.

Na ostrově *Kiu-šiu* Nagasaki (153.000 obyv.), výborný přístav obchodní, východisko všeho vývozu. Tokio na *Nipponu* (skoro 1.819.000 obyv.), hlavní město říše, sídlo mikadovo; ač má mnoho domů dřevěných, jest moderně po evropsku zřízeno (elektrická dráha a osvětlení, nádherné hotely a j.). Přístavem jeho jest *Joko-* *Iokohama*. *Osaka*.
Na ostrově *Kiu-šiu* Nagasaki (153.000 obyv.), výborný přístav obchodní, východisko všeho vývozu. Tokio na *Nipponu* (skoro 1.819.000 obyv.), hlavní město říše, sídlo mikadovo; ač má mnoho domů dřevěných, jest moderně po evropsku zřízeno (elektrická dráha a osvětlení, nádherné hotely a j.). Přístavem jeho jest *Joko-* *Iokohama*. *Osaka*.

Poloostrov Korea (přes 218 tisíc km^2 , 9.670.000 obyv.) tvoří samostatné království, jehož obyvatelstvo, orbou, chovem dobytka, rybolovem a nepatrnným průmyslem se zaměstnávající, náleží rovněž k plemeni mongolskému, buddhismus vyznávajícímu (obr. 30). Od Číňanů liší se jen viceslabičným jazykem. Větších měst celkem jest pořídku, ježto Koreané jen vesnice obývají.

Hl. m. Seul (194.000 obyv.), sídlo krále, má ráz úplně čínský. Největším přístavem značně zkvětajíceho obchodu, Japonci provozovaného, jest Čemulpo, na jz. Čemulpo. pobřeží (8.000 obyv.), z něhož hojně zlata, rýže, luštěnin, koží, kožešin a ryb se využívá.

Ruská Asie.

Carství ruskému náleží v Asii mimo Kavkazsko ještě Turan, Sibiř, Amurskó a Kamčatka s přilehlými ostrovy v Severním Ledovém moři a částí Sachalinu (obr. 31).

Rozloha zemí těchto činí přes 17 mill. km^2 , počet obyvatelstva více než 28 mill.

Úkoly. Určete z mapy (č. 33.):

1. Zeměpisnou polohu Ruské Asie.
2. Vymenujte přírodní i politické hranice její.

O členitosti, horopise, vodstvu, vzduchopise a přírodě Ruské Asie v celku opakujte ze str. 10.

Turan.

Turan, jižní část veliké nížiny západní Asie, zabírá končiny mezi jezerem Kaspickým, Aralským a sev. výběžky Iránu; na východě Pamiru a Čán-šanu se dotýkaje; celková rozloha jeho čítá se kol 5 mill. km^2 .

Ježto jižní a jihovýchodní hradba horská zachycuje na svých úbočích dosti nuznou výlahu, od vzdálených oceánů přicházející; jest nížina Turanská odkázána v příčině ovlažování svého jedině na toku řek

Turan.

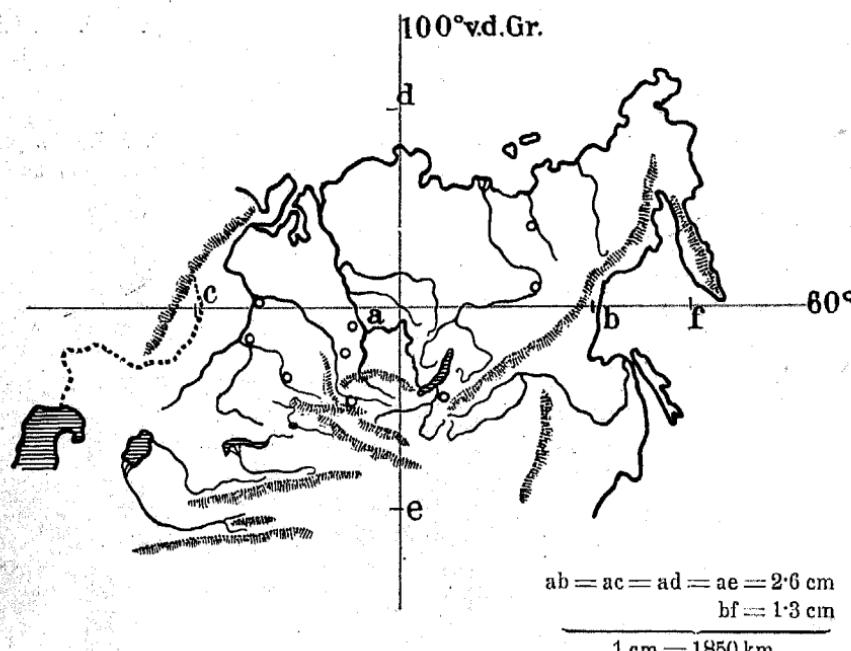
Pohoda.

Povaha půdy.

Amu a Syru, následkem čehož zůstává většinou *stepí* bez dešťů a lesů s podnebím kontinentálním. Obyvatelstvo, složené z *Iraňanů*, *Peršanů* a *Turků*, živí se jednak orbou, umělým rozváděním vody říční podporovanou a chovem dobytka (ovci, koz, velbloudů), jednak řemesly neb kočovnictvím.

Politicky tvorí Turanská nížina (též »Střední Ruskou Asii« zvaná):

a) Provincii Zakaspickou (mezi jezery Kaspickým a Arabským);

Obr. 31. Ruské země v Asii.

b) Vlastní Turan č. Turkestan s hl. městem Taškendem (156.000 obyv.), zkvětajícím sídlem generálního guvernéra a obchodním střediskem Samarkandem, již v starověku proslulým býv. hl. městem, c) dva ruské státy vasalské: chanát Chivský s chudíčkým hl. m. Chivou (6.000 obyv.) a chanát Bucharský, v něm hl. m. Buchara (70.000 obyv.) v údolí horního toku řeky Amu, důležité obchodem na dráze zakaspické pro zboží ruské, perské a anglické.

Sibiř.

Souborným názvem Sibiř nazývají se všechny severní a sev. záp. ruské državy v Asii (vyjímaje Zakavkazí, oblasť zakaspickou a ruskou Střední Asii), v rozloze $13\frac{1}{2}$ mill. km^2 . Poloha, Rozloha.

Vytkněte její zeměpisnou polohu a hranice.

Členitostí vyniká nejvíce břeh severní a východní, členitost. k němuž připojuje se řada ostrovů (z těch hospodářsky důležitým jest jedině Sachalin) i poloostrovů. (Které?)

Proláklinou jest Sibiř pouze při hranicích jezera Kaspického. Horopis. Nižinou šíří se počínajíc severním Ledovým mořem nejprve od mysu Východního úzkým pruhem pobřežním, který však, čím dále k jihozápadu, nabývá mohutnějšího rozpětí, zabírá v poříčí Obu již celou plochu země od moře Karského až k jez. Aralskému a Kaspickému, připojuje se zde k veliké nížině Sarmatské. Tato nížina Sibiřská stoupá od severu k jihu nejprve v hornatinu střední výšky většinu země vyplňující, která na východě až po mys Čeljuskinův zabíhá, čím dále však na jih, tím výše se pne vysokými horstvy sev.-východního okraje Vysoké Asie (kterými?), dosahujíc na Kamčatce výše velehorské (sopka Klyuchevská 4.800 m).

Vodopisně náleží Sibiř k oblasti jednak moře Severního Ledového a oceánu Tichého, jednak k řekám stepním, řeky. z nichž řeka Ču na hranicích Turkestanu jest největší.

(Vytáhněte řeky sibiřské a opakujte o nich ze str. 13.)

Též jezery oplývá Sibiř značně; mezi ně náleží i největší sladkovodní jezero Asie, Bajkal, v němž často tuleni se vyskytují. Podnebí Sibiře jest drsné a čistě pevninské, pouze v Amursku a na jižní hranici jest mírnější. Nejstudenější částí Sibiře (průměrná teplota — $12^{\circ} C$) jest území od úvodu Anadyru a Indigirký až po Jakutsko; v něm dosahují mrazy více než $60^{\circ} C$, kdežto za doby letní stoupá teploměr až k $+40^{\circ} C$. V jižní Sibiři jsou sice zimy také kruté, ale kratší, tak že sníh taje tu již v březnu. Celkem však jest podnebí Sibiře zdravé, a veliké mrazy snášejí se tu bez zvláštních obtíží a škod na zdraví.

V ohledu rostlinstva možno Sibiř rozdělit ve 3 hlavní Příroda. pásy: jižní pás, jenž tvoří pokračování stepí středoasijských, střední pás rázu lesnatého a severní, sestávající z tunder, bez jakékoli vegetace.

(Opakuj o nich na str. 15.)

stinstvo. Z obilí pěstuje se způsobem zečela jednoduchým (obdělaná půda se nehmotí, nýbrž úplně využita nechá se ležetí ladem). Pšenice, ječmen, oves a žito; pozemky jsou většinou majetkem slálu, který je rolníkům propůjčuje. Lesy jsou velice hojné, jak listnaté (dub korkový, ořech, vrba, bříza, osyka), tak i jehličnaté (modrín, sosna, jedle, sibiřský cedr). Velmi rozsáhlé pastviny a žirné louky podporují v jižních částech značný chov dobytka, zvláště na stepích západosibiřských. V celém řástu věnuje se rovněž v některých krajinách značná péče; lov ryb a zvěře jest dosud ve většině sibiřských krajin velmi důležitou živností, přes to, že nesmírným hubením kožešinné zvěře i mořské zvířeny užitkové velice se zlenila. Zvláště cennými zvířaty jsou sobol, hranačaj a veverka. V promrzlé půdě tundry jsou bohatá na ložiště mamutů a jiných ssavců předpotopních.

Neroštenským bohatstvím leženým sibiřskými prabydličeli již před příchodem Rusů, náleží Sibiř k nejbohatším zemím světa.

Všeho obyvatelstva Sibiře jest 5,727.000 duší, z čehož na Rusy (označují se jménem *Sibirjaci*) připadá asi 87%.

Domorodce sibiřské možno rozděliti ve čtyři hlavní skupiny, z nichž tři náležejí k čeledi turecké a jedna k plemeni mongolskému. Z kmenů tureckých nejčetněji zastoupeni jsou kočovní Kirgizové, rolničtí Tataři, Turkmeni a pokřestění

Jakuti. Z mongolských kmenů Sibiře vynikají Burjati, Tunguzové (obr. 32.), Mandžuové, Čukčové a Korjáci; četně zastoupeni jsou Číňané a Japonci. Sev. západ pomoří Ledového osadili Samojedi a Ostáci.

Na Kamčatce žijí Kamčadové. Na pobřeží Beringova moře jest ještě něco přistěhovalých Eskymáků. Kromě Rusů a domorodců žije na Sibiři ještě malý počet různých evropských přistěhovalců (Zí-

dů, Poláků, Němců a j.). Náboženstvím na Sibiři nejvíce zastoupeným jest pravoslaví, k němuž se i většina domorodců dle jména při-

znává, tak že jen méně než 5% obyv. jsou dosud *pohané*. *Islam* rozšířen jest hlavně mezi Tatary, *buddhismus* mezi Burjaty. Vedle řečených již hlavních odvětví zaměstnání obyv. sibiřského jest průmyslová činnost země této přes ohromné množství surovin dosud velmi slabě vyvinuta. Teprve vystavěním velké Sibiřské dráhy počíná se utěšenější obrat.

Veliká dráha Sibiřská, nejvelkolepější to železniční podnik světa, založená roku 1891, počíná se na evropské straně ve městě Čeljabinském (při vých. hranici car. Ruského, na 55° s. š.), kde připojuje se k evropskoruské sítí železniční. Odtud vede přímo k východu přes Omsk do Tomsku, Krasnojarska a k Irkutsku; zde počíná t. zv. *trať zabajkalská*, kdež přes jezero Bajkalské — pokud není zamrzlým, převážejí se vlaky po prámehu. Od jezera tohoto postupuje trať k městu Čitě a Nerčinskemu ke břehu amurské pohořky Šilky, kde jedna část její končí. Druhá odbočka jde k jihovýchodu ke hranicím čínskym; tam připojuje se k ní trať zv. *východočínská*. Vladivostok spojen s Chabarovskem trati na Amuru, zvanou *ussurijskou*.

Obchodní ruch, zvláště ve vnitrozemí, přes nedostatek spojovacích prostředků, z nichž jmenovitě přirozené cesty po řekách a mořích po dlouhou dobu mrazů jsou přerušeny, působením velké dráhy Sibiřské značně zkvetá. Zahraniční obchod směřuje do Číny, Koreje, Mongolska, Evropy i Ameriky. Na velice nízkém stupni vývoje stojí dosud vzděláni obyvatelstva sibiřského následkem ohromné rozlehlosti země, řídkosti a rozptýlenosti obyvatelstva a pro nedostatek škol i sil vyučovacích.

Města:

A.) V Sibiři západní.

Při vtoku řeky Tobola do Irtyše Tobolsk (20.000 obyv.). Až do konce XVII. století byl hlavním městem Sibiře. V něm číly obchod a průmysl (stavba lodí), v okolí rybolov (obr. 33.).

Při vtoku Oma Omsk (37.000 obyv.), sídlo četných škol, musea, knihovny a zeměpisné společnosti. Obchod a průmysl celkem malý. Nedaleko ústí řeky Tomy do Obu Tomsk (58.000 obyv.), hlavní město západní Sibiře, největší město sibiřské výroby. Má jedinou universitu celé říše, roku 1886 zřízenou. Obchod a průmysl jeho je velice číly, v okolí obrovské doly uhlelné. Na úpatí Altaje, při řece Obu Barnaul, středisko hornického okresu altajského, jenž jest majetkem koruny ruské. Má několik lávren na zlato a stříbro, bohaté museum mineralogické a hornickou školu.

Sibiř
západní.

Tobolsk.

Omsk.

Tomsk.

Barnaul.

Sibiř
východní.

Jenisejsk.

Irkutsk.

B.) V Sibiři východní.

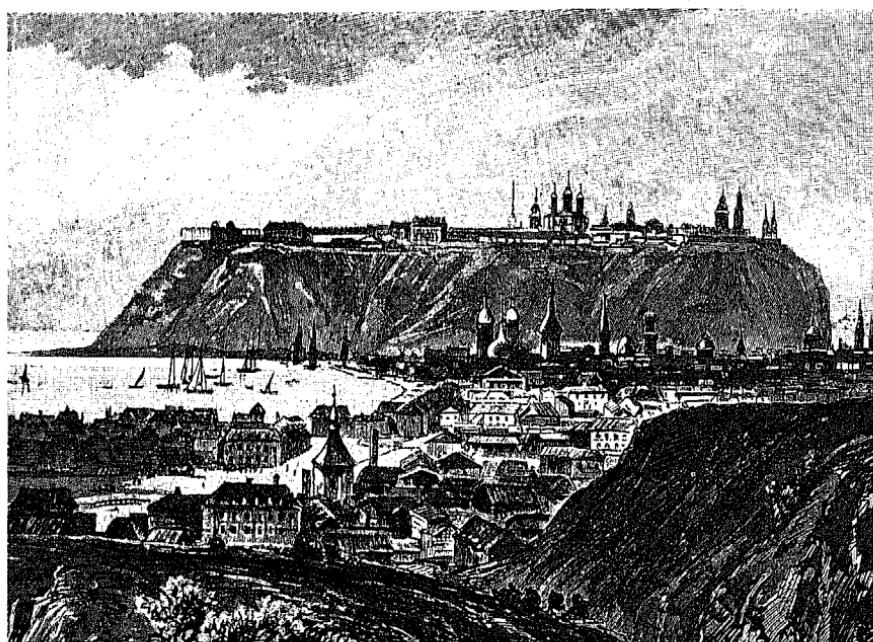
Při řece Jeniseji Jenisejsk (52.000 obyv.) vyváží obilí, dobytek a dříví. U horní Tungusky Irkutsk (52.000 obyv.), hlavní město Východní Sibiře, po velkém požáru z r. 1879 znova, většinou ze dřeva vystavěné, pro elegantní zevnějšek »malou Paříží« nazývané. Jest bohatý čílym obchodem. V sousedství čínského Majmačina leží Kjachta (1000 obyv.), vyvážející hlavně čaj (tak zv. *ruský karavanní*) a rebar-

Kjachta.

Jakutsk. boru. Tam, kde řeka Lena ční poslední oheb na východ, Jakutsk (6500 obyv.), nejméně dosud Rusy kolonizovaný, s převahou pokřesťených Jakutů. Při řece Janě Verchnojansk (350 obyv.), město největších mrazů sibiřských (»sibiřský pól«), dostupujících přes 67° C.

Amursko. Amursko, poříčí veletoku Amuru zabírající, má sice půdu úrodnou, ale pro dlouhé zimy jest dosud málo obydleno.

Vladivostok. V něm nejdůležitějším městem přístav Vladivostok (29.000 obyv.) při moři Japonském, u něhož má končiti jednou veliká dráha Sibiřská.

Obr. 33. Tobolsk. Dle Recluse.

Kamčatka. Kamčatka, poloostrov východoasijský, dle řeky téhož jména, jeho středem protékající nazvaný, roveň rozlohou asi Italií (263.350 km^2). Jest po většině velehorský a sopečný (*Ključevská* 4800 m) a málo obydlený.

Pokud ještě kvetl u břehů jeho lov velryb, byl obyvatelstva jeho počet dvojnásobný.

Petropavlovsk. Větší osadou jest Petropavlovsk (400 obyv.), na výeli. pobřeží vystavěný, s dobrým přístavem.

Přehled držav asijských*)

I. Státy nezávislé.

Jméno státu	Rozloha v km ²	Počet obyvatel	Hustota obyv. na 1 km ²
Vnitřní státy arabské .	2,040.900	470.000	0, ₂₃
Hadramaut	238.400	480.000	2
Óman	194.000	1,000.000	5
Persie	1,645.000	9,000.000	5, ₅
Afganistan	624.000	4,500.000	7, ₂
Nepal	154.000	3,000.000	19
Bhutan	34.000	200.000	6
Siam	634.000	6,320.000	10
Čína a země vedlejší .	11,000.000	360,000.000	34
Korea	218.650	9,670.000	44, ₂
Japonsko	417.412	47,609.000	114
Úhrnem	17,200.362	407,000.000	24, ₈

II. Državy států cizích.

(Seřazeny dle velikosti rozlohy.)

Jméno státu	Rozloha v km ²	Počet obyvatel	Hustota obyv. na 1 km ²
Území ruské	17,607.204	28,407.803	1,5
» britské	5,223.876	302,645.650	57,9
» turecké	1,767.000	16,900.000	9,6
» nizozemské	1,520.628	37,500.000	24,7
» francouzské	663.500	18,073.000	27,2
» Unie severo-am.	296.000	7,000.000	23,6
» portugalské	20.900	851.000	43
» německé	500	121.000	242
Úhrnem	27,098.708	411,498.453	15
S připočtením států dom.	17,200.362	407,000.000	24,8
Celá Asie	44,299.060	818,498.453	—

Přehledná tabulka národopisu Asie (mapa KM č. 10, B. č. 14).

Asii obývá:

A) Plémě středomořské
(bilé)
čeledi

arijské	semitské	kavkazské
domácí: Armeni, Kurdové, Peršané, Afganové, Indové.	přistěhovalé: Evropané a Američané.	Israelité, Arabové.
		Čečenci, Gruzinci a j.

B) Plémě mongolské
(žluté)

jazyka jedno- slabičného:	uralo-altajské:	Koreané, Japonci a j.
Číňané, Tibetané a j.	Samojedi, Ostáci, Tungusové, Jakuti, Čukčové, Turkmeni, Kirgizové, Mandžuové, Mongolové, Čudové, Turci a j.	

C) Plémě malajské
(hnědé)

v užším smyslu obývající souostroví Východní Indie a jižní cíp Malakky.

Afrika.

Afrika, co do rozsáhlosti třetí díl světa, rozkládá se mezi $34^{\circ}51'$ jižní šířky a $37^{\circ}19'$ sev. šířky, mezi $17^{\circ}33'$ záp. délky a $51^{\circ}15'$ vých. délky Gr. Krajní body její jsou: na severu Bílý mys (Blanco), na jihu mys Střelkový (C. Agulhas), na západě mys Zelený (C. Verde) a na východě mys Ras Hafun.

Úlohy. 1. Vypočtěte vzdálenosti jednotlivých mysov od západu k východu a od jihu k severu a určete délku a šířku zemědílu tohoto.

2. Stanovte rozdíl časový od východu k západu.
3. Vytkněte hranice Afriky.

Členopis.

Afrika jest celinou poměrně málo rozčleněnou, jejiž vývoj ostrovy. neposkytuje tak bohatých a pestrých obrazů jako vývoj Asie nebo Evropy.

Ostrovy, celkem řídké, netvořící ani jediné souvislé řady jako ostrovy asijské, vystupují v oceáně Atlantickém při severozápadním břehu Azory, Portugalci k Evropě čílanymi, hojně pomerančí úrodnými, k nimž na j. v. připojuje se skupina ostrovů Madeirských, většinou proslulých, ostrov Porto-Santo a souostroví Kanárské (*Ferro*, *Tenerifa*, nejvyšší ze všech ostrovů afrických a j.). Proti mysu Zelenému vyčnívají z moře ostrovy Kapverdské, v širém oceáně Atlantickém ostrovy Ascension a ostrov sv. Heleny vedle některých menších ostrovů v zálivu Guinejském. K pevnině jihovýchodní v oceánu Indickém přiléhá největší ostrov africký, co do velikosti třetí na zeměkouli, velehorský, částečně sopečný Madagaskar, rozlohou svojí větší než poloostrov Pyrenejský (skoro 592 tisíc km², s 8½ mill. obyv.). K němu druhí se Maskareny (*Reunion*, *Mauritius* a *Rodrigues*) a v průlivu Mozambickém ostrovy Komory, od nich sever. Amiranty a Seychelly (Sesély), proti nimž směrem západním položen ostrov Zanzibar, důležité východisko vědeckých výprav do nitra Afriky se ubírajících. Jihovýchodní pobřeží uzavírá ostrov Sokotra při zátocce Adenské. Celková rozloha všech ostrovů afrických obnáší asi 620 tisíc km²; politicky čílí državy Francie, Anglie, Španělska a Portugalska (Vytkněte každou z nich.). Majíce půdu většinou sopečnou a velice úrodnou, dávají ostrovy v oceánu hojnou úrodu cukrové trávy (*Mauritius*), koření, kávy, pšenice, rýže, bavlnu, kaučuku (*Madagaskar*), kdežto ostrovy v Atlantickém oceánu položené známy jsou vínem (*Madeira*) a dřívím barevným (ostrovy Guinejské). Chov dobytka hovězího větším jest pouze na Madagaskaru; v oceáně Atlantickém, počinaje ostrovem sv. Heleny, jest hojný lov velryb, u ostrova Ascensionu mnoho obrovských želv se chytá. Ostrovy Kanárské jsou vlastí oblíbených kanárků. Na nerosty bohat jest hlavně Madagaskar (uhlí, železná ruda, měď, olovo).

Co do poloostrovů jest členitost Afriky velice chuda. Vybíhá na severu dvěma menšími poloostrovůmi oběma zálivy Syrt tvořenými,

Poloostrovy.

na jihu poloostrovem Jíhoafrickým a na východě Somálským. Trup, dosud málo prozkoumaný, úzí se směrem od severu k jihu; rozloha Afriky měří skoro 30 mill. km^2 .

Horopis.

V ohledu horopisném, hlavně pokud nitra se týká, jest Afrika dosud málo prozkoumána. Prolákliny, slanou vodou naplněné, prohlubují se v Africe malou měrou od dolního toku Nilu směrem západním, dosahujíce v oase Sivašské hloubky 25 m pod hladinou moře, odkudž postupují podél Malé Syrty 30° s. š. dále na západ (zde Šoty, 31 m pod hladinou moře). Nížin jest rovněž málo. Mimo četné nížiny pobřežní šíří se velkou nížinou Dolní Egypt (nížina Dolnoegyptská) severozápadní část pobřeží afrického od 10°–30° s. š. (nížina Senegambská se saharským Sahelem), a okolí zálivu Guinejského (močálovitá a nezdravá nížina Hornoguinejská Horstva. při ústí Nigeru). Ostatek jest Afrika vysočinou s převahou rozsáhlých planin a nedostatkem velkých pohoří. Vyšší okrajní pásmá horská nalézáme jen v částech jižních, nitro africké prostoupeno jest jednak osamělými vrcholy, jednak středohorami, různým směrem se ubírajícími.

Horstva okrajní.

Z okrajních horstev nejdůležitější jsou:

Podél břehu severního, záp. od delty Nilské postupující plošná vysočina Libycká větší přímořskou nížinou od plošiny Barky oddělená. Nízké pobřeží obou Syrt přechází na jih v písečnou planinu Tripolskou, oddelenou od vysočiny Berberské, horské to planiny, ze všech stran vyššími pohořími vroubené a množstvím solných jezer prostoupené. Severní kraj vysočiny této, směrem jihozápadním postupující, nazývá se Malý Atlas; netvoří pohoří jednotné, nýbrž prorván množstvím různých řek a bystřin, má různou výšku mezi 1000–2200 m se pohybující. S ním od mysu Bonu postupuje souběžně jih planiny Berberské objímající Veliký Atlas, přes 800 km dlouhý, s vrcholky nad 3000 m výšky dosahujícími, jehož západní část též Vysokým Atlasem se jmenuje (nejvyšší hora Dž Ajaši, 4500 m vysoká). Souběžným pásmem tohoto jest kratší a nižší Anti-Atlas.

Sahara.

Pokračováním těchto vysočin jest poušť Sahara, místy pěknými *oasami*, spodní vodou svlažovanými prostoupená, asi k 15° s. š. na jih mezi oceánem Atlantickým a údolím dolního Nilu se rozkládající.

Střed Sahary, pro nepřátelské chování obyvatelstva vůči cestovatelům skoro úplně neznámý, jest převahou plošná vysočina, z níž

plošina Ahaggarská a hornatina Airská jsou nejznámějšími. Východní část Sahary tvoří poušť Libycká.

Podél moře Rudého a východního břehu nilského zvedá se Poušť Arabská a Nubická. Poušť Arabská a Nubická.

Asi od 15° s. š. k jihu počíná nejvyšší část pevniny africké, postupující až k nejjižnějšímu cípu mysu Dobré Naděje a mysu Strelkového. Střed této části tvoří na sev. pánev Konžská, sousedící na severozápadě s neprozkoumaným Sudanem a na severovýchodě s Habešem. V ní nejvíce strmí hora Kamerunská (4075 m) při zátuce Biaferské, části to zálivu Guinejského. Vysocina Habeská s nejvyšší horou Ras Dašanem, 4620 m vysokou, lemuje severovýchodní okraj pánve Konžské, cele velehorská, pokračuje užšími, souvislými pásmeny dále k jihu za rovník, a strmí horami Kenií při samém rovníku do výše 5600 m a Kilima Ndžarem do výše 6010 m. Také jižní cíp Afriky v jádru svém jest vysočina plošná, lemovaná na obou březích mořských příkře k moři se svažujícími horstvy okrajními, na jihových. břehu Dračími horami zvanými (odtud četné vodopády řek), která při jižním cípu spojují se stupňovitou vysočinou Kapskou. Habeš. Vysoká Afrika střední.

Vodopis.

Úlohy. Vyšně oceány Afriku obtékající spolu se zálivy, jimiž do pevniny se zalévají, vypluvce z úžiny Suezské směrem moře Středozemského do úžiny Gibraltarcké atd., až vrátíte se opět do východiska svého. Moře.

V Africe nevyvinul se větší počet veletoků hlavně z těchto příčin: 1. země právě v místech nejširšího rozpětí svého jest pouště; Řeky.

2. vypínajíc se plošnými vysočinami, vroubenými u břehů vyššími okraji, propustila jen značnou silou se vyznačující řeky, které pracně peřejemi a vodopády cestu k moři si razí a pro plavbu naprostě neschopny jsou;

3. nedostatek souvislých vyšších hor a ledovců jest příčinou, že velké řeky vyskytují se jen tam, kde velká jezera se zachovala, t. j. na východě (*Nil, Kongo*).

4. Ježto pak dešťové vody zase tak prudce odbíhají, jak byly spadly má Afrika veliký počet pobřežních bystrin, které s málo sice, ale mocnými veletoky tvoří v nější oblasti říční trojím směrem se ubírající.

Oblasti řek. I. Oblast středomořská.

a) Vnější. Zabírána jest skoro cele Nilom. Ten pramení se z jezera Victoria Njanza (Ukereve); máje při výtoku svém z něho již 457 m šírky a vodu značně čistou, sesiluje se některými pobočkami v Nil Bílý (*Bahr el Abjad* zvaný), k němuž spějí četné řeky z Habeše, zvláště pak *Bahr el Azrak* č. Modrý Nil a Athbara; s nimi přináší Nil do Egypta úrodné bahno, hlinu prstnatou a železitou, která od tisíciletí Egypt lnojivá. Příjaz Athbaru, teče již osaměle, šesti proudu se prodírá, žlutým tokem k moři, do něhož molitnou deltu se vlévá. Vývoj jeho měří skoro 6000 km . Ostatní řeky, oblasti středomořské náležející, jsou nepatrné.

II. Oblast Atlantického oceánu, největší ze všech.

K ní náležejí řeky Senegal, Gambie, Niger (ze tří pramenů vznikající), který velkým obloukem k sev.-vých. se vypjav, směrem jihovýchodním do zál. *Guinejského* plyne. Z poboček jeho největší jest Binue na břehu levém. *Pánev Konžské* odvodňována jest řekou Kongem, nejsilnější řekou Afriky (oblast $31/3\text{ mill. km}^2$) s mohutnými vodopády (slapy *Stanleyovy* nedaleko rovníku) a četnými pobočkami. V jižním cípu Afriky plyne nesplavná Oranje s přítokem Vaalem.

III. Oblast Indického moře s mořem Rudým.

Tvoří ji řeky jihovýchodní Afriky, z nichž jedinou větší jest Zambezi, nádherné vodopády *Viktoriiny* ve výši 50 m tvořící, sesilená přítokem řeky Šire z jez. Niasy. Daleko menšími jsou již jižnejší Limpopo a severnejší Rovuma.

b) Oblast vnitrozemské náležejí především zbytky bývalých řek v pouštích zaniklých, vadí od Arabů nazývané, spodní vodou občerstvované, jimiž celá Sahara, velká část Sudanu, Somalsko a jižní pouště prostoupeny jsou, jakož i četné oasy spodními prameny svlažované. Úvodí středního Sudanu sbírá jezero Čadské, mělká solná kalužina, v létě skoro vysychající, v zimě velice rozvodněná a četnými ostrovy prostoupená. Hlavní přítok Čadu jest Šari, jehož vrchní běh neznáme.

Ježerní. Na jezera jest Afrika bohatá. Jsou jednak menší, slanou vodou napájená (*šoty* ve vysoč. Berberské a jinde), jednak rozsáhlá, blíže rovníku se kupicí. Z těch největší jest Victoria Njanza, povrchem svým zemím koruny české rovné (83.000 km^2), dále Tanganjika, Niasa, Bangueolo, jez. Rudolfovo, Štěpánčino, Leopolda II. a j.

Podnebí.

Celkové podnebí Afriky, následkem veliké rozlohy pevniny (zvláště v severní polovině její) v páse tropickém, při nepatrnném rozčlenění jejím a uzavřenosti proti účinkům mořských větrů, jakož i proto, že žádný proud studený (až na nepatrnnou část jižního proudu atlantského) se jí nepřiblížuje.

jest kontinentální, rázu tropického. Hledice zároveň k množství zavlažování jejího, můžeme rozdělit Afriku (podobně jako Asii) ve tři podnebné okresy, teplotou, vláhou i přírodou odlišné. Podnebné okresy.

Jsou to:

I. Podnebný okres střední, od rovníku k 18° severní a jižní šířky sahající. V něm nejblíže rovníku vzduch velikou měrou ohřátý následkem silného rozpětí vystupuje ustavičně do výše, aniž při tom proudění nastává; není tedy v páse tohoto větru, a proto nazývá se pásem tišin č. pásem kalmovým. Pás tento není stálé na jednom místě, nýbrž v uvedené zeměpisné šířce posunuje se za sluncem v době našeho léta k 18° s. š., v době naší zimy k 18° j. šířky.

I. Podnebný okres střední.

Ježto pak teplé páry, které spolu s ohřátým vzduchem do vyšších, chladnějších vrstev vystoupivše, v něm ustavičně se srázejí, prší v tomto páse každodenně, kteréžto deště nazývají se kalmovými. Čím dále postupujeme k obratníkům, tím více mění se deště kalmové v pravidelné rovníkové deště jarní a podzimní (za sluncem s kalmy se posunující), ližáky to bouřemi provázené, o jichž vydatnosti svědčí veliká vodnatost řeky Konga, která v ohledu tom náleží k prvním řekám světa, jakož i vodnatost jihozápadních přítoků Nilu. Proto také rok nedělí se v krajích těch na doby dle proměn teploty, nýbrž dle mokra a sucha pravidelně se střídají, jehož vláha podél rovnoběžek 18° vždy jednou v roce, v krajích mezi nimi pak dvakrát do roka padá. Vedle těchto pravidelných deštů mají krajiny při moři položené neb zvláště hornaté (na př. pobřeží guinejské, habešské a j.) i deště mimořádné, na době dešťů rovníkových nezávislé.

II. Severní okres podnebný jest v celku suchý, následkem silného proudění vzduchu od točen ke kalmu, severovýchodní passát řečeného, který zanechav všechnu vláhu svoji v Asii, přináší krajinám, nad nimiž vane, pouhé sucho, tak že stopy rostlinstva nacházíme jen tam, kde spodní prameny půdu svlažují neb v místech větší nadmořské výše (na př. na vysočině Atlantské).

II. Severní okres podnebný.

III. Jižní okres podnebný, Evropanům nejzdravější, jest užší než severní, proto velké větry mořské snáze sice sem vnikají, ale zůstávají účinky svými na pobřežních vyšších horstvech, přes něž do nitra země již nemohou, ponechávajíce planinu Kalahari, pouště.

III. Jižní okres podnebný.

Příroda.

Příroda.

Nejbujnější, v pravdě tropickou přírodou vyniká rovníkový pás Afriky. V něm daří se z rostlinstva rýže, palmy,

Rostlinstvo.

banán, cukrová třtina, bavlník, stromy skořicové, kaučukové, teekové, hřebíček, svatojanský chléb a nespočetná řada jiných druhů užitečného rostlinstva. Tohoto rostlinného bohatství ubývá směrem k točnám, pokud země, nedostatečně svlažovaná, zůstává suchou, hornatou stepí neb pouští.

Zvířata. Zvířenou přibližuje se pevnina africká nejvíce Indii, vykazujíc vedle jednohrbého velblouda a pštrosa (v již. Africe), jimž přidělen úkol zvítězit domácích, stáda opic (gorilla v lesích guinejských), antilop, zeber, žiraf, slonů, nosorožců; vysočina habešská jest vlastí lva, poříče horního Nilu a nitro Afriky obrovitého hrocha. V ptactvu vyniká v pouštích pštros, pro nádherná péra svá i uměle chovaný, a drop; rozvodněný Nil i bažiny jeho hostí ibise, starým Egypťanům posvátného, volavku, pelikána, v době naší zimy pak hojně přistěhovalých čápů, divokých husí i kachen. Z obojživelníků oživuje řeky krokodil.

Nerosty. Z nerostů, jimiž Afrika vždy bohata byla, vynikají hlavně démanty (v jižní Africe při řece Oranji) a zlato.

Národopis (KM mapa č. 10., B č. 14.).

Národopisně poskytuje Afrika pestrý obraz, jsouc vedle četných mísenců obývána (až na plémě rudé) všemi plemeny lidskými. Východiskem k poznání afrických národů jest Sudan, jehož národové jsou přechodem od světlejších obyvatelů s vlasy poněkud kadeřavými k úplným černochům, kteří mají temnohnědou kůži, vlnivé vlasy, plné rty a značně vyvinuté lícní kosti a chrup. K nim druží se na jihozápadě Afriky Hottentoti živící se orbou a chovem dobytka a Křováci, jichž zaměstnáním jest lov. Oba tito kmenové, navzájem sobě na společném území překážejíce, žijí v stálém nepřátelství. Pomoří jihozápadní osadili silní a energičtí Kaffři, většinou zaměstnáním pastýři; dělí se na několik kmenů, z nichž Zulové na pravém břehu řeky Limpopo jsou nejdůležitější. Střed jižní Afriky zaujali Bečuané, barvy temnější a tělesně slabší než Zulové, v celku též poddajnější, vážící sobě evropské kultury. Jižní část rovníku osadili kmenové Bantu, s nimiž na severu mimo sousedící Negry sudanské zabrali Afriku většinou mísenci (*Tuaregové, Tibbuové, Gallové, Somalové* a j.). Pobřeží moře Středozemního zabrali přistěhovalí semitští Arabové, hámitští Egypťané, Nubové, Habeshané, Berberi a j. kmenové. Severovýchod náleží obydlením Turkům. Jedině na Madagaskaru je ráz života zcela jiný než na pevnině. Obyvatelstvo je tu hlavně malajské, mimo malé kmeny

bantuské, na pobřeží usedlé. K těm druží se pak přistěhovali Evropané. Po čet všeho obyvatelstva afrického udává se mezi 150 až 200 miliony lidí. Náboženství v Africe jest velice různé. Koloniště evropští jsou víry křesťanské, kterou s nimi Koptové (měšťáci) egyptští a Habešané vyznávají. Kmenové při moři Středozemní jsou mohamedáni, negři pohané, různé víry (*fetišismus*) vyznávající.

Zaměstnáním černochů je hlavně rolnictví a chov dobytka. Průmyslem (látky, olej palmový, výrobky ze železa) vynikají ne-grové sudanští. Obchod vnitrozemský, karavanní, provozovaný pomocí velbloudů, nosičů neb mnohospráží soumarů táhnoucích vozy plachetní, jest čilý. Zámořský obchod je v moci Evropanů, kteří vyvážejí ze země démanty, zlato, pštrosí péra, slonovinu, kávu (z krajiny Kafa v Habeši, pravlasti to kávovníka), olej palmový, kaučuk a j.

Zaměst-nání.

Země středomořské.

Názvem tím zahrnutý jsou severní končiny Afriky mezi mořem Středozemním a Saharou se rozkládající, a to: Egypt, Tripolsko a Berbersko.

Egypt.

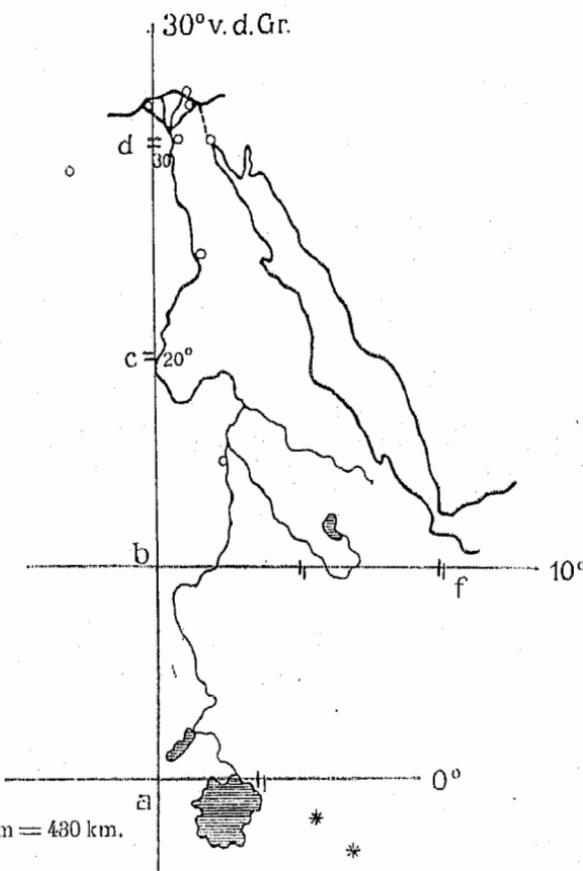
Hraniční čáru Egypta činí na východě moře Rudé (od 24° s. š.) a průplav Suezský, na severu moře Středozemní; hranice západní a jižní jsou neurčité (obr. 34.). V tomto rozsahu zabírá Egypt severovýchodní díl pouště Lybické, údolí Nilu, poušť Arabskou a asijský poloostrov Sinajský s pobřežím okolním v celkové rozloze skoro 995 tisíc *km²*. Egypt jest vlastně velikou polooasou, zpola mořem, zpola pouští obklopenou, jejíž půda tvoří planinu po většině pustou, prorytu úzkým a hlubokým údolím řeky Nilu, provázené po obou březích pouštěmi mírně do výše se pnoucími: na z. severozápadní části pouště Libycké s řadou oas, na východě vyšší a rozsochatější, krásami přírodními sice bohatou, ale pro velikou neschůdnost a nedostatek vody cestovatelům nepřístupnou pouští Arabskou. Od 29° s. š. rozšiřuje se údolí Nilské v rozsáhlou *deltu*, tvořící při severním pobřežním okraji rovinu mírnými kopci prostoupenou, v níž Nil vyryl bezpočetná ramena, z nichž většina nemohla dosáhnouti moře, a proto zanikají v mohutných lagunách nánosem říčním stále proti moři rostoucích. K pravému ra-

Počta.

Půda.

meni delty Nilské přiléhá z Asie část planiny Arabské, v jižním cípu poloostrova Sinajského výše velehorá dostupující (Sinaj 2603 m).

Vodstvo. Jsa ohraničen na severu a východě nížinou, jest Egypt jen břehem a deltu jediného veletoku, řeky Nilu. Ten vstupuje do Egypta u Assuanu, již v starověku známými *peřejemi* (obr. 35.), žulovými skalisky pokrytými, v nichž rozkládá se proslulý ostrov

Obr. 34. Egypt.

Filae, načež ubírá se oklikami k moři. Po řece Mississippi jest Nil největší řekou světa; délka jeho měří 5920 km, z čehož na splavnost připadá 5200 km. Oblast úvodí jeho jest 80krát větší Čech. Nyní přijímá Nil pouze jednu pobočku na břehu pravém (Athbaru). Ústí v dobách pravěkých měl Nil sedm; tato časem zmizela a zůstala toliko dvě přirozená ramena: rosetské a damietské. Roz-

vodnění Nilu, jediného živitele Egypta od dob nejstarších, nastalého následkem dešťů v oblasti velikých tropických jezer středoafrických (v únoru) jakož i vlivem dešťů na vysočinách Habeše (v dubnu), využítkuje se v době přítomné péčí vlády anglické mnohem více než jindy, a to různými účelnými stavbami (z dýmadly) v řece samé provedenými, čímž pozdvižen i blahobyt země a usnadněny životní podmínky obyvatelstva egyptského.

Podnebím náleží Egypt k africkému severnímu pásu Podnebí. mírnému, tvoře přechod od zemí středomořských k Sahaře; déšť —

Obr. 35. První peřej Nilu u Assuanu. Dle Sieverse.

mimo pobřeží delty — jest zjevem vzácným. Srážky omezují se jen na zimní měsíce. Počátek dešťové této doby jest v různých částech Egypta rozdílným, tak že Egypťané vzhledem k poměrům hospodářským a jiným rozeznávají tři doby roční: zimu, nejpříjemnější a nejzdravější to část roku (od 15. listopadu do 15. března), období horka snesitelného (od 15. března do 15. července) a období nezdravé (jmenovitě cizincům) následkem neobyčejné vlhkosti vzduchu, parami povodní nilské nasyceného, časté nemoci, hlavně oční, přinášející. (Proto Egypt bývá často nazýván zemí slepců.) V měsících únoru až červnu vane palčivý a suchý vítr saharský chamsin, zbarvující někdy vzduch rudožlutě.

Příroda. V ohledu přírodnickém jest Egypt dle počasí jednak pouští Rostlinstvo. (před záplavou), jednak jezerem (v době záplavy), jednak polem (po záplavě), zátopou Nilu zhnojeným, plodícím bohatě pšenici, ječmen, čočku, bob, rýži, kukuřici, bavlník, durrhu a palmu (hlavně datlovou). V deltě převládají oranže a citrony, v údolí Nilu stromy fikové. Lesů v Egyptě není; též louky se nevyskytují; jen na stepích pasou Zvířata. kočovní kmenové stáda jemnorouných ovcí. Domácím zvířetem jest velbloud, nad něhož však počtem vyniká osel, kdysi *Tyfonovi* zasvěcený, vedle něhož kůň má význam podřízený.

Hlavním zřídlem masité potravy obyvatelstva jest ovce a koza. Lomy a zříceniny ponilské skrývají hyenu žíhanou, svah pouště k Nilu jest obydlim šakala a lišky nilské. Vedle nich žije v Egyptě i mnoho jiných dravců. Ptactva, zvláště vodního v době zimní, jsou ohromné zástupy. Z plazů vyskytuje se krokodil jen ojediněle. Důležitá jest i bohatost Nilu na ryby. Z nerostů vyskytuje se hojně sody, soli a ledku z půdy pouští získávaných.

Nerosty.
Obyvatelstvo.

Původním obyvatelstvem Egypta, od starých Egypťanů po cházejícím, jsou Koptové v Horním Egyptě, hlavně ve městech usazení, jevíci nejčistší dosud podobnost s typem staroegyptským; vyznávají křesťanské náboženství. Mluví vesměs arabsky; vlastní řeči koptické užívá se jen při bohoslužbě, ač dnes již i mnohé knihy bohoslužebné psány jsou arabsky. Druhý, mnohem četnější živel domorodý (jest jich přes $\frac{3}{4}$ obyv.) jsou Fellahové, t. j. oráči, bydlící ve vesnicích a živící se rolnictvím. Nemají již tak čistý ráz svých praotců staroegyptských, smísivše se četně s kmeny arabskými, od nichž víru mohamedánskou přijali. K nim druží se četně přistěhovalý živel semitský (muslimové arabští a syrští, Turci, Židé a Evropané.) Panujícím náboženstvím v Egyptě jest islam, jejž $\frac{9}{10}$ obyv. vyznává. Počet všeho obyvatelstva v Egyptě obnáší 10 mill. duší (asi 10 obyv. na 1 km²). Zaměstnáním jeho jest jednak orba a chov dobytka, jednak obchod, nalézající se v rukou Evropanů (Angličanů a Francouzů ve velkých městech delty nilské sídlících).

V době nové získal obchod egypťský mnoho prokopáním průplavu Suezského. Tento založen roku 1859, ukončen po desetileté práci vedením francouzského inženýra Lessepsa; měří 160 km délky, k jejímuž projetí potřeba 15—21 hodin času, ježto není povoleno lodím rychle plouti, aby vzniklým vlnobitím nebyly svahy jeho poškozeny. Hloubky má 8 m, šířky 58—100 m; náklad na stavbu činil ke 400 mill. K. Lodi, které jím plují, musí zaprávovat společnosti francouzské, jej udržující, značný poplatek za užití jeho; proto volí mnohé raději starou dlouhou cestu kol břehů Afriky a mysu Dobré Naděje.

Egypt jest poplatným státem tureckým spravovaným místokrálem (*chedivem*), jenž vrchní vládu sultána cařihradského uznává. Spolu však závisí (hlavně v ohledu finančním) na Anglii, která Egypt zabraňala a v něm četnou posádku udržuje. Politicky dělí se země ve dvě části: v Egypt Dolní a Horní.

Politické rozdělení.

A. Dolní Egypt:

Dolní Egypt.

Města: Při moři Středozemním *Alexandrie*, moderně založené hlavní přístavní *Alexandrii* město egyptské s více než 360.000 obyvateli nejrůznějších národností světu, v starověku sídlo učenosti (proslulá *knihovna alexandrijská s museem, Ptolemaiovci založené*, při nichž první *akademie věd*). Přístav chráněn jest na blízkém ostrově *Faru* postaveným majákem r. 1842 zřízeným; jest 55 m vysoký a na 30 km viditelný. U průplavu Suezského, při severním konci jeho, *Port Said* (42.000 obyv.), středisko evropského obchodu. Z měst při kanálu Suezském ležících nejznámějším jest *Suez*. Hlavním a největším městem Egypta i celé Afriky jest *Kairo* (*Kahira*), při počátku delty nilské položené (657.000 obyv.), s moderně vystavěnou čtvrtí evropskou a nádhernými mešitami, z XIII. a XIV. stol. pocházejícími. V okolí Kaira rozkládají se na severu málo již znatelné trosky *Heliopole*. Překročíme-li veliký most, jímž oba břehy nilské spojeny jsou, přicházíme k paláci *gizehskému*, v němž uloženy sbírky archaeologické. Západně od něho vede rovná silnice k proslulým *pyramidám*, rozkládajícím se na západním okraji pouště, a ke troskám starověké *Memfisy*. Jihozápadně od Kaira, v Libycké poušti, v bývalé oase *Jupitera Ammona* při velké karavanní cestě z Tripole do Alexandrie, město *Šívah* ve starověku proslulo chrámem a věstírou, v níž Semiramis, Psammetich I. a Alexandr Veliký se dotazovali, nyní však jest valně pokleslé. Vyváží množství datlí.

Port Said.

Suez.

Kairo.

Šívah.

Horní Egypt.

Assuan.

B. Horní Egypt:

Téměř u obratišť severního, v místech, kde Nil vstupuje na půdu egyptskou, rozkládá se město *Assuan* (18.000 obyv.), živé středisko turistické.

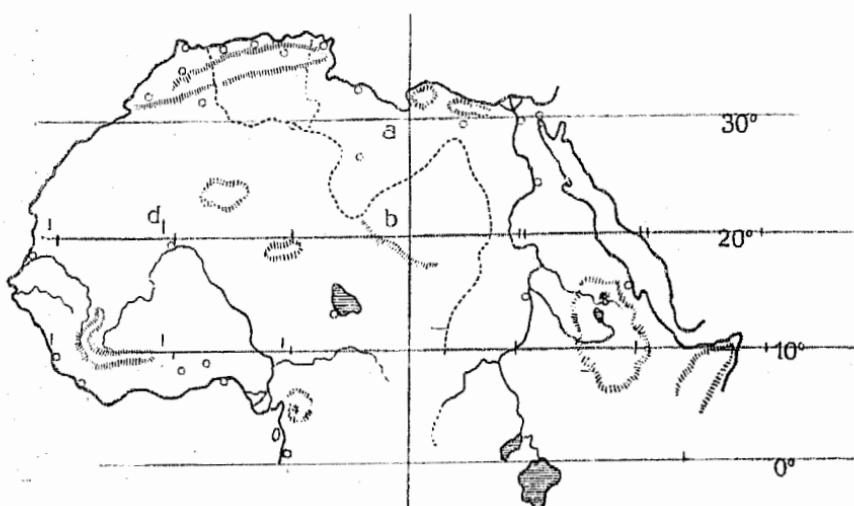
Tripolsko.

Území tripolské, sultanátu tureckému podřízené, skládá se z vlastního Tripolska, plošné vysočiny Barkya a z Fezzanu; hranice jich jsou (vyjma sever) neurčity (obr. 36.). Vlastní Tripolsko (v rozloze 1,051.000 km²) má místy ještě ráz saharský, šíříc se jednak stepnatými krajinami, jednak kamenitou pouští. Rovněž planina Barka jest povětšině *stepnatá*, snižujíc se značně směrem jižním, kde přechází v hlubokou *proláklinu*, dosahující v západním cípu svém hloubky 110 m pod hladinou mořskou. Jediný Fezzan má více úrodných oas než obě území předchozí, na nichž pšenice, olivy, zvláště pak veliké množství datlí se daří, tak že slouží za pokrm nejen obyvatelstvu, nýbrž i domácí zvřímeně. Proto také stal se hlavním průchodištěm karavan sprostředkujících obchod mezi pobřežím mořským a Sudanem

Trippolis

vyvážejících kly sloní, pštrosí péra, otroky a kůže (koziny). Hlavním městem celého území jest malebně položený přístav Tripolis (přes 30.000 obyv.), východně od M. Syrty; jest sídlem pašovým a výchozím karavan do vnitrozemí, k jezeru Čadskému. Z sezzanských obydlených osad nejdůležitějším tržním městem jest Murzuk (asi 8000 obyv.), ač podnebí má horké a nezdravé.

20° v. d. Gr.

Obr. 36. Afrika severní a střední.

Berbersko,

(Opakujte o vysočině Berberské ze str. 62.)

Berberskem jmenujeme úhrnným jménem státy severozápadního pobřeží afrického, zabírající vysočinu Atlantskou od Malé Syrty na západ až k océánu Atlantskému, dle ní pojmenovanému, spolu s nížinou, k jihu jejímu přilehlou. Státy tyto, obydlené domorodými *Berbery* čeledi *koptické*, víry *mohamedánské*, k nimž druzí se přistěhovali Arabové, míšenci Koptů a Arabů — Maurové, Židé a Evropané, tvoří tři politické celky: knížectví tuniské, Alžírsko a sultanát marocký.

Knížectví Tunisské (167.400 km^2 , skoro 2 mill. obyv.), má svého panovníka, bceje řečeného, uznávajíc při tom ochrannou vládu republiky francouzské. Zabírá východní výběžky Malého i Velikého

Atlasu (vybíhá zde mysy Blancem a Bonem), kteréž směrem k pobřeží mořskému se svažuje, přecházejí v úrodnou nižinu pobřežní; jen jih, saharskými návějemi písku často navštěvovaný, jest neúrodný, prostoupen jsa místy jezernými proláklinami (Šoty, 31 m).

Obyvatelstvo žíví se rolnictvím, jež tvoří hlavní pramen zaměstnání; k němu připojuje se pilné pěstování olivy, ovoce, vína, zvířeny domácí (velblouda), rybolov a drobný průmysl (výroba pokrývek, koberečů a j.). Obchod, podporovaný stavbou silnic a drah (tyto již v délce přes 1000 km), značně zkvétá; přední podíl na něm má Francie. Hlavními předměty vývozu jsou olivový olej, obilí, víno, ryby, kůže, zinek, tkaniny plátěné a hedvábné a j.

Hl. m. Tunis (170.000 obyv.), mezi nimi asi 50.000 Evropanů a skoro 40.000 Židů, v posledních letech obchodem značně vzrostlé, jest sídlem beje a francouzského generálního ministra. Od něho na severovýchod nachází se nepatrné zbytky starověké *Karthagini*, z níž 150 sloupů nachází prý se ve velké tuniské mešitě. Při severovýchodním pobřeží vystavěla Francie nový, nádherný přístav válečný i obchodní, Bisertu. U Malé Syrty Gabes (asi 16.000 obyv.), spíše skupinu vesniček a domků než město, s krásnou datlovou oasou (400.000 palem). Tunis. Biserta.

Alžírsko jest nejdůležitější državou francouzskou, o rozloze 890.000 km² (Francie kolem 530.000 km²). Zabírá málo členité, namnoze skalnaté a lodím nepřístupné pobřeží Středozemního moře, prostoupené v severní polovině Nízkým č. Malým Atlasem, sklánějícím se k moři ve svah zvaný Tell (t. j. země hornatá) tak úrodný, že by pětkrát tolik obyvatelstva užívali mohl, než nyní v sobě hostí. K tomuto úrodnému svahu pojí se na jihu Malého Atlasu stepnaté vysočiny v průměrné výši 1100 m se solnými bažinami neb úrodnými údolími, četnými řekami vytvořenými, stoupající ve Veliký Atlas, od něhož k jihu počínají výběžky Sahary dravci nebezpečné, kdežto k jihovýchodu prohlubuje se proláklina s četnými jezery. Splavných řek Alžírsko nemá. Velikou důležitost mají však pro velkolepé umělé zavodňování půdy, k čemuž upotřebeno zavodňovacích staveb již ve starověku založených, ale časem zanedbaných a zpustlých.

Ježto pak i podnebí, zvláště v části severní (v Tellu), jest celkem podnebí velmi příjemné a zdravé (jmenovitě z jara), jest i příroda alžírská příroda. bohatou. Pěstování obilí učinilo za panování francouzského veliký pokrok. Umělým zavodňováním a vrtáním artéských studní proměněny celé kraje, dříve pusté (hlavně na pokraji Sahary), v úrodné role, čehož následkem jest i vzrůst počtu obyvatelstva v některých oasách. Obilí nejen se hojně pěstuje, nýbrž se i vyváží (sev. Afrika byla již za dob římských obilní komorou Italie); četnou jest též oliva, jejíž olej s provençalským závodí, zelenina, ovoce (okolo města Alžíru

zásobuje jím Francii, Anglii a Německo), víno, datle, bavlník a j. Lesům věnuje vláda velikou pozornost; trpí však častými požáry, tuzemci za účelem získání pastvin zakládanými. Kromě jiných roste v nich velice vzácný druh dubu s plody jedlými a dub korkový. Též chov dobytka vůčihledě se vzmáhá; nejrozsáhleji pěstuje se ovce, která tvoří hlavní bohatství kmenů při severním okraji saharském hydlicích. Velmi četná jsou i stáda koz a skotu. Význačným jest též umělý chov pštrosů, společnosti pařížských obchodníků s velikým zdarem zavedený. Dobrého výtěžku poskytuje i rybolov, včelařství, chov pijavek a lov korálů.

Na nerosty jest Alžírsko rovněž bohaté; mimo zlato vyskytuji se v zemi všechny ostatní kovy, nejsou však dosud dosti zužitkovány. Z nekovů vyniká především krásný mramor, kararskému podobný, lámaný již za časů římských, lithografická břidlice, petrolej a j.

Obyvatelstvo. Domorodé obyvatelstvo Alžírska náleží jednak k plemeni arabskému, jednak k berberskému. K onomu čítáme kočovné kmeny Beduinů, hlavně alžírský Tell obývající, a poarabštělé Maury, kteří částečně obchod a řemesla provozují. K plemeni berberskému náležejí vlastní mohamedánští Berbeři či Kabilevé, v Alžírsku odědávna usedlí; zabrali horské části země, živíce se orbou a chovem dobytka. Z přistěhovalců evropských největší počet mají vládnoucí Francouzové, Španělé a veliký počet Židů, kteří zmocnili se veškerého velkoobchodu. Celkový počet všeho obyvatelstva udává se na 4,800.000 lidí.

Města. **Alžír.** Město. Hl. m. Alžír (s předměstími 139.000 obyv.), terasovitě na pobřeží moře Středozemního vystavěné, od strany mořské silně opevněné a citadelou chráněné, jest přístav obchodní i válečný zároveň. Jest sídlem generálního guvernéra francouzského a pro svou zdravou polohu hojně turisty v zimě navštěvované. Od Oran. něho na jz. při moři Oran (88.000 obyv.), čílý přístav obchodní s četným obyvatelstvem španělským, jímž až od roku 1790 náleželo.

Maroko. **Půda.** Město. Mařokko, císařství (sultanát), zabírá severozápadní cíp Afriky v rozloze kolem 440 tisíc km². Pobřeží jeho, četnými lagunami prostoupené, jest celkem jednotvárné, místy skalnaté, místy značně mělké a písčité, bez větších zálivů. Horopisně náleží k Vysokému Atlasu a Anti-Atlasu, vodopisně k nejvyvinutější části vysociny Berberské, ježto vysoká hradba horská, zachycujíc hojně vláhy, napájí četné řeky vodstvo. Podnebí má velmi zdravé, také další přirozené podmínky (půda, zavodňování a j.), jsou neobyčejně příznivé, leč netečností obyvatelstva málo zužitkovány. Zemědělství jest dosud v počátcích; zně nestáčí spotřebě, musí se tudiž obilí dovážeti podnebí. Příroda.

Větší zájem jeví se pouze o sadařství a zahradnictví; zvláště zahrady hl. města Marokka vynikají úpravností svou. Z dobytku domácího pěstuje se nejvíce kůň (vyvází se), velbloud, ovce a koza. Též minerální bohatství Marokánska jest hojně.

Obyvatelstvo (v počtu kol 8 mill.) ze dvou třetin tvoří Maurové, ostatek Berberi, přistěhovalí Arabové, Turci, Židé a něco Evropanů. Vládnoucí řečí jest arabština, státním náboženstvím islam.

Města. Na úpatí Atlasu Marokko (též Marakeš zvané), hl. město, sídlo sultána asi s 50.000 obyvateli, mezi háji palm a oliv krásně položené, pěknými zabradlami prostořepené, uvnitř však dosť nečisté. Má čilý průmysl koží, vyrábí jí žluté mužské slívečice, které do Indie hojně se zasílají. Na severu Fez, průmyslové veleměsto Marokánska (asi 150.000 obyv.), proslulé druhdy výrobou červených čepic »fesy« zvaných (dnešní) výroba jich přešla však na italské Livorno a česká města Strakonice a Husinec). Pro Evropany větší důležitost mají města přímořská, jmenovitě hlavní přístav západní pobřeží Tangier (20.000 obyv.), sídlo evropského sboru diplomatického. Na severním břehu středomořském rozkládají se v Maroku čtyři malé državy španělské, z nichž posádkové město Ceuta (8000 obyv.), proti evropskému Gibraltaru na příkré skále položené, nejdůležitějším (zde starověké sloupy Herakleovy).

Sahara,

Sahara, největší poušť světa, rozkládá se přes celý trup severní Afriky v hranicích neurčitých. Zhruba jen možno říci, že dotýká se na západě skoro oceánu Atlantského, na severu svahů Atlasů a z části i moře Středozemského (u M. Syrty); východní hranici dotýká se Egypta. Nejméně určitou jest hranice jižní. Rozlohou přibližuje se téměř velikosti Evropy ($9,100,000 \text{ km}^2$).

Rázem povrchu svého není Sahara všude stejná. V celku lze v ní rozeznávat čtyři typy č. hlavní podoby: poušt skalnou, rozvalinám hradu se podobající, štěrkovou, písečnou a hlinitou.

Vznikly postupným rozpadáváním se původních skal, načež dalším drobením se povrchu jejich, způsobeným silným rozdílem mezi teplotou denní a noční, proměnily se místy v jemný písek a prach, který v mnohých místech, větrem hnán, tvorí návěje (duny), o 200 až 300 m výšky; některé z nich dalším polybem neustále ohrožují oasy, pokrývajíce pískem úrodnou půdu a zasypávajíce pně palm tak, že domorodci musí stále písek vynášet a návěje tyto upevňovat. Proto nacházejí se mnohdy palmové hájky na dně hlubokých dolin pískem kol kolem obklíčených. Jiné z návějí jsou však pevné, starými stromy porostlé. Pohyb rozvířeného písku návějí jest mnohdy velice rychlý, téměř dravému proudu řeky se podobající; že by však písek pohyboval karavany, je dávno vyvrázeno; ty zacházejí hladem a zízni.

Hlinité pouště saharské nacházíme hlavně v severních proláklinách, na svazích Atlasu. Povstaly z jezírek solných, která

Obyvatel
stva.

Města
Marokko.

Fes.

Tanger.

Ceuta.

Pohoda.

Ráz
povrchu.

časem vyschla a proměnila se v nebezpečné, ztvrdlou hlinitou a rozpukanou korou potažené močály.

Vodstvo. Stálých řek na Sahaře není. Povrch její však hojně rozbrázděn jest řečiště řečenými *vadi*, v nichž udržuje se voda pod vrstvou písku na dně řečiště s břehy mnohdy značně vysokými. Za lijáku naplní se rychle vodou, tak že karavany, dlíci na dně jejich, musí hledat spásy v rychlém útěku. Kolem těchto spodních vod vznikají pak oasy.

Vzduch. Vzduch saharský, ač někdy i dešti provázen bývá, vyniká neobvyčejnou suchostí, která jest přičinou velikých rozdílů teploty denní a noční. Za dne rozežhaví půdu na 60° — 70° C, v noci klesne na $+2^{\circ}$ až 3° C. Neobvyčejné toto stoupení teploty provázeno jest písečnými bouřemi, kdy obloha zrudne, a drobný prach dusí lidi i zvířata; netrvá však nikdy dlouho. Pro tuto suchost vzduchu jest Sahara zemí nejdřavější, neboť v čistém jasu jejím, známými přeludy č. *fatou morganou* provázeném, není žádných bakterií. Za to však některé bažinaté oasy její jsou pravým semeníkem nemocí, hlavně zimnice.

Příroda. Příroda Sahary jest následkem podnebí jejího velice chuda. Působí na ni horko a sucho, veliké rozdíly teploty denní a noční, jakož i krátká doba vývoje. Rostlinstvo saharské jest podnebí země přizpůsobeno, opatřeno jsouc jen málo listy, namnoze trnitými nebo ostny porostlými, za to však silnou kožnatou korou, aby žhoucí paprsky sluneční nevypařily z nich poslední vláhu. Rovněž nápadny jsou dlouhé kořeny rostlin (některých druhů 20—25 m), aby jimi co nejvíce vláhy pojmiti mohly. Jedině *oasy* vynikají svěžejšími travinami a palmou datlovou (hlavně ve *Fezzanu*, vlasti to její), poskytující obyvatelstvu potravy, stavebního dříví a stínem svým chránící ostatní plodiny v oasách pěstované, jako pšenici, durrhu, jetel a různé zeleniny.

Zvířata. Chudobné květeně Sahary odpovídá i chudá zvíře na. »Král pouště« lev, jemuž mylně Sahara za vlast se přikládá, by se zde neuzivil, proto omezuje se jen na kraje pouště s háji akaciovými a citlivkovými. Četnější jest pardal, hyena, šakal a Arabi opěvané antilopy, o nichž nesnadno říci, kde se napájejí. Ptactvo zastoupeno hlavně pštrosesem. Z domácích zvířat největší důležitost má velbloud jednohrbý, z Ararie sem přivedený; vydrží při čerstvé píci až 2 měsíce bez vody, na pochodu 8 dní; denně urazí 80 až (je-li pobízen) 150 km cestý. Za to chov koní a dobytka hovězího jest malý; omezen jest pouze na oasy, kdež krmí se místo píce peckami datlí. Ovei a kozu nacházíme téměř všude. Z nerostů nejbohatěji přichází sůl, soda a salnytr.

Počet obyvatelstva v Sahaře lze těžko určiti; odhaduje se asi **obyvatelstvo.** na 1 million lidí. Jisto však jest, že počet tento byl za starých dob daleko větší, jak nasvědčují tomu zříceniny měst z dob římských pocházející. Dle národnosti není obyvatelstvo rázu stejného, tvoříc jaksi přechod mezi severoafrickými kmeny haimitskými a černošskými. Hlavními kmeny jsou Tuaregové, západ a střed Sahary osadivší a Tibbuové, kteří východ zabrali; tito zvlášť nápadně podobní jsou černochům. Vedle nich obývají Saharu na sev. Maurové a na jihu Arabové.

Převahou jsou kočovníci, živící se nejvíce chovem velblouda; mimo to zastávají i místa průvodců karavan, nebo oddávají se loupeži, která mnohdy celým, dlouholetým výpravám se podobá. Usedlé obyvatelstvo (na oasách) provozuje zemědělství, především však pěstování datlové palmy. Některé oasy jsou místy čistě obchodními, sprostředkujíce styky mezi Středomořím a Sudanem. Časem vyvinuly se takto pravidelné karavanní cesty, jichž důležitými křížovatkami jsou oasy Timbuktu (střed obchodu se Sudanem), Murzuk (cesta: Tripolis-Air-Bilma Kuka při jezeře Čadském), Agades v Airu a j. Po nich rozváží se sůl, z úrodnějších pak oas obilí i dobytek, jež vyměňují karavany na severu za datle. Průchodný obchod vyváží zlatý prach, pštrosí péra, slonovinu a otroky a dováží zbraně, prach střelný, látky a jiné výrobky evropské.

Sudan.

Sudan, jinak zemí černochů (obr. 37.) č. Nigricií zvaný, jest dosud velice málo známý. Rozkládá se od Sahary na jihu skoro k rovníku a od pobřeží Atlantského ke hranicím Habeše.

Úlohy: 1. Určete zeměpisnou polohu jeho. 2. Opakujte o Sudamu část fyzikální ze str. 63—66.

Dělí se obyčejně ve tři části: v Sudan západní č. pobřežní, střední a východní (č. vnitrozemský), z nichž každý obsahuje řady malých říší černošských mezi sebou nepřátelských, jež určitými hranicemi odděliti nelze.

Sudan západní č. pobřežní zabírá na severu v poříčí řek **Senegalu** a **Gambie** francouzskou zkvětající Senegambii v rozloze asi 400.000 km^2 a $1\frac{1}{4}$ mill. obyvatelstva s hl. městem Saint Louis (vyslov Sén Luj, t. j. sv. Ludvík, asi 21.000 obyv.) při ústí Senegalu na ostrově vystavěným. Lepším a živějším přístavem však jest jižněji položený Dakar. Celé ploché, nezdravými močálů prostoupené po-

Sudan západní.
Senegambia.

Saint-Louis.

Dakar.

břeží táhlého zálivu Guinejského spolu s jižním svahem planiny Konžské zabírá Horní Guinea. Pobřežní díl její, od velehorského Kamerunu na západ se táhnoucí, bývá v jednotlivých částech svých nazýván dle plodin, jež skýtá. (Vyčtěte jména jich z mapy.) V končinách těchto založili Evropané kolonie nebo pouhé stanice obchodní (tak řečené *faktorie*), z nichž vyvážejí bohatě slonoviny, olej palmový k výrobě svíček se hodící, zlato, pepř, pryskyřici, akacie gumové a j. Politicky rozdělena jest Horní Guinea jednak mezi domorodce, jednak zabrána jest Evropy. Domorodé státy s divokými kmeny černošskými pod vlastními náčelníky nacházíme nejvíce ve vnitrozemí; na pobřeží pepřonosném rozkládají se mimo domorodou černošskou republiku Liberia též kolonie států evropských. Sierra Leone, pobřeží Zlaté a Otročí a vlastní delta

Nigru s hlavním městem Lagos jsou v držení Britska. Domorodý stát Togo a úpatí Kamerunu zabralo Německo, ostatek náleží Francii, která vedle protektorátu nad bojovnou říší Dahomejskou*) zabraňala i francouzské Konžsko, severní to část Dolní Guineie, v němž Gabun a Loango jsou nejdůležitějšími městy.

Obr. 37. Sudanský negr. Dle Sieverse.

Nejvíce v držení Britska. Domorodý stát Togo a úpatí Kamerunu zabralo Německo, ostatek náleží Francii, která vedle protektorátu nad bojovnou říší Dahomejskou*) zabraňala i francouzské Konžsko, severní to část Dolní Guineie, v němž Gabun a Loango jsou nejdůležitějšími městy.

Vnitrozemský Sudan, t. j. Sudan střední a východní, v západní části své velehorský, dává vznik řekám *Senegal*, *Gambie*, především pak *Nigeru*, který protéká jím velikým obloukem, sbíráje všechno ostatní vodstvo do řečiště svého; proto také Vysoký Sudan vlastní Nigričí se nazývá. Obyvatelstvo černošské promíšeno jest přistěhovalými mohamedánskými Fellaty, kteří ze severu přišedše, několik království v něm založili a arabský jazyk i vzdělání rozšířili. Nejdůležitějším městem jest asi 15 km od severního okraje Nigerského položený *Timbuktu* (kolem 15.000 obyv.), druhdy pro bohatý karavanní obchod svýj po celém severu Afriky proslulé a proto »královnou pouště« zvané; nyní valně klesá.

*) V ní hl. město *Abome* se značnými trhy, navštěvovanými i maurskými obchodníky až z Tripole. Známo jest jako jeviště ukutných obětí otroků a zajateců, jež králové dahomejští při výročních dvorních slavnostech zemřelým předkům svým přinášejí a lebkami jich budovy královské, chrámy, brány města a j. ozdobují.

Střední část Sudanu vnitrozemského svažuje se k sladkovodnímu a mnohými ostrůvky prostoupenému jezeru Čádskému, jehož rozvodnění v čase dešťů vyrovná se téměř ploše Moravy a Slezska. V místech, kde spadá do pásu dešťů od zálivu Guinejského přicházejících, jest velice úrodný, poskytuje nádherný obraz bujně přírody tropické, promíšené lány úrodných polí, plantáží kávovníku, bavlníku, tabáku a cukrové třtiny, vroubených sadů banánů a fíků. V krajinách, odkázaných jen na vláhu dešťů rovníko-

Obr. 38. Nubijský prales. Dle Sieverse.

vých, zůstává však pouhou stepí. Z mnohých černošských států jeho na prvném místě stojí stát Bornu s hlavním městem Kukou (na 60.000 obyv.), konečnou stanicí karavanní cesty z Tripolska oasami Fezzanu do středního Sudanu.

Východní třetina vnitrozemského Sudanu, k němuž politicky i jižní polovina Nubie náleží, zabírá levé poříčí řeky Nilu a poboček jeho *Bahr el Arabu* a *Modrého Nilu* s *Atbarou*. Majíc nejteplejší podnebi veškeré Afriky a nedostatek vláhy, zůstává tato část Sudanu z větší části stepí, již rozvodněný Nil proměňuje v době dešťů v nezdravé močály. Přes to však jest hojně zalidněna různými kmeny černošskými.

Nubie.

Nubie (743.000 km², asi 1.000.000 obyv.) jest dílem skalnatou, dílem písečnou pouští, protékáno dvěma velikými oblouky Nilu. Půdy pro vzdělání způsobilé má poskrovnu; mimo některé oasy (obr. 38.) omezena jest výhradně na údolí nilské, které však v Nubii jest tak těsné, že na některých místech dosahuje poušt až k samé řece; jinde udržuje se úrodnost půdy umělým zavlažováním. Podnebí má celkem teplé, ale suché; deště, na sev. zimní, na jihu letní, množstvím svým nedostačují. Následkem toho i příroda je chuda. Obyvatelstvo tvoří pestrou směsici vlastních živlů nubijských s Hamity a Araby; zabývá se v údolí nilském orbou, ve stepích chovem dobytka (koz, ovcí, velbloudů), ve městech provozuje řemesla a obchod, jenž vyváží arabskou gumu, datle, senesové listy a j. plodiny.

Příroda.

Příroda.
Obyvatel-
stvo.

Podnebí.

Afrika východní.

Zabírá země od Sudanu na východ položené, národy plemene bílého obydlené, a to Habeš (Abessinii) a poloostrov Somalský.

Habeš.

Habeš, skládá se politicky ze tří království pod jedinou vládou krále »negús« zvaného. Horopisně tvoří obrovskou velyhorskou skupinu stupňovitě na všecky strany spadající, která nejvyšším vrcholkem svým, Ras D a s a n e m, výše 4620 m dosahuje. Vodstvem náleží z největší části k údolí Nilu, jehož pramen jeden, *Modrý Nil* zvaný, vytéká z krásného jezera Tanského. Severní kraj jezera tohoto odvodňován jest řekou *Atbarou*. Teplota v z d u ch u habešského vykazuje vzhledem k zeměpisné šířce i nadmořské výšce značné rozdíly. Kdežto v nižších polohách převládá tropické vedro, mají kraje výše položené průměrnou tepotlu roční 25° C nepřesahující, tak že panuje v nich stálé jaro. Půda plodí v nižších částech všechny druhy obilí, bavlník, kávu (krajina Kafa), tabák, víno a j. Chov dobytka jest značný. Pestré o b y v a t e l s t v o smíšené z hamitů, semítů a černochů, v počtu kol 8mill., zachovalo si víru křesťanskou, ač poněkud znetvořenou. Hl. m. Addis-Ababa (50.000 obyv.).

Podnebí.

Příroda.

Obyvatel-
stvo.Italská
Erythrea.

Massava.

Poloostrov
Somalský.Država
Francie.

Džibuti.

Država
Britská.

Severových. pruh pobřeží při moři Rudém, území zvané Erythrea zabrali Italové.

V ní hlavní město přístav Massava (8.000 obyv.), při moři Rudém ležící.

Poloostrov Somalský, převahou plošná vysocina, obývaný většinou kmény hamitskými (Somaly, Gally a j.) a přistěhovalými Araby, rozdělen jest mezi Habeš a některé mocnosti evropské. Francii náleží okoli zátoky *Tadžurské* s hl. městem Džibuti. Severní pobřeží Somalska při zálivu Adenském tvoří korunní kolonii

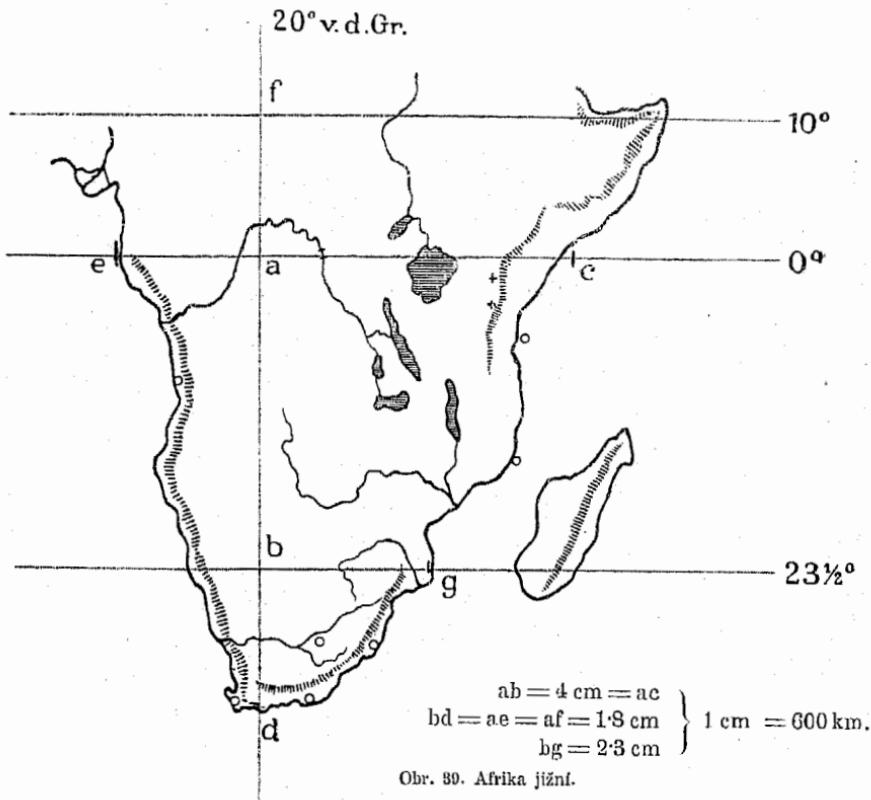
britskou a má za hlavní město Berberu. Pobřeží jihozápadní nachází se pod vrchním panstvím Italie. Rozsáhlé končiny vnitrozemské, v území nejvíce gallském, zabrány byly říší habeskou.

Berbera.
Država Itálie.
Država Habsburská.

Afrika jižní.

(Fysikální zeměpis Afriky jižní opakujte ze str. 61.—66.)

Jižní cíp Afriky rozdelen jest jednak mezi různé, mezi sebou nepřátelské kmeny domorodé s neurčitými hranicemi, jednak zabrán jest

státy evropskými: Britskem, Portugalskem, Německem a Belgii (obr. 39.).

A. Osady britské. a) Jižní pobřeží. 1. Jádrem kolonií britských v jižní Africe jest stupňovitou vysočinou k řece Oranji i k moři se sklánějící Kapsko; k němu náleží i britské Bečuanská na pravém břehu řeky Vaalu a v Něm. Jihozápadní Africe zátoka Vel-

Osady
Britské.

ryby, s řadou drobných ostrůvků. Majíc podnebí úplně subtropické a ve všech částech svých zdravé, hodí se největší měrou k pěstování plodin, hlavně pšenice, kukuřice, zemáků, výborného vína i ovoce. Značný jest též chov dobytka. V chovu ovcí, jimž suché podnebí a slané rostlinstvo místy znamenitě jde k duhu, zaujmá Kapsko jedno z prvních míst na světě. Zvláštností Kapska jest chov pštrosů v krajinách vlhčích, východních. Z nerostů mají pro Kapsko zvláštní význam dřevo a třtinu, jichž nejbohatší doly jsou u Kimberley. Anglie využívá jich z Kapska ročně v průměrné ceně 80—120 mil. korun. Vedle děmantů četné jsou i jiné druhy nerostů.

Obyvatelstvo Kapska, skoro $2\frac{1}{2}$ millionu lidí, jest velice pestré. Původními obyvateli byli Hotentoti (obr. 40.), kteří zatlačeni jednak Kafry od vých., jednak Bečuany od severu a konečně i Evropany. Jádro obyvatelstva evropského poskytli již v XVII. stol. Hollanďané (boerové), k nimž časem přibyli vystěhovalí z Francie Hugenoti, později Angličané, něco Němců a Portugaleci. Jako živel dělnický zavedeni sem Malajci, černoši a Číňané.

Z měst důležito jest hl. m. Kapské Město (78.000 obyv.) v moderním stylu na úpatí Stolní Hory, ohrovských to kopu jihoafrických, položené. Jest sídlem zástupce vlády, ale pozbylo valně na významu svém prokopáním Snezu. V ohledu obchodním předčí však je roku 1820 založený přístav Port Elizabeth (= Elisebes) s 33.000 obyv.

2. Na jihozápadním břehu jižní Afriky náleží Britsku korunní osada anglická Natal, k níž přidělena britská území na severu jejím se rozkládající, totiž země Zulů a Tonga.

V ní pouze jediný dobrý široký přístav Port Natal (25.000 obyv.), využívající tropické plodiny: eukrovou třtinu, rýži, kávu, bavlnu, ananasy, banány a j.

Obyvatelstvo složeno jednak z polanských domorodců (*Zulukafri*), provozujících orbu a poněkud chov dobytka, jednak z bělochů, potomků to hollandských boerů a osadníků anglických a německých.

Severně Kapska položené dvě bývalé svobodné republiky hollandskými sedláky (boery) založené, a to Oranžská mezi Transvaalem horní Oranjí a Vaalem (hl. m. Bloemfontein) a Transvaalská (Zaválská, též jihoafrická zvaná) mezi Limpopem a Vaalem (hl. m. Pretoria), podrobeny nyní přímo Anglii (obr. 41.).

3. Na pomoří východním zabralo Britsko část rovníkové Afriky, řečenou britská Afrika východní s hl. m. Mombazou. Pod ochranou Anglie, ve skutečnosti však úplně závislým na ní jest sultánát Zanzibarský, na ostrůvku téhož jména ležící.

Hlavní město jeho Zanzibar (obyvatelů asi 50.000) jest pro jihozápadní Afriku v ohledu obchodním nejdůležitějším.

Kapské
Město.

Port
Elizabeth.

Natal.

Port Natal.

Oranje.

Transvaal.

Pretoria.

Britská
Afrika
východní.

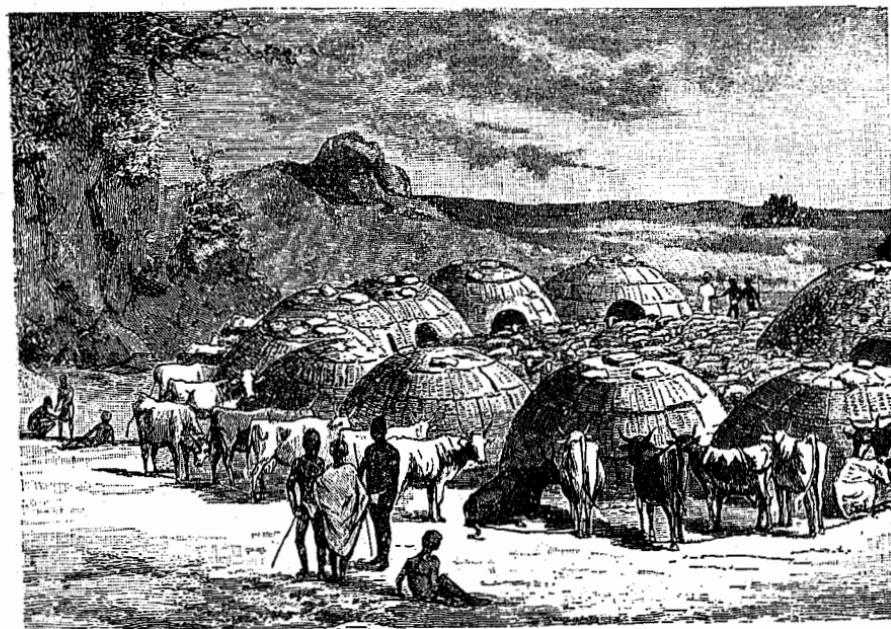
Ochranný
sultanát
Zanzibar-
ský.

B. Portugalské osady.

Na západním pobřeží africkém zabralo Portugalsko území Angolu, z něhož využívá množství kávy, palmového oleje, kaučuku a něco slonoviny.

Hlavní město Paolo di Loanda, při břehu západním čítá asi 16.000 obyv. Paolo di Loanda.
Důležitým vývozem gummy a slonoviny vyniká jižněji položené město Benguela. Benguela.

Na východním pobřeží náleží Portugalsku nezdravé území od 27° j. š. k mysu Delgado se rozkládající (Portugalská Afrika východní).

Obr. 40. Osada Holentolů. Dle Sieverse.

východní), jejíž severovýchodní cíp nazývá se Mozambique (que = k.).

V něm hlavní město Mozambique (6000 obyv.), na malém korálovém ostrůvku vystavěné, s dobrým obchodním přístavem.

C. Německé državy.

Říše německá ovládá v Africe:

1. Na západě území Togo na pobřeží Otročím.
2. Severně od rovníku při zálivu Guinejském se rozkládající Kamerun, velehorskou skupinou Kamerunskou prostoupený, dobře

svlažovaný a tropicky oteplený i úrodný, pro Evropany však, zvláště na pobřeží, rozhodně nezdravý, neboť malarie přichází v něm v nejhroznější své podobě; celkem jest však Kamerun dosud málo znám; obyvatelstvo jeho, nehledíc k Evropanům, skládá se z Bantů a černochů sudanských.

hozápadní Afrika německá. 3. Na pobřeží jihozápadním mezi Angolou a Kapskem tak řečenou jihozápadní Afrikou německou (sev. *Damarsko*, j. *Namsko*); pobřeží její je značně úrodné, v nitru však zůstává pustinou.

Německá Afrika východní. 4. Na pobřeží jihozápadním náleží Německu říšská kolonie německá Afrika východní, mezi državami Britska a Portugalska položená, s podnebím rovněž velice nepříznivým.

Obr. 41. Doprava soumary v Transvaalu. Dle Sieverse.

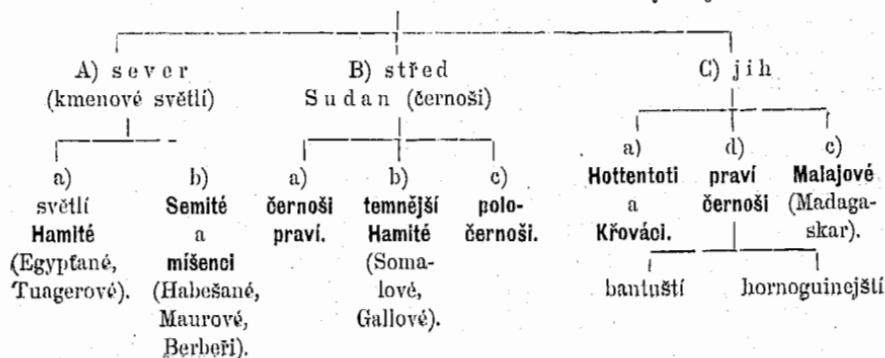
Belgický ochranný stát Kongo. D. Pod ochranou Belgie stojí vnitrozemský jihoafrický neodvislý stát Konžský, největší část úvodí veletoku řeky Konga zabírající. Také jeho podnebí Evropanům nesvědčí jednak pro přílišná vedra, jednak pro dlouho trvající deště, ač přírodníké bohatství jeho jest značné (veliké bohatství palmy olejové, stromu kaučukového, vzácného dříví, koření, ovocných stromů, kávy, banánů, kávovníků). Kongo jest i místem největšího vývozu slonoviny.

Boma. Politickou správu státu Konžského vede ústřední sedmnáctičlenná vláda v Bruselu; místní vládu, jejímž sídlem jest Boma (nedaleko ústí Konga), vykonává guvernér s četným úřednictvem.

Celkový přehled osadních oblastí evropských v Africe.
(Na základě nejnovějších údajů.)

Stát	Výměra v km ²	Počet obyvatelstva	Průměrně na 1 km ² obyv.
Mocnářství		přes	
Rakousko-Uherské . . .	625.518	46,500.000	71
Seřazeny dle rozlohy:			
1. Francouzská država . . .	10,214.700	31,600.000	3
2. Britská država . . .	5,341.800	30,603.000	6
3. Belgický ochranný stát Konžský	2,382.800	19,0 0.000	—
4. Německá država . . .	2,352.200	11,900.000	5
5. Portugalská *	2,070.000	6,460.000	3
6. Turecká *	2,045.300	10,821.045	5
7. Italská *	510.000	732.000	3
8. Španělská *	216.215	28.000	0,1

Přehled hlavních kmenů Afriku obývajících.

Evropa.

Evropa, největší a nejdokonaleji vyvinutý poloostrov Asie, rozkládá se mezi 36°—71° 5' s. š. (mysy: Tarifa a Kyn)* a od 9° 30' (mys Rocca) za 60° v. d. Gr. Krajní bod východní hranice jest neurčitý.

Stanovte: a) Rozdíly stupňový a časový, b) hranice přírodní i politické.

* Běremme-li Evropu i s ostrovy, pak nejsev. bodem Evropy byl by mys Severní na 71° 11' s. š.

Členopis.

Členopis. Ze všech dílů světa má Evropa rozčlenění nejvýhodnější, jsouc ze tří stran otevřena mořím, členícím se v četné zálivy. To bylo již za starověku jednou z hlavních příčin duševní i hmotné činnosti, kterou Evropa záhy, hlavně svými zeměmi středomořskými vynikla.

Ostrovy. Ostrovy jest pobřeží Evropy četně provázeno.

Zahrnouti je můžeme v tyto skupiny: 1. Ostrovy evropského Ruska v moři Ledovém (N. Zembla, Vajgač, Kalgujev). 2. Ostrovy oceánické v moři Ledovém (Špicberky, země císaře Františka Josefa). 3. Ostrovy západoevropské (z nichž největší *Velká Britanie* a *Island*). 4. Ostrovy jihoevropské (které?). Veškerá rozloha jich obnáší asi 7-8% celé Evropy; z toho značná část připadá na neobydlené ostrovy polární.

Poloostrov. Též členitost co do poloostrovů jest při Evropě značná. Jsou různé velikosti; některé z nich jsou pouhé výběžky země, menšími zálivy rozbrázděné (na př. Kanin, Bretagne). Skupina poloostrovů jihoevropských, Pyrenejského, Apenninského a Balkánského, má již tak značnou rozlohu, že mohly se na nich během dob vyvinouti zcela samostatné poměry politické i národnostní. Poloostrov Krim (25.000 km²) jest vlastně pouhým úlomkem Asie. Leč všechny tyto jihoevropské poloostrovy nevyrovnaní se dohromady plochou svojí (měří 1,301.000 km²) veliké skupině poloostrovů severoevropských, ze tří členů: Skandinavie, Koly a Čuchonska se skládající, která zabírá plochu 1,460.000 km². Poloostrov Jutský, jim protilehlý, měří pouze 39.500 km². Celkem zaujmají poloostrovové evropské asi 27-8% celé plochy.

Trup. Trup Evropy, připomínající *pravoúhlý trojúhelník* (pravý úhel přiléhá k sev. pobřeží kaspickému, jeden vrchol nachází se na průlivu Vajgačském a druhý u Bayonny při zálivu Biskajském), šíří se směrem severovýchodním, dosahuje na hranici asijské největší šířky; v středu svém dělen jest mořem Baltským a Černým v trup *jihozápadní*, užší a *severovýchodní*, širší.

Rozloha Evropy.

Rozloha Evropy měří skoro 10 mill. km².

Horopis.

Prolákliny. Evropa v celku převládá *nížinou*; prolákliny prohlubují se jen při moři Kaspickém a v Nizozemí. Nížina evropská tvoří pokračování veliké nížiny asijské. Jsouc od ní oddělena horstvem Uralským, počiná širokou nížinou Ruskou č. Sarmatskou, mírnými

**Nížiny
a) v trupu,**

vypuklinami Severoruskou, Valdajskou, Středoruskou a Volžskou prostoupenou, přechází dále k západu ve velikou nížinu Germánskou a Francouzskou. Od nich odděleně šíří se ve středu trupu evropského Velká a Malá nížina Uheršká a nížina Valašská (někdy též k Balkánskému poloostrovu počítaná). K nim druzí se větší nížiny na poloostrovech, z nichž některé jsou samostatnými (nížina Pádská, Eberská, nížina Portugalská mezi Tajem a Guadianou a nížina Rumunská), jiné připojují se k nížinám trupu (*Finská, Skandinavská, sev. část Krimu*). Z ostrovů šíří se velikými nížinami ostrovy Dánské, střední Irsko a jv. část Velké Britanie.

Také vysočina evropská jest pokračováním horského pásu asijského, prostoupena jsouc vedle horstev směru rovnoběžkového a podlínkového i pásmu příčnými (sz., hlavně na pol. Balkánském), čímž nastává vějířovité rozčlenění jihových. Asii podobné.

Horopisně náleží trup Evropy ke čtyřem vysočinám: k Alpám, jádru to horstva celé Evropy s nejvyšší horou M. Blankem, vysočině Francouzské, Českoněmecké a ke Karpatům. (Udejte z mapy, kterými nížinami jsou od sebe odděleny.) Vlastní horstvo asijské vstupuje na půdu evropskou pohraničním Uralem v délce 2300 km.

Poloostrovy evropské (až na severní) jsou převážnou většinou hornaty. Skandinavie stoupá v záp. polovině středohorským horstvem Skandinavským, četnými, příčnými, hlubokými průrvami prostoupeným, kteréž, svažujíc se příkře k moři, činí četné rozervané zálivy, fjordy řečené.

Pyrenejský poloostrov, od trupu evropského neschůdnými velehorskými Pyrenejem oddělený (s P. d'Anethou, 3404 m vys.), od nichž dáno mu i jméno, pne se v nitru svém suchopárnou planinou, okrajními horstvy vroubenou. Nejvyšší z nich jest jižní Sierra Nevada s horou Mulahacenem (3481 m).

Apeninský poloostrov, proti trupu evropskému Alpami ohraničený, prostoupen jest po celé délce své středohorskými Apeninami, od Alp průsmykem *Col dell'Altare* oddělenými. Nejvíše pne se horou *Gran Sasso d'Italia*, 2914 m vysokým.

Balkánský poloostrov prostoupen jest středohorskou hornatinou, vějířovitě se rozbíhající; v záp. části náleží k vápencovému útvaru krasovému, vyznačujícemu se pustými, vyprahlými planinami krápníkovými jeskyněmi a ponornými jezery i říčkami.

Z ostrovů pne se většina hornatinami střední výšky. Jen Sicilie dosahuje sopkou Etnou, nejvyšší to souostroví horou Evropy, výše velehorské (3274 m).

Vodopis.

Moře. Jmennujte moře Evropu obtékající a určete zálivy jich, vypluvše ze zátoky Vajgačské!

Moře, Evropu obtékající, jsou z většího dílu nehluboká. Vele-důležita při nich jest okolnost, že — až na nepatrnu část — po celý rok jsou ledu prosta. Pravidelně zamrzavají jen moře Bílé, mělké moře Azovské a zálivy jeho. Až do nedávna mělo se za to, že mezi výškou hladiny oceánu Atlantického a moře Středozemního jest veliký rozdíl. Leč nejnovější přesná měření ukázala, že hladinu moří evropských pokládati lze za totožnou, ježto největší známý rozdíl hladin jejich činí pouze 35 cm; to má velikou důležitost pro základ jednotného měření nadmořských výšek jednotlivých zemí.

Řeky. Řekami svými náleží Evropa jednak ke dvěma oblastem moří otevřených č. vnitřních (moře *Ledového* a *Atlantického oceánu*), jednak k oblasti vnitrozemské (moře *Kaspického*).

K oblasti moře Ledového náležejí řeky: *Kara* (do moře *Karského*), *Pecora*, *Mezeň*, *Dvina Sev.* a *Ondža* (tyto tři poslední plynou do Bílého moře).

K oblasti Atlantického oceánu a části jeho náležejí:

a) řeky Baltu a zálivu téhož:

Tornea (z. Botnický), *Něva* (z. Finský), *Západní Dvina* (z. Rižský), pak *Němen*, *Odra*, *Visla*.

Do *Kategatu* vlévá se řeka *Göta*;

b) řeky moře Severního a Německého:

Labe (s Vltavou), *Rýna* a *Temže*.

Do úžiny la Manche (*Mans*) plyně mimojiné *Seina* (s *Marnou*);

c) řeky vlastního oceánu Atlantického:

Loira, *Dordogne*, *Garonna* (tyto dvě do z. Biskajského), *Duero*, *Tajo*, *Guadiana* a *Quadalquivir*;

d) řeky moře Středozemského a části jeho:

Jucar, *Ebro*, *Rhón* (tentotéž do z. Lionského), *Tiber* (m. Tyrrhenské), *Pád* (m. Jaderské), *Vardar* a *Marica* (m. Aegejské);

e) řeky moře Černého a části jeho:

1. *Moravou*, *Tisou* a *Prut* m.

Dunaj s přítoky { p. *Drávou*, *Sávou*, *Moravou* *Srbskou*, a *Iskerem*.

Dněstr, *Bug*, *Dněpr*, *Don* s *Doncem* a *Manyčem* (moře Azovské), *Kubaň* (průliv Kerčský).

Oblast vnitrozemskou zabírá pleso Kaspické s řekami *Ural* m., *Volhou* (s pobočkami *Kamou* (l.) a *Okou* (p.), *Kumou* a *Terekem*.

Z řek evropských největší jest *Volha* (3566 km dl., zabírá skoro $1\frac{1}{2}$ mill. km² úvodí), po ní *Dunaj* (2900 km dlouhý, s úvodím skoro 817.000 km²), z ledovců alpských stálou a hojnou vláhu dostávající.

Hlavní předel evropský vede od pramenů řeky *Pecory* přes vrchovinu Valdajskou k pramenům *Dněpru*, odtud obloukem západní Rusi a vypnulinnou Podolskou

přes Karpaty k pramenisku Odry, přes vypnulou Českomoravskou, Šumavou, Smrčinami a Jurou podél sev. Alp k pramenům Maasy, načež podél Sevenn u zálivu Lionského končí.

Jezera má Evropa hojnost. Drobnější seskupena jsou v Po-
baltí (v nížině Severoněmecké), dále v Alpách a Tatrách
(»mořská oka«).

Větší jezera seskupiti možno ve tři obvody:

1. jezera čuchonská a skandinavská (z nichž největšími jsou jez. *Ladožské*, *Venerské* a *Vetterské*),

2. jezera severoanglická a irská,

3. jezera alpská, nejvíce v Alpách Středních se lesknoucí, jichž břehy proslulé jsou půvaby přírodními. Největší (v celé Evropě vůbec) z nich jest *Ladoga* (přes 18.000 km²), nejkrásnějším však jez. *Genevské* (g = ž). Z ostatních vynikají jez. *Maggiore* (Madžore) (t. j. Větší) největší hloubkou (skoro 900 m), *Bodamské*, *Vierwaldstättiské*, *Neuchatelské* (Nöšatelské) a j. Také tato jezera jsou zbytky ledovců.

Podnebí a příroda.

Evropa, jediná ze všech kontinentů, leží úplně mimo horký pás a — s výjimkou malé části na severovýchodě — zcela v pásu mírném. Proto není v ní nikde ani tropického vedra, ani polární zimy, při hojném pak zavlažování půdy a dosud stejnomořném rozvádění dešťů nemohly se nikde vyvinouti rozsáhlé pouště. Teplý proud golfský, severoamerickým poloostrovem *Floridou* ke břehům Evropy odváděný, působí, že na celém atlantickém pobřeží až k mysu Severnímu nezamrzá voda v žádném přístavě, tak že daleko na severu evropském vyskytuji se veliká a lidnatá města. Oceán Atlantický jest příčinou, že ubývá teploty nejen od jihu k severu, nýbrž i od *západu* k *východu*, zvláště v zimě, kdy teplota Evropy západní jest mnohem větší, než teplota zemí východoevropských. Také vlhkosti vzdušné, mračen a deštů ubývá směrem od Atlantického oceánu k východu a jihozápadu.

Proto také, nehledě k značným rozdílům jednotlivým, má Evropa v celku podnebí vzhledem k jiným dílům světa nejmírnější, což blahodárně působí na poměry přírodní. Jako v Asii, podobně i v Evropě možno rozeznávat tři okresy podnebné a přírodní.

1. Jižní okres podnebný, země středomořské zabírající, jest nejteplejší. Má horké, suché, déle trvající léto a mírnou, dešti provázenou zimu. Sníh padá v něm obyčejně jen na vysokých horách

jezera.

Podnebí.

Okresy podnební a přírodní.

a udržuje se trvale až ve výši nad 3000 m sahající. Do krajin těchto vane občasný, teplý vítr saharský, pod jmény *scirocco* neb *jug* známý; krasové země navštěvuje od severovýchodu krutě řádící *bora*. Alpská, příčná údolí provanuje bouřlivý, ale teplý vítr zvaný *Föhn*. Okres tento jest vlastí jižního ovoce, pomorančů, citronů, olivy, ohnivé révy, bavlníku, stromů stálé zelených (vavřínů, myrty, cypřišů), lesů *kaštanových* a *piniových*; v krajích vlhkých pěstuje se rýže, daří se i místy palma datlová. V něm hledí si hojně bource morušového. Úkol koní zastávají osel a mezek.

2. Okres střední, od Pyrenej k sev. kruhu točnovému sahající, jest ze všech největší. V něm střídá se pravidelně čtvero ročních do b, čára věčného sněhu počíná ve výši mezi 2600—2800 m. (ve Skandinavii mnohem níže). Rostlinstvo jest totéž, jako u nás. Pěstují se všechny druhy obilin (*kukurice* asi k 50° s. š., *pšenice* skoro až k 66 $\frac{1}{2}$ ° s. š., *žito* a *ječmen* v zemích Golfem oteplovaných, na př. na poloostrově Skandinavském, i za polární kruh), *ovoce* a *réva vinná* (tato ve střední Evropě za rovnoběžku 50° s. š., ale v Evropě západní a východní níže). *Lesy listnaté* daří se v nižších částech, *ječmenaté* působením proudu golfského zasahují až do sev. krajin polárních. Nejsou však všechny země do okresu tohoto zabíhající stejně oteplovány. Západní kraje Evropy, přímořské, prudem golfským obtékané, mají mírné a vlhké podnebí přímořské, kdežto od moře Atlantického a vlivu jeho vzdálená Evropa východní jest pod vlivem podnebí vnitrozemského, krutou zimou a úpalným létem provázeného.

3. Okres severní, nejmenší, od kruhu polárního k točné. V něm slunce po dlouhou dobu (kdy?) ani se neobjeví, v době pak, kdy nad obzorem ve dne i v noci krouží, stojí tak nízko, že paprsky jeho účinků tepelných skoro žádných nemají; proto trvá v něm zima $\frac{3}{4}$ roku. Promrzlá půda pokrytá sněhem, rozinrzává jen na kratičkou dobu, aby pokryla se nízkou travou a klečí, neb zazelenavším se lesíkem březovým a vydala něco chudičkého ovsy, načež ukládá se znova k dlouhému spánku.

Zvířena. Zvířena evropská proti jiným dílům světa jest chuda. S s a v c ū tropických u nás není; jen opice giblartarská, z Berberska pocházející, činí vzácnou výjimku. Hlavní příčinou chudosti této jest jednak *doba ledová* (zajímavým zbytkem jsou tuleni v Ladožském, Oněžském a Peipusském jezeře), před níž zvířena couvnouti musila do krajin sobě vhodnějších, jednak *člověk*, hubící zejména větší ssavce. Též ptactva, dosti chudého, stálé ubývá. Z ryb jediným tropickým zástupcem jest *sumec*.

Obyvatelstvo.

Počet veškerého obyvatelstva v Evropě činí asi 417 mill. duší Počet, (průměrně 37 na km^2).

Dle **národnosti** v politickém ohledu mají v Evropě nejmnohemjší Národnost, vliv tři kmeny: germánské, slovanské a románské.

Ke kmeni germánskému v Evropě čítáme Němce, Hollandany, Angličany a Skandinávce.

Ke Slovanům; a) *Slovany severní* (Čechoslovany, Poláky, Rusy a Rusiny).

b) *Slovany jižní* (Slovince, Chorvaty, Srby a Bulhary).

Románský kmen tvoří Francouzi, Italové, Španělé s Portugalcí a Rumuni č. Východní Románi.

Úhrnný počet jich obnáší přibližně: Germánů více než 106 mill., Slovanů přes 99 mill. a Románů více než 103 mill. Vedle těchto bydlí v Evropě asi $6\frac{1}{2}$ mill. Maďarů, skoro 3 mill. Řeků, přes $5\frac{1}{2}$ mill. Turků a množství drobnějších národností (Čuchonci, Keltové, Litevci, Albánci, Baskové, cikáni a j.). Co do lidnatosti hustěji obydleny jsou průmyslové a obchodní státy západoevropské než Evropa východní.

Dle **náboženství** největší procento tvoří katolíci (skoro 46%); vedle nich četně zastoupena jsou vyznání evangelické (Anglie, Dánsko, Norsko, Švédsko, Nizozemí, z větší části též Německo) a řeckopravoslavné (Rusko, slovanské státy balkánské, Řecko a Rumunsko), takže všech křesťanů v Evropě jest přes 400 mill., t. j. více než 96%. Z ostatních věr má nejčetněji vyznavačů náboženství židovské a mořemédánské. Kmenové pohanští žijí ojediněle, dnes již jen v Rusku. Kalmyci přiznávají se k buddhismu.

Státy evropské můžeme rozdělit jednak dle polohy jejich (státy jižní, západní, severní, východní a střední, uprostřed trupu evropského rozložené), jednak dle zřízení (monarchie s různými ústavami a závazky a republiky). Všech dohromady čítá se (od r. 1905) 47, mezi nimi 8 republik.

Největším státem evropským jest Rusko, jehož rozloha v Evropě zabírá přes polovinu zemědílu tohoto. Také počet obyvatelstva jeho jest ze všech států evropských nejvyšší. Na druhém místě co do rozlohy i obyvatelstva stojí nyní mocnářství Rak.-uherské, ježto bývalá personální unie Švédsko-Norská, po Rusku největší, od r. 1905, ve dvě samostatná království se rozdělila.

Nejhustěji zalidněným státem evropským jest průmyslná Belgie, kde na 1 km^2 plochy připadá průměrně 240 obyvatel (v Čechách 122).

Země středomořské vůbec.

Ke břehům moře Středozemního vedle tří jihoevropských poloostrovů přiléhají částečně i Rakousko-Uhersko a jižní část Francie.

Půda. Poloostrovy jihoevropské, jichž půda liší se od půdy trupu vápenkovým útvarem a sopečnou činností, mají mnoho podobného s jihoasijskými. Západní poloostrov *Pyrenejský*, malou členitostí, plošným jádrem svých vysočin a blízkostí Afriky připomíná Arabii*). Střední, poloostrov *Apenninský*, podobně jako Přední Indie, oddoučen jest velehorstvem Alpským, v Evropě nejvyšším, s nejvyšší horou pevninskou, od trupu, zabíráje v severní části úrodnou nížinu Pádskou, při jihozápadním břehu pak ostrov Sicilii (Indie Přední?). Východní, poloostrov Balkánský, nejvyvinutější svou členitostí, výjírovitě se rozcházející horstvem i zakončením v poloostrov Peloponneský podobá se Indii Zadní.

Podnebí. Podnebím náležejí země středomořské do pásu subtropického; v krajinách jejich (mimo kraje horské) bývá sníh zřídka viděti, a napadne-li již, nezůstane dlouho ležeti. Léta v nich jsou suchá, vzdich v době té neobyčejně jasný a obloha temněmodrá. Příčinou toho jest proud vzduchový, z chladného severu k rozechřátým krajům Sahary vanoucí, jehož páry za tohoto přechodu nad zeměmi středomořskými srážeti se nemohou. Proto také dešťů bývá v zemích těchto nejvíce na podzim a v zimě, když proudění vzduchu jde směrem opačným, z krajin jižních do severních.

Rozdíly mezi létem a zimou stávají se však značnějšími, čím dálé postupujeme od západu k východu, takže poloostrov Balkánský rázem podnebí svého přibližuje se již podnebí kontinentálnímu. Příznivé podnebí toto působí i na přírodu, která v zemích středomořských svérázem svým liší se značně od přírody ostatní Evropy, náležející plně jižnímu okresu podnebnému.

(Opakujte o něm se str. 89. - 90.)

Poloostrov Balkánský.

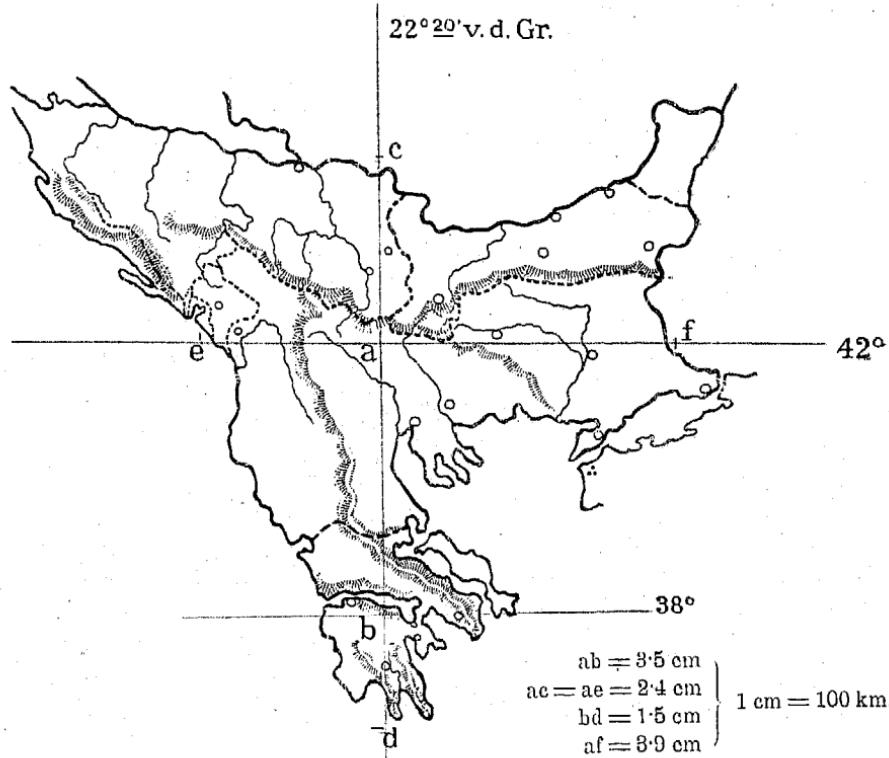
- Úlohy: Určete:**
1. Zeměpisnou polohu.
  2. Rozdíl stupňový a časový.
  3. Hranice.

*) Viz čl. *Arabie a poloostrov Pyrenejský* v I. dílu Vorovkovy čít. pro úslavy učitelské.

Poloostrov Balkánský, nejvýchodnější ze tří poloostrovů jižní Členopis Evropy, přední členitosti břehů svých ostatní poloostrovy jihoevropské (obr. 42.). Z četných ostrovů vynikají při pobřeží severozápadním révorodé ostrovy Dalmatské, z nichž *Krk* (it. *Veglia*) 40 km² měří. Řada jich zakončena jest ostrovem *Lokrumem*, před městem Dubrovníkem položeným.

Jihozápad provázen jest řadou velkých ostrovů Jónských Jónských. (z nich největší *Korfu*, 712 km²).

(Vyčtete z mapy jména ostrovů ostatních.)

Obr. 42. Balkánský poloostrov.

K východnímu pobřeží poloostrova Balkánského náležejí četné ostrovy Aegejské s vyloučením těch, které vroubí pobřeží Aegejské maloasijské: Kyklady, Sporady a velký ostrov Euboea.

Kyklady seskupeny jsou kolem posvátného ostrova *Délou*, dle pověsti rodiště Kyklady. *Apollinova*. Větší plochou vynikají z nich *Andros*, *Naxos*, *Tenos*, *Paros*. Všechny ostrovy tyto jsou skalnaté, bezlesé, suché, a mají jen v úzkých údolích bujnější vegetaci. Podporovány mírným podnebím, skýtají v nížinách olivový olej, bavlnu, jižní ovoce, víno, med, vyvázejí smírek (*Naxos*), síru, mramor (*Paros*) a j.

Sporady. Sporady (t. j. ostrovy roztroušené) náležejí Balkánskému poloostrovu severně skupinou svoji. Největší z nich jsou *Lemnos*, *Thasos*, *Samothrake*, *Imbros* a *Skyros*. Velikého významu ostrovy tyto nikdy neměly. Ke trupu poloostrova samého přiléhá **Fitiova.** ještě na jv. těsně veliká, vysokými horami prostoupená Euboea (3681 km^2).

Kréta. Z jižních ostrovů největším jest rozsáhlá, velice hornatá Kréta (8618 km^2), pro svou polohu uprostřed pobřeží Evropy, Asie a Afriky vždy důležitá.

Cerigo. Severozápadně od ní rozkládá se nižší ostrov Cerigo.

Poloostrovy. Poloostrovy bohatá jest zvláště část jižní. Severní díl poloostrova Balkánského, široký a spíše kontinentální, vybíhá na západ. poloostrovem Pelješackým, na východě trojklannou lesnatou Chalkidikou, s horou *Athosem* (1935 m) a Chersonesem Thráckým. Jižní část ční do moře na východě poloostrovem Pelionským, Attickým a ve čtyři poloostrovy rozčleněným Peloponnesem č. Moreou.

(Kterými mysy končí?)

Trup. Trup, na severu značně široký, úží se náhle k jihu.

Rozloha. Rozloha poloostrova měří skoro 469.000 km^2 .

Horepis. **Nížiny.** Poloostrov Balkánský jest velikou většinou hornatý. Nížiny, zabírající jen $\frac{1}{10}$ povrchu, šíří se pouze dvě, a to Podunajská, sousedící s protější nížinou Valašskou, a Thrácká, mezi Balkánem, Rhodopem a mořem Černým. Mimo tyto nalézá se větší rovinu ještě v nitru Thessalie vedle menších nížin pobřežních a říčních. Západní část poloostrova má mimo to množství původně jezerních kotlin, zvaných slov. polje, v nichž rozkládají se téměř všechna větší města. K nim náleží i dějinné Kosovo pole.

Horskvo. Střed horstva poloostrova Balkánského tvoří planina Šara, skupina horská výše 3000 m dosahující. K ní připojují se třemi směry s pobřežím mořským skoro rovnoběžná tři hlavní pásmá horská, a sice: od severozápadu skoro souběžně s Apenninami postupují Dinarské Alpy s četnými odbočkami, útvaru krasového, suché a bezlesé, k jihu, téměř středem, ubírá se pásemnatý řetěz horský na sev. Bystra, ve středu Gramos a na jihu Pindos zvaný, s nejv. horou, posvátným *Olympem*, 2985 m vysokým; směrem západním od moře Černého k Timoku pne se ve velikém oblouku Balkán v délce asi 350 km , dělený řekou Iskerem a průsmykem *Slivenským* v Balkán Vysoký č. Západní a v Nízký č. Východní.

Balkán. Hřeben Balkánu jest místy skalnatý, velehorské výše nedosahující; přes to však příkré průsmyky nalézají se ve výši přes 1000 m . Stráně jeho jsou pokryty rozsáhlými pastvinami, pod nimiž rozkládají se molutné lesy, hlavně bukové a dubové; původní pralesy nalézají se ještě u Černého moře. V místech, kde obrácen jest úbočím

svým k jihu (hlavně v střední části své), daří se pod ochranou příkrych a holých skal jeho jižní ovoce, sady růžové a vinice. Balkán svojí střechovitou podobou jest i důležitým rozhraním vod plynoucích jednak na sever do Dunaje, jednak na jih do moře Aegejského.

Přecházeje Balkán na západě v kotlinu Sofijskou s planinou Vitoši (2291 m), souvisí prostřednictvím jejím s vysokým pásmem Rylem, od něhož na jihovýchod pokračuje rozložité pohoří Rhodope, výběžky svými na s. a v. až k řece Marici dostupující.

Půda ostrovů jest rovněž hornatou. Vyšší vrcholky mají Kréta (hora *Theodoros*, 2470 m vys.) a Euboea (1745 m).

Půda ostrovů.

Moré a zálivy.

Vytkněte moře, obtékající poloostrov Balkánský, a zálivy jejich.

Největší oblast říční zabírá na poloostrově Balkánském moře Černé veletokem Dunajem, jehož hlavní přítoky na břehu pravém jsou Sáva (s Unou, Vrbasem, Bosnou a Drinou), Morava (Západní s Ibarem a Východní s Nišavou), Timok, Isker, Osma a Jantra. (Určete prameny jejich.)

Vodopis.

Moré a zálivy.

Reky.

V oblasti Adriatické vynikají řeky Cetina, Neretva, Drim (Bilj a Černý, tento z jezera *Ochridského*), z albánských řek Vojuca, v Epiru Aspropotamos, na Morei Eurotas.

Do oblasti moře Aegejského náležejí velké řeky z Thessalie, Makedonie a Thracie plynoucí, a to Peneios, Bystrica, Vardar s četnými menšími přítoky, Struma, Mesta čili Karas a mohutná Marica, 437 km dlouhá s pravou pobočkou Ardou a levou Tundžou.

Všechny řeky poloostrova Balkánského jsou velmi málo splavné a vyznačují se silným spádem, obrovskými horskými průlomy se řítícím, čímž četné peřeje se tvoří. Z nich nejvelkolepější jsou prahy Dunaje »Železná Vrata« u St. Ršavy povstalé zúžením koryta jeho výběžky Balkánu z jihu a Karpat (hornatiny Banátské) ze severu.

Větší jezera nacházejí se jen v Albánii (*Skadarské*, ze všech největší, měří 373 km²) a Macedonii (jez. *Ochridské* a *Prespontské*).

Jezera.

Poloostrov Balkánský rázem podnebí svého jest více kontinentální než oba ostatní poloostrovy jihoevropské, chráněné proti severu mohutnými hradbami horskými. Příčinou toho jest: 1. Rozšíření trupu jeho ke straně severní. 2. Hornatost půdy. 3. Značná vzdálenost od Atlantského oceánu.

Podnebí.

V celku můžeme rozdělit jej ve tři okresy podnební: severní, jižní a západní. Severní okres zabírá většinu poloostrova s horstvy *Balkánem*, *Šarem* a *Pindem*; má drsnou, sněživou zimu a chladné, ponejvíce deštivé léto.

Okresy.

Jižní okres má subtropické poměry přírodní; zima v něm jest mírná, dešti provázená, léto horké a úplně suché.

Západní okres, pobřeží dalmatsko-albánské, podobá se podnebím okresu jižnímu, má však hojnější deště, zvláště na jaře a na

podzim. Při tom bývají časté bouře, *scirocco* střídá se s chladnou a suchou *borou*, působící veliké spousty na zemi i na moři.

Příroda. Následek rozdělení tohoto jeví se i v rozdílných poměrech přírodnin. Země okresu severního pěstuji obilí a tabák, vynikají krásnými lesy listnatými i jehličnatými (buky a duby zvláště hojné v Srbsku, kdež plody jejich vypásají se houfy veprů). V jižních částech a v přímoří sázejí se již olivy, agave, platany, břečťany, myrty, vavříny, pinie, bavlník a sady růžové, takže v celku jest poloostrov Balkánský — až na holé skály Krasu a král. Řecké — hojně porostlý. Ze zvířen by se pěstuje se ovce, koza, vepr, osel a mezek; dobytek hovězí a kůň nalézá se hojněji jen v krajinách úrodnějších s dostatkem vody.

Nerosty. Dolování na nerosty jest nepatrné.

Obyvatelstvo. Obyvatelstvo poloostrova Balkánského skládá se z pestré směsice národů. Z kmene indoevropských obývají v něm Albánci, potomci to starověkých Illyrů, Řekové (v Řecku, Epíru, na ostrovech a rozptýleně též ve vnitrozemí), Rumuni (severní č. *Dakorumuni* a jižní či *Makedorumuni*), Slované (Chorvaté, Srbové, Bulhaři, Rusové), Arméni (hlavně ve městech), cikáni (usedlí i kočovní), ponejvíce ve vých. polovině a různí kolonisté evropští. Semitě, španělsky mluvící, zastoupeni jsou nečetnými židy, jichž hlavní osadou jest Soluň.

Turci (hl. osmanští), bydlí mimo Cařihrad a okolí jeho četněji jen na východě poloostrova.

Nejrozšířenějším náboženstvím jest pravoslaví, jehož patriarcha sídlí v Cařihradě.

Rozdělení politické. Politicky zabírá poloostrov Balkánský:

I. Země sultánátu tureckému bezprostředně podané.

Cařihrad s okolím.

V něm hlavní město evropského Turecka Cařihrad (zvaný řecky *Konstantinopolis*, turecky *Istanbul*); má obyvatelů skoro 948.000, s předměstím asijskými čítá 1,108.000. Při úzkém pruhu průlivu Cařihradského nad chobotem »Zlatým rohem«, jehož přístav náleží k nejlepším na celé zeměkouli, překrásně položeným, jest sídlem sultánovým; palác jeho, *serail*, ohraben jest proti ostatnímu městu vysokými zdmi. Blíže něho sídlo velkovezíra, palác *Vysoká Porta*, zvaný tak dle vysoké brány, již do něho se vchází (slova »porta« užívá se někdy pro pojmenování věže turecké), a velkolepý, byzantským slohem vystavěný chrám Boží Moudrosti (sv. Sofie), nyní v mešitu proměněný.

Thrakie. 2. Vilajet Adrianopolský (Thrakie) s hl. m. Adrianopolí (81.000 obyv.), položeným při soutoku Tundži s Maricí, na důležité

křížovatce obchodních drah, vedoucích z Cařihradu do středu poloostrova Balkánského a k moři Aegejskému.

Při průlivu Dardanellském na Chersonesu Thráckém, zámožný obchodní přístav Gallipoli (30.000 obyv.).

3. Vilajet Soluňský (Macedonie), k němuž náleží též ostrov Thasos a poloostrov Chalkidický mezi Strumou a Vardarem, bohatý nejlepším tabákem evropským a bavlnou.

V něm Soluň (105.000 obyv.) při zálivu téhož jména, město po Cařihradě na poloostrově Balkánském pro obchod nejdůležitější, rodiště sv. Konstantina a Methoda. Nedaleko řeky Struny Sár, středisko obchodu bavlnického. Chalkidická hora Athos má množství řeckých klášterů, kaplí i pousteven, v nichž některé vzácné památky literatury staroslovanské se chovají.

4. Albánie, od ostatního Turecka Šarem a Pindem oddělená a od zápl. moře těžko přistupná, jest vlastí bojovných junáků Albánců (č. Arnautů, Škipetarů) proti rozkazům Porty často se bouřících. Hl. m. Skadar, při jez. Skadarském (asi 20.000 obyv.).

Celá rozloha **přímého** panství tureckého v Evropě měří 169.300 km² a má 6.130.200 obyv. (na 1 km² 36 osob).

II. Země Turecku poplatné.

Státem na poloostrově Balkánském Turecku poplatným jest knížectví Bulharské s Východní Rumelií, Balkánem od sebe oddělené. Rozloha obou měří 96.345 km² s 3.745.000 obyvateli (39 na 1 km²).

(Určete z mapy zeměpisnou polohu a hranice.)

Hlavní a sídelní město Sofia (bez měla 68.000 obyvatel), skoro uprostřed poloostrova, položená na křížovatce starodávných cest mezi Belchadem, Cařihradem a mořem Aegejským. Má číly obchod, průmysl omezuje se však dosud jen na domácí výrobě plátna, sukna a koželužství.

Počtem obyvatelstva v Bulharsku po Sofii na místě prvním jest Varna (35.000), nejlepší přístav černomořský. Při Dunaji důležitá jsou města přístavní Rušenek (33.000 obyvatel), Vidin a Svišťov. Uprostřed země nad řekou Jantrou Trnovo, bývalé hlavní město středověkého carsví Bulharského.

V Rumelii Východní největším městem jest v údolí řeky Marice Plovdiv (Filippopol) se 43.000 obyvateli. V teplém údolí kolem Kazanliku (11.000 obyvatel) při horní Tundži středisko pěstání růží a výroba světoznámého vonného oleje růžového.

III. Državy turecké pod vládou cizí.

Z těch Bosna a Hercegovina, dle jména jen pod vládou Turků trvající, obsazena jest mocnářstvím Rak.-uherským.

Kréta od roku 1898 jest pod správou čtyř velmocí evropských: Anglie, Francie, Italie a Ruska, které ustanovují pro ostrov ten vrchního komissaře.

Soluň.

Sér.

Albánie.

Knížectví
Bulharské
s Východ.
Rumelií.

Sofia.

Varna.

Rušenek.
Vidin.
Svišťov.
Trnovo.

Plovdiv.

Kazanlik.

Bosna
a Herce-
govina.

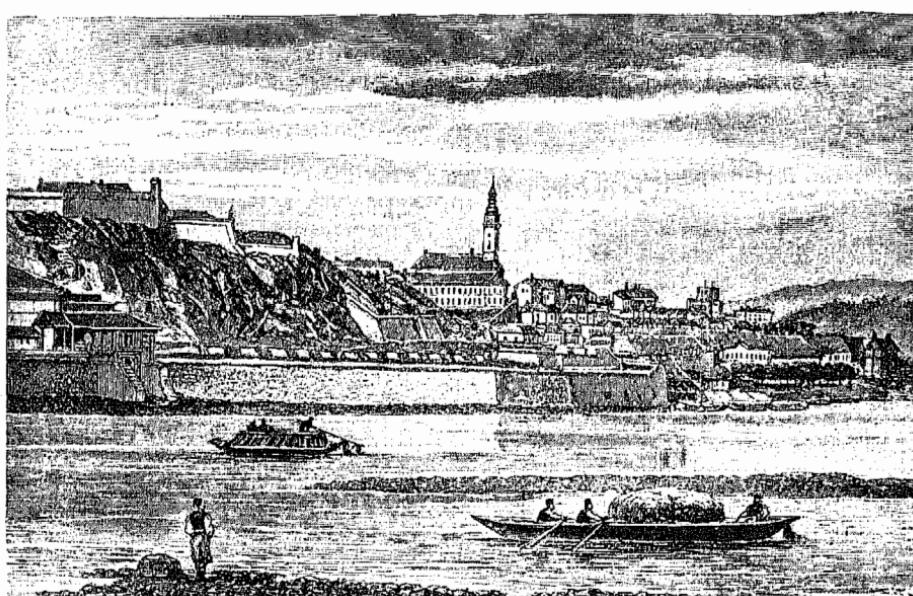
Kréta.

IV. Státy svobodné.

1. Království Srbské (48.303 km^2 , 2,677.000 obyvatelů, 55 na 1 km^2) vesměs středohorské, s lesnatými úbočími a veleúrodnými údolími na obilí, víno a ovoce prostoupené, jest státem čistě hospodářským, který hlavně chovu vepřů si hledí.

Bělehrad. Hlavním a sídelním městem jest Bělehrad (obr. 43.) při ústí Sávy do Dunaje Niš. (70.000 obyvatelů). Druhým městem jest Niš (skoro 25.000 obyvatelů), spojené s Bělehradem a Cařihradem železnicí.

Kragujevac. Uprostřed země Kragujevac (16.000 obyvatelů), občasné sídlo vlády a sněmu.

Obr. 43. Bělehrad. Dle Sieverse.

2. Knížectví Černohorské (9080 km^2 , 227.841 obyv., 25 na 1 km^2) neúrodnými krasovými Alpami Dinarskými prostoupené, s drsným podnebím, jen na přímoří a hlubších údolích teplejší a pěstování révy i olivy přístupné, obydleno jest pravoslavnými Srby, jichž hlavní výživou jest chov dobytka. Orba omezuje se jen na úrodná zákoutí kotlin neb na nížiny a je přenechávána ženám. Černohoreci jsou lid malé postavy, silný a otužilý, prostým způsobem života se vyznamenávají. Skytlá vlastnost jejich jest neohrozenost a junácká udatnost ve válce. V rodinném životě trvá dosud slovanská zádrulia.

Cetyně. Hl. m. Cetyně (4000 obyv.) jest vlastně opevněnou vesnicí s klášterem, v němž Podgorice kníže sídlí. Nejčetněji založeným městem jest Podgorice při hranicích lu-

reckých (čítá 7000 obyvatelů). Nejlepším přístavem země jest v jihovýchodním cípu ležící Ulčinj.

3. Království Řecké č. Hellas (64.679 km^2 , 2,434.000 obyv., 37 na 1 km^2).
Ulčinj.
Království
Řecké.

Určete z mapy polohu.

Skládá se jednak z jižní části poloostrova Balkánského, jednak z ostrovů. K témuž náležejí: Severní Sporady, Euboea, Kyklady, Cerigo a ostrovy Jonské. (Udejte z mapy jednotlivé z nich a opakujte o nich se str. 93—94.) Jsouc neobvyčejně členito a ze tří stran mořem a četnými zálivy obtékáno, nabyla záhy v dějinách lidstva vůdčího postavení jak v ohledu vzdělanosti, tak i světového obchodu. členitost.

Obr. 44. Athény s chrámem Thescovým a Akropolis.

Až na malé pobřežní nížiny a úrodnou kotlinu *Thessalskou*, jest téměř celé Řecko prostoupeno holou krasovou hornatinou střední výše (nad 2000 m), která od hlavního pásma, Pindu, vysílá četné rozsochy, z nichž nejdelší jest Pentedaktylon, starověký to *Taigetos* s horou sv. Eliáše 2400 m vysokou, končící mysem *Matapanem*; těmi pak musí krátké a na vodu chudé řeky (které?) pracně prodírat si cestu k moři.

Podnebí Řecka jest mírné a příjemné, rázu přímořského, ale trpí ve vnitrozemí nedostatkem vláhy. Zavlažovanějšími jsou pouze ostrovy a přímoří, kdež pěstuje se hojně olivy, fíky, pomeranče, mandlovníků, rýže, tabáku, ale především vína, z jehož hroznů připravují se

hrozinky (zvl. malé, černé »*korintky*«), nejdůležitější plodina Řecka. Od starodávna proslulé jest včelařství (úlů čítá se na 200.000). Naproti tomu hedvábnictví, druhdy tak bohaté, neustále klesá. Též rybářství a lov mycích hub jsou důležitou výživou obyvatelstva. Neroostné bohatství je značné, nemá však již toho významu, jaký mělo ve starověku. Hutnické činnosti v Řecku vůbec není, ježto suroviny vyvážejí se k zpracování do ciziny.

Obyvatelstvo. Jádrem obyvatelstva království Řeckého jsou Řekové (asi 94%), vedle nich pak Albánci a něco Valachů. Všichni nazývají se úředním názvem Hellenové.

Obr. 45. Sparta a Taygetos. Dle Recluse.

Vyznávají víru pravoslavnou (řeckou nesjednocenou): jen v Thessalii jest něco mohamedánů, jichž stále ubývá.

Veliký pokrok jeví se za nové doby ve školství řeckém.

Politické rozdělení. Pevnina království Řeckého dělí se ve tři části: v Řecko severní, střední a jižní.

V severním Řecku nejdůležitější krajinou jest úrodná kotlina, obilnice Řecka, Thessalie s městem Larissou (přes 15.000 obyv.) při řece *Peneiu*.

Hellas. V středním Řecku č. Helladě, od severního zálivu Artským **Athény.** a Volským oddeleném, vyniká poloostrov *Attický* s hl. m. Athénami (111.500 obyv.) vedle Říma v dějinách starověku nejslavnějšími (obr. 44.).

V nich zřítil dosud četné zříceniny staré slávy řecké (chrám *Diáv*, *Theseál*, na Akropoli *Parthenon*, *Erechtheion* a j.) vedle budov novodobých. Přístavem Athén a středem vývozu olivového oleje attického jest Piraios (43.000 obyvatelů) proti ostrůvku Salamině položený.

Jižní Řecko č. Peloponnesos (*Morea*), spojen jest s ostatní pevninou průplavem prokopanou úzkou šíjí *Korintskou*, jíž oddělen jest rozložitý záliv *Korintský* od malé zátoky *Aiginské*, a rozčleňuje se k jihu ještě ve čtyři táhlé poloostrovy menší.

Z měst obchodně důležitých jest největším Patras (38.000 obyvatelů), z něhož hlavní vývoz korintek a ohnivého sladkého vína patrasského. Blíže nynějšího města Sparti spatřují se zbytky *Sparty* starověké (obr. 45.); Korint, nedaleko starověkého bohatství proslulého Korintha, jest dnes zchudlým přístavem. Při jižním zálivu *Nauplijském*, Nauplia.

Z měst ostrovních obchodem vynikají pevnost a přístav Korfu (19.000 obyv.) na ostrově stejnojmenném (má universitu) a Hermopolis (19.000 obyvatelů) na ostrově Syře, největší obchodní město Kyklad.

Patras.

Sparti.

Korint.

Nauplia.

Korfu.

Hermu-

polis.

Poloostrov Apenninský.

- Úlohy: Určete z mapy: 1. Zeměpisnou polohu jejho.
- 2. Krajní body čtyř hlavních stran světových.
- 3. Rozdíl stupňový od vých. k záp. a rozdíl hodinový.
- 4. Hranice přírodní a politické.

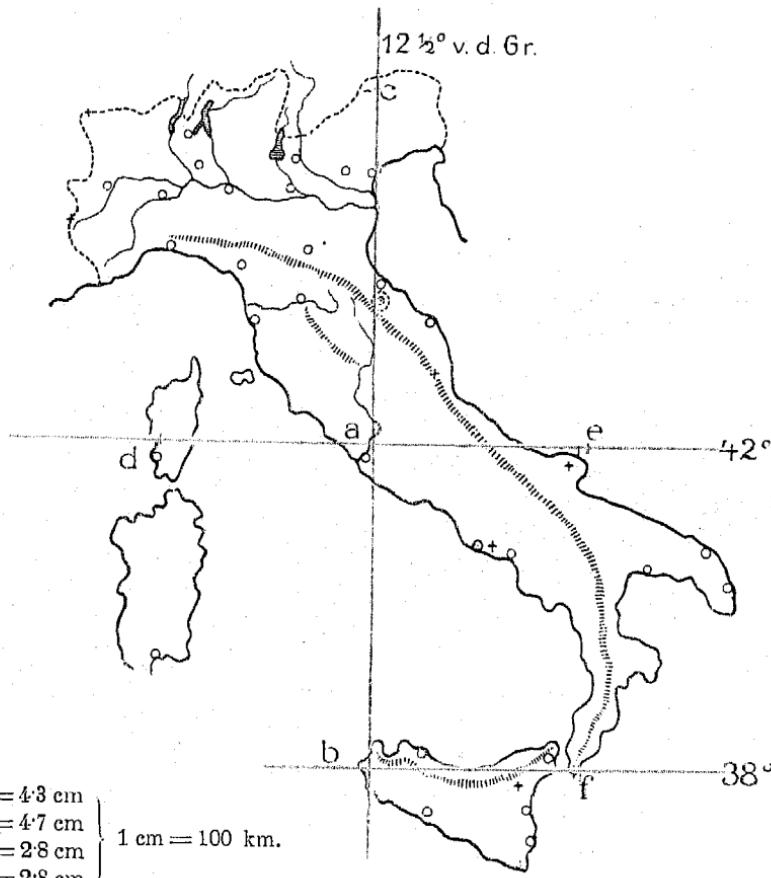
Členopis.
Ostrovy.

Apenninský poloostrov, čili Italie, prostřední ze tří poloostrovů jihoevropských, provázen jest podél břehů svých některými ostrovy, z nichž nejdůležitějšími jsou ostrov Sicilie s ostrovky Liparskými a Aegadskými, Sardinie a Elba (obr. 46.).

Sicilie, největší, nejúrodnější a nejlidnatější ostrov Středozemního moře (přes 25.000 km²), oddělena jest od Italie na ssv. úžinou Messinskou, na nejužším místě svém jen 3100 m širokou. Pro zvláštní tvar svůj, trojúhelník valně připomínající, nazván byl od Řeků Trinakrii. Horopisně přimyká se k soustavě apenninské i co do geologického složení jejího, dostupujíc sopkou Etnou výšky 3274 m (obr. 47.). Vodstvo její jest co do počtu řek, hlavně v oblasti moře Tyrrhenského a ku břehům africkým směřující, dosti hojně. Též jezera a bahnitě močály jsou četné. Majíce podnebí zdravé, příjemně za parné doby letní vánky mořskými zmírněvané, zimu pak bez mrazů a skoro i beze sněhu, slynsala Sicilie od pradávna úrodností půdy své, tak že pro bohatý výnos zemědělství svého zvána byla obilnicí i.e. Dnešní doby se sice bohatství toto značně zmenšilo, leč i přes

Sicilie.

to využíl Sicilie množství pšenice, výborného vína (roční výnos 7 až 8 mill. hl.) — proslulá jsou především vína: *marsala a sirakusské*, — ovoce jižního (pomorančů, citronů, fílků, mandlí, chleba svatojanského olivy), a j. Hnojně rozšířeno jest včelařství, a sicilský med vysoko se cení. V moři loví se množství tuňáků, sardinek, anšoviček (mezi Palermem a Trapanim) a j. Z nerostenského bohatství nej-

Obr. 46. Poloostrov Apenninský.

důležitější jest síra (asi 300 dolů), kamenná sůl, mramor, pemza a j. Též minerální hořké prameny jsou četné. Obyvatelstvo Sicilie, v počtu přes $3\frac{1}{2}$ mill., složeno jest z různých národů, víry po většině katolické.

Města:

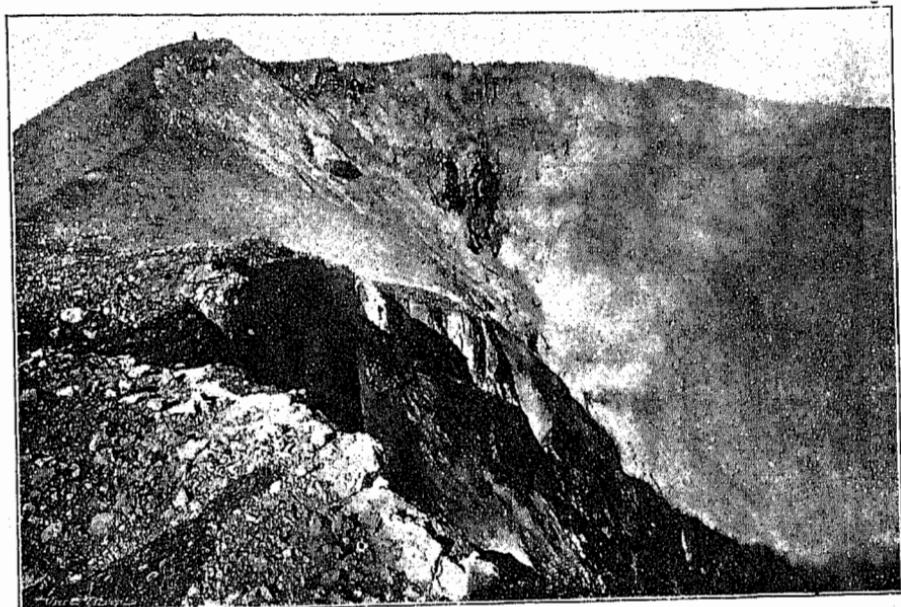
Hl. m. ostrova jest největší obchodní přístav Palermo (311.000 obyv.), při západní straně půvabného zálivu Palernského položené. Pro příznivé poměry klima-

tické a nádhernou polohu svoji, téměř Neapoli se rovnající, jest jedním z nejpříhodnějších míst k přezimování způsobilých pro osoby stížené nemocemi plísními. V úžině Messinské pevnost Messina (150.000 obyv.) s dobrým přístavem z doby nejnovější pocházejícím. Vyváží množství pomorančí krvavě červených (*messinek*), citronů, olivo-vého oleje, kůže a j.

Na úpatí Etny Catania (skoro 150.000 obyv.), pro mírné a rovnoměrné podnebí své rovněž v zimě hojně navštěvovaná; vyniká nad ostatní města sicilská krásnou výstavností svou. V ní náhrobek Hud. skladatele *Bellinioho*, rodáka catanijského. Jižněji od ní rozkládá se Siracusa (32.000 obyvatel), u zřícenin starověkých, mojených i bohatých Syrakus.

Catania.

Siracusa.

Obr. 47. Etna.

Severně od Sicilie se rozkládající ostrovy Liparské (ze 17 Lipary. ostrůvků složené), jsou rázu sopečného; půda jejich hodí se k pěstování vlna, obilí, hlavně pak olivy, ač citelný nedostatek vody, jen v cisterny sbírané, jest tomu mnohdy na závadu. Kromě jiných vyváží se z nich mnoho pemzy.

Aegady, skupina horských ostrovů, úrodna jest místy na šafrán Aegady., a víno. Též tučňáci se hojně při březích jejich loví.

Ostrov Sardinie, druhý co do velikosti z ostrovů k Italii ná- Sardinie. ležejících, má rozlohy přes 24.000 km². Povrch její jest z devíti desetin

hornatý, podnebí v celku mírné a příjemné. Hlavním pramenem výživy obyvatelstva v nižších polohách, kde půda jest velmi úrodná a plodná, ač výnosnost její rok od roku klesá, jest orba a chov dobytka. Veliké jest též bohatství užitečných nerostů.

Elba. Hornatý ostrov Elba v moři Tyrrhenském, v rozloze 212 km^2 , plodí výborné víno, vyhlášené ovoce, olivy, moruše a j. Má krásné háje kaktusů a agavy. Hlavním však pramenem bohatství jeho jest výtěžek z dolů, z nichž těží se železo, měď, cín, olovo, kaolin, asbestos, mramor, hadec a j. Při březích je výdatný lov tresek.

Poznámka. Souostroví Maltanské patří Britům, Korsika Francii.

Apenninský poloostrov co do členitosti břehů svých jest poloostrovou dosti chudý, vybíhaje na jihu ve dva poloostrovy: Calabrijský a Apulský, na východě pak v poloostrov Garganský.

Trup. Trup se nejprvě šíří, pak zúžuje směrem jihovýchodním. Plošná **Rozloha.** rozloha Italie mění se dosti rychle následkem vzniku nanášeného pobřeží do mělkého moře (během 12 let přibylo jí o 62 km^2 půdy, hlavně nánosem severoitalských řek); i s republikou San Marinem obnáší plocha její 286.712 km^2 .

Horopis. Prolákliny neprohlubují se v Itálii žádné. Za to však shledávamy se s četnými lagunami, t. j. limany, nízkými bažinatými ostrůvky prostoupenými, které vznikly nánosem alpských řek, načež ztvrdnou a srůstají v pevnou půdu. V místech takových (hlavně v okolí *Bendétek*) nutno obyvatelstvu před zátopami chrániti břehů řek (zvláště *Padu*) hrázemi a průplavy, jichž voda výborně hodí se pak k umělému zavlažování půdy. Též okolí řeky *Tiberu*, jihovýchodně Říma, má četné bažiny, zvané Pontinské, které jsou částí bažinatého pruhu mořského, maremny řečeného, táhnoucího se od řeky *Arno* na jihovýchod až po záliv *Neapolský*, v jehož travnatých močálech mnoho okrajních bystřin se ztrácí. Veškery bažiny tyto hledí se působením vlády italské vysušovati.

Nížiny. Nížinami šíří se Itálie celkem málo. Na jih od Alp až k výběžkům severních Apennin šíří se nížina Pádská dle řeky Padu od z. k v. ji protékajícího zvaná, k moři Jaderskému se svažující. Původně byla mořem, z něhož dnes zbyla místa roztroušená jezírka. Větší nížinou šíří se ještě jižní cíp poloostrova Apulského. Menší jsou jižní zóny provázející břehy mořské.

Horstvo. Horopisně náleží Itálie jednak k vysokině alpské, jednak k Apenninám. Obě horstva spojují se u průsmyku Col dell'Altare.

Alpy zasahují do Italie ze severu. a) východními výběžky Alp západních (Alpy Ligurské, Přímořské, Kottské s horou *Visem* 3843 m vys., Grajské s tunelem *Cenijnským* a skupina Mont Blancská s horou *M. Blanchem* 4810 m), b) jižním svahem prahorských Alp středních (Alpy Penninské s *Monte Rosou* 4638 m vys., Lepontinské, jižní částí svou Alpy Rhétské s *Berninou* 4000 m vys.), c) veškerým svým jižním pásmem vápenkovým (Alpy *Bergamské* na lev. břehu Addy, Ortleské s nejv. horou *Ortlesem* 3962 m vys., Adamellské s *Adamellou* 3554 m vys., jihotyrolské Dolomity s nejv. horou *Marmolatou* 3345 m vys., Alpy Karnské a Julské).

Apenniny, oddělující se při zál. *Janovském* od hřbetů Alpských, Apenniny vyplňují v podobě táhlého oblouku jednak hlavním hřbetem, jednak rovnoběžnými pásmi vedlejšími k jihozápad. a sev.-vých. se tahnoucími, celý poloostrov tvoříce zároveň v odní předél řek nálezejících oblasti moře Jaderského a Tyrrheneského. V celku jsou Apenniny pohoří zvrásněné, rázu sopečného, bez velkých jezer, bez lesů, chudé na nerosty, kovy a uhlí; vypínají se po většině do výše středohorské, dostupujíce jen v divokých Abruzzách velehoršské výše horou *Gran Sasse d'Italia* (2914 m). V celku možno je rozdělit ve tři části: Apenniny severní, skládající se z Apenninu Ligurského, Etruského a hornatiny Toskanské, Apenniny Střední zahrnující A. Římský, Abruzzi a hory Sabinské a Apenniny jižní A. Neapolským (v něm sopka *Vesuv* v úrodné nižině *Kampanské* 1282 m vys.) a Kalabrijským končícím na poloostrově horou *Aspromonte* 1958 m vys.

Úlohy: Vyjmějte z mapy moře se zálivy Itálie obtékající.

Vodopisné poměry Italie nejsou všude stejně příznivý. Řeky severoitalské mají téměř po celý rok stejné množství vody. Zde vytvořila se také veliká řeka Pád (Po), pramenící se na hoře *Visu* a protékající plouživým tokem celou nížinu Pádskou od z. k v. ústic deltu do moře Jaderského. Množstvím vody své náleží k nejvodnatějším řekám Evropy, k čemuž nemálo přispívají i veliká jezera alpská upravující po celý rok stav vody velikých, vesměs splavných přítoků levého břehu jejího: Ticina, Addy, Oglia, Mincia. Chudšími na vodu jsou již přítoky Pádu na pravém břehu jeho. Z těch největší jest Tanaro. Z ostatních řek severoitalských náleží k oblasti Jaderské ještě Adiže, v dolním jen toku svém splavná, druhdy přítok Pádu, nyní řeka samostatná, pak Brenta, Piave a Tagliamento, postrádající již nádržek jezerních a proto chudší na vodu. Nepřízní-

Vodopis.
Moře se
zálivy.
Roky:
a) V Itálii
severní.

b) Na vlastním poloostrově.

věji jeví se poměry vodopisné na vlastním poloostrově; zde pro neprázdnivé rozložení horstva po celé délce a malé srážky deštů, jen na dobu zimní se omezující, nemohly vzniknouti větší toky, tak že, jdeme-li dálé k jihu, ubývá vodnatosti řekám, ano některé z nich za doby letní i vysychají. Všechny větší řeky: splavný Arno, hl. řeka poloostrova, starobylý Tiber s Nerou, Garigliano, Volturino a j., ústí do moře *Tyrrheneského*; menší z nich: Reno, Metauro, Ofanto a j., náležejí oblasti *Jaderské*. Do moře *Jonského* plynou jen malé říčky (které?).

Na jezera jest Italie bohatá. Z říčních, překrásným okolím i zdravým podnebím vynikajíce říční jezera alpských náležejí jí buď zcela, buď částí Lago Maggiore, Comské, Isejské (do něho ústí *Oglio*) a Gardské. Z jezer apenninských větší jsou jez. *Trasimenské*, *Bolsenské*, *Braccianské* a *Fucinské*; některá z nich byla buď již zcela vysušena, neb se vysušuje.

Pro svou jižní polohu a blízkost moře, jehož účinky mohou do neširokého trupu jejího ze tří stran volně zasahovati, má Italie podnebí (vyjímaje záp. krajiny dosud bažinaté a zhoubnou malarií trpící) v celku velice mírné i zdravé. Kontinentální ráz má jedině nížina Pádská, otevřena jsouc pouze moři Jaderskému.

Čím dále však postupujeme k jihu, tím více přibývá Italii teploty, sníh a led zřídka se objevují, a vlastní zima náleží takého horám. Deště vyskytují se v sev. Italii hlavně na podzim a v zimě; čím dále k jihu, ubývá deštů jarních a letních, tak že v jižní části subtropické jest léto téměř úplně bez deště, omezujíc se jen na déšť zimní.

Proto i příroda Italie jest různě rozdělena. Ačkoli většina půdy její (87%) jest způsobilou pro nejrůznější plodiny, leží nejúrodnější části její na celém severu, kde rovinatý kraj vyniká kyprou, hlinitou půdou, ladem. Úrodnosti, trojí žen přinášející, napomáhá ovšem značně i umělé zavodňování. Z plodin hospodářských pěstuje se pšenice, kukuřice a ostatní druhy obilin, leč výnos jejich nestačí spotřebě domácí. Proto především pšenice musí se dovážeti. Jedinou vývozní rostlinou jest rýže, omezená v pěstování svém na ovlažovanou nížinu Pádskou. V jižnějších částech poloostrova též ovoceňství jest velice hojným (pěstování a vývoz jedlých kaštanů, mandlí, ořechů, fíků, svatojan. chleba, olív, pomerančů a citronů). Proslulá jsou též italská vína, jichž Italie ze všech států evropských nejvíce plodí. Vyvážejí se hlavně do Francie, kdež upotřebuje se jich k výrobě exportních vín. Z koření dlužno uvést listy bobkové, kapary, šafrán, papriku, hořčici a j. Veliké důležitosti jest chov bourců a spojené s ním hedvábnictví po celé Italii rozšířené. V ohledu nerostném jest Italie ze všech tří polo-

ostrovů evropských nejchudší. Kamenného uhlí vůbec nemá, za to rudy železné a měděné je dostatek. V dobývání síry zaujímá Italie první místo mezi státy Evropy (nejdůležitějším horním městem na dolování její jest *Caltanissetta* na Sicilii, se znamenitou školou hornickou). Z okolí *Carrary* vyváží se známý mramor karrarský.

Obyvatelstvo Italie, Italiani či Vlaši, v počtu $33\frac{1}{2}$ mill. lidí (117 na 1 km²), náleží k národům románským, jsouc potomkem starověkých Římanů, smísivých se s kmeny jinými (*Longobardy, Ostrogothy, Normany* a jinými). Náboženství vyznává po většině katolické. Zaměstnáním jeho jest jednak zemědělství, jednak průmysl, ač v něm zůstává Italie stále ještě pro nedostatek domácího paliva pozadu za jinými státy evropskými. Nejdůležitějším odvětvím jeho jest hedvábnictví; v něm předčila Italie již i samu Francii. Soustředuje se v Lombardii, Janově a Neapoli. Vedle něho vyniká výroba slaměných klobouků a zboží košíkářského v Toskánsku, výroba nástrojů hudebních (*Cremona*), klenotnictví (průmysl zlatnický a koralový v *Benediktáckých*) a sklářský, zboží uzenářské (*Bologna, Verona* a j.). Též lov ryb (sardinek, úhoře a j.), korálů a mycích hub skýtá chudině hojně výživy. Pro obchod jest poloha Italie svým množstvím dobrých přístavů velice vhodna. Jím vynikala již za středověku. Prokopáním šíje Suezské zmáhá se v nové době italský obchod znova (Janov). V ohledu výtvarných umění, hudby i věd proslula Italie ode dávna.

Politicky tvoří Italie dědičné království v mužském kmeni domu Savojského. V celku dělí se země na severní, střední a jižní.

A.) V Italii severní:

1. Piemontsko zabírá záp. třetinu severní Italie. Náleží k nejlepším částem království. V ohledu hospodářském i průmyslovém (nejdůlež. hedvábnictví).

Politické rozdělení.

Italia severní.
Piemontsko.

Středem Piemontska jest Turin (přes 385.000 obyv.) s mnoha továrnami hedvábnickými. Jím probíhá železnice vedoucí z Francie tunelem Mont-Genijským, 12 km dlouhým.

Turin.

2. Mezi Apenninami a zál. Janovským Liguriem, hornatá a zdravá, proto cizinci hojně navštěvovaná. Západní kraj pobřeží jejího nazývá se obyčejně *rivierou Ponentskou*, část od Janova na východ *rivierou Levantskou*. Průmyslu nemá, obyvatelstvo žíví se hlavně rolnictvím a sadařstvím.

Liguria.

Hlavním městem jest Janov (285.000 obyv.), nejsilnější pevnost a přední místo námořního obchodu i průmyslu v Itálii (obr. 48.), zvané pro krásnou polohu a výstav-

Janov.

nosi svou *Genova la Superba* (= Janov nádherný). V ohledu uměleckém vyniká starobylými nádhernými stavbami jak kostelními (z 82 chrámů nejkrásnějším jest mramorový dóm v slohu románském provedený), tak i světskými. Janov jest rodištěm mnohých znamenitých mužů jako *Columba*, *Paganiniho* a j.

Lombardie. 3. Lombardie, mezi řekami Minciem, Padem a Ticinem, značně úrodná, hlavně na rýži; též obchod a průmysl má vynikající. Prvé místo zaujímá výroba parmesánského sýra (zvl. v okolí Milánu, Mantovy, Pavie a Cremony). Z dalších odvětví průmyslu kvete železářství (výroba oceli a zbraní v Brescii a Miláně) a hedvábničtví.

Obr. 48. Janov.

Milán. Hl. m. Milán (skoro 492.000 obyv.) v nížině Pádské, jedno z nejbohatších a nejkrásnějších měst italských. Má 85 kostelů, z nichž vyniká pětilodní gotický dóm s věží a kopuli 115 m vysokou, do něhož vejde se 40.000 lidí. Jest zhotoven z bílého mramoru a ozdoben asi 6000 sochami. S věže jeho otvírá se nádherná vyhlídka na Alpy. Průmyslem všeho druhu vyniká Milán nad ostatní města italská.

Benátsko. 4. Benátsko, druhdy republika, část bývalého rakouského království Lombardsko-Benátského, sahá na záp. k jez. Gardskému, na jihu k Pádu.

Benátky. V něm jedno z nejkrásnějších měst evropských, královna Adrie, Benátky (152.000 obyv.) v lagunách položené. Jednotlivé ostrůvky odděleny jsou 157 kanály

vespolek mosty neb lávkami spojenými, na nichž služby povozů vykonávají lodky (*gondoly*). Největší průplav, *Canale grande* zvaný (obr. 49.), vede se městem na místě hlavní trády v podobě písmeny S a rozděluje je na dvě nestejně polovice překrásným mramorovým mostem spojené. Na větší z nich leží proslulé náměstí sv. Marka s chrámem téhož světce v půdorysu řeckého kříže s pěti kopulemi stavěným a bohatou mosaikou ozdobeným, a s krásným palácem dožecím. Aby vlny mořské městu neublížily, ohrazeno jest i s okolím svým zděnými hradbami (*murazzi*) těhnoucími se na jih po břehu až po ústí Adiže. Bohaté památky umělecké (obrazy, sochy a j.), jimiž Benátky proslulé jsou, také v ohledu tom po Florencii a Rímě prvé místo zaujmají, nejsou soustředěny ve sbírky, nýbrž velikou většinu jich hledají dlužno po celém městě. V obchodu světovém Benátky již — jako druhdy — nevynikají. Na z. Padua (82.000 obyv.) se známenitým chrámem sv. Antonína a starobylou univer-

Padua.

Obr. 49. Benátky. Canale grande.

sítou již roku 1222 založenou. *Mantova*, 28.000 obyv., pevnost v lagunách Mincia s četnými památkami stavitelskými. *Verona* (72.000 obyv.) při Adiži pevně ohrazené město se zbytky velikého starofinského divadla. Výroba salámů.

Mantua.
Verona.

5. Emilie (osm provincií italských), zvaná tak dle staré důležité římské silnice konsulem *Markem Aemiliem Paulem* založené, která vede z *Rimini* (st. Arminia) od moře Jaderského do *Piacenze* (st. Placentie).

Emilie.

V ní *Bologna* (gn čti ū), starověká *Bononia* (152.000 obyv.), s nejstarší univer- sitou evropskou. Má proslulé, šikmo slavěné věže. *Ravenna* (64.000 obyv.) při ně- kdejší veliké laguně vystavěná pevnost, valně dnes již pokleslá.

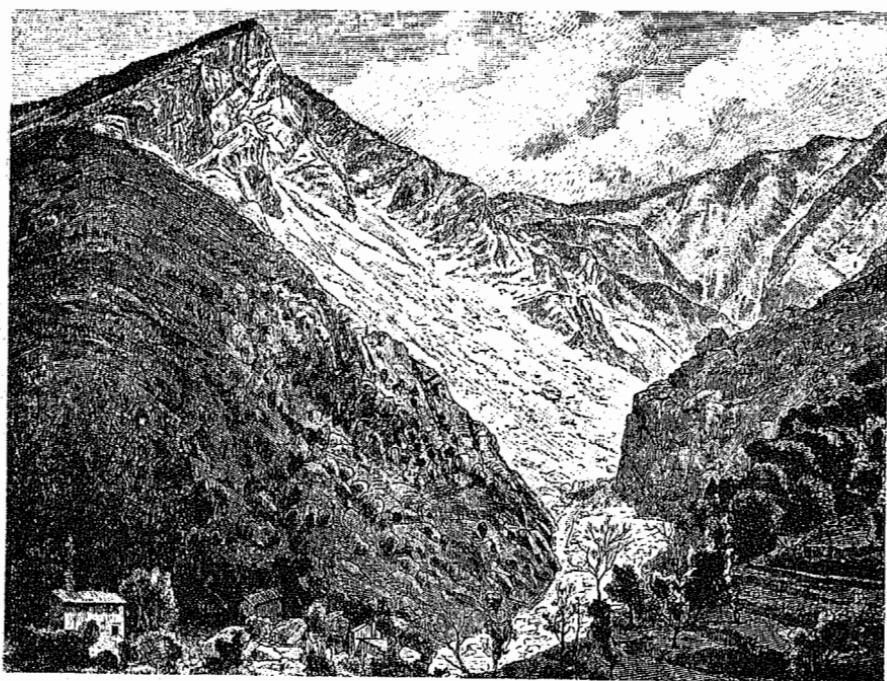
Bologna.
Ravenna.

Střední
Itálie.
Toscana.
Livorno.
Pisa.
Florence.
Siena.
Carrara.

B) Střední Itálie.

1. Toskana mezi sev. Apenninami a Tiberem.

Livorno (98.000 obyv.), velmi důležité obchodní město italské dvěma přístavy podporované. Pisa, jedno z nejkrásnějších a nejstarších měst Itálie v úrodné a půvabné krajině položené, leč bez ruchu obchodního i průmyslového. Při proslulé katedrále vypíná se šikmá věž. Florencie (206.000 obyv.), od Italů »la bella« (krásná) zvaná, italské Athény, honosí se panužkami nahromaděnými členy umění milovního rodu knížat Medicejských (ce = če). V průmyslu vyznamenává se Florencie výrobou jemných slavněných klobouků, zboží klenotnického (mosaiky), porceláновého a j. Siena má v okoli svém ložiska hlinky pečetní; Carrara, proslulé lomy bílého mramoru (obr. 50.).

Obr. 50. Carrara. Dle Sieverse.

2. Latium (Campagna):

Rím (507.000 obyv.) »všechný«, »jediný«, hlavní a sídelní město země, sídlo papežovo, město proslulé svými světovými dějinami a uměleckými památkami. Po-
loženo na obou březích Tibru v krajině málo půvabné, mísí i močálovitá a ne-
zdravá, vádí cizince jen svými poklady uměleckými, z nichž vyniká mezi 400 kostely
největší dóm světa, na pravém břehu Tibra na pahorku položený, chrám sv. Petra.
Vedle něho sídlo papežovo, obrovitý Vatikán s 16.000 pokoji, v nichž umístěny jedná-
k vzdálené sbírky soch, obrazů proslulých mistrů, jako Rafaela, Michela Angela
a j., jednak veleddůležitý pro studium pramenů dějin všech národů archiv spolu s biблиo-

thekou. Hlavním chrámem papežovým jest *Lateran*. Bývalé *mausoleum* (hrobka) *Hadriánovo* nese nyní název *Andělský hrad*. Levý břeh chová zbytky některých památek starověkých; jsou to: *Forum romanum* (býv. velké náměstí římské), na němž odbývají se nyní trhy na dobytek, *sloup Trajanův* 30 m vysoký na památku opanování Dacie vystavěný, obrovské zbytky divadla *Colossea*, *vítězné oblouky* tří císařů římských a j. Přístavem Říma jest sz. položená *Civita Vecchia* (*Civita Vekkia*).

Nejlepším přístavem střed. Italie na břehu východním jest pevnost *Ancona* (57.000 obyv.).

Civita Vecchia.
Ancona.

C) Jižní Italie (bývalé království *Neapolské*, které se *Sicilií* slulo *Jižní Itálie*, hromadným názvem *království obou Sicilií*). V ní krajiny: Kampanie *Kampania*, s půdou lávou prostoupenou, úrodná na obilí, ovoce a víno.

Neapol (564.000 obyv.), bývalé hlavní město království Neapolského, překrásně na úpatí Vesuvu položené při zálivu Neapolském dvěma poloostrovky uzavřeném (o něm Ital praví: »Viděti Neapol a zemříš«), chová v museu svém četné vykopaniny ze (r. 79. po K.) zasypaných měst *Herkulana* a *Pompejí*. Poblíž něho vyčnívají z moře dva ostrůvky: *Capri* s proslulou »modrou« jeskyní krápníkovou a *Ischia* (chi = ki), z něhož nádherná vyhlídka na moře. Na západě, při zál. Pozzuolském přístav *Pozzuoli*, při zál. Salernském *Salerno* (48.000 obyv.).

V Apulii přístavná města *Taranto* (více než 60.000 obyv.) u zál. téhož jména a *Brindisi*.

Pozzuoli.
Salerno.
Apulie.
Taranto.
Brindisi.

V Kalabrii přístav *Reggio* (Redžo).

Kalabrie.
Reggio.

Pod ochranou království Italského jest i malá horalská republika *San Marino* (60 km²) jižně od 44° s. š. ležící.

Republiká San Marino.

Poloostrov Pyrenejský.

Úkoly jako u zemí předešlých.

Úlohy.

Poloostrov Pyrenejský č. Iberský, zvaný tak dle původního obyvatelstva svého, Iberů, z ostatních poloostrovů jihoevropských nejjižnější, liší se od nich nepatrnou členitostí svého pobřeží (obr. 51.). Z ostrovů náležejí k němu *Baleary* s veleúrodnou *Mallorkou* (hl. m. přístav *Palma*) a *Menorkou* a souostroví *Pityusy* (*Ibiza* a *Formentera*). Poloostrov vybíhá na západě *Galicií* (s mysem *Finisterre*), *Lissabonským* (mys *Roca*) a *Algarvským* (mys sv. *Vincence*) na jihozápadě, *Gibraltarským* (mysy?) na jihu, na východě pak *Valencijským* (mys *de la Nao*) a *Katalonským* (mysy?). Trup připomíná podobu lichoběžníka; rozloha poloostrova měří přes 593.500 km².

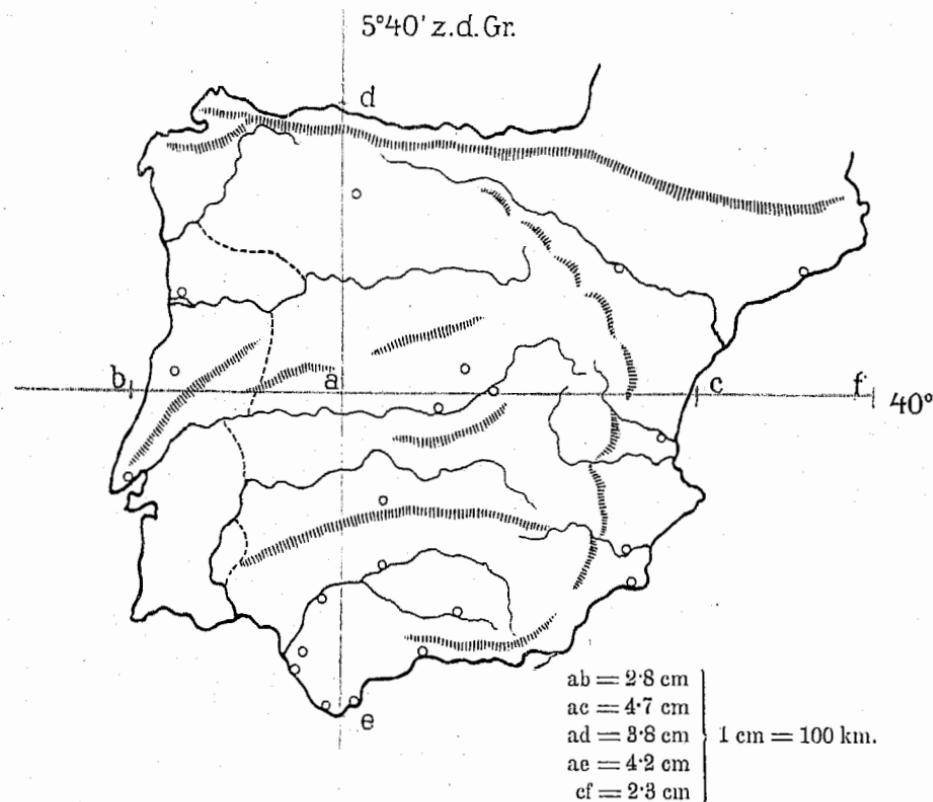
Polo-
ostrovů.

Trup.
Rozloha
země.

Opakuj o něm ze str. 87.

Ráz poloostrova Pyrenejského jest výlučně horský. Mimo pobřeží *Horopis*. šíří se větší nížiny jen při řece *Ebru* (Aragonská níž.), Qua- *Nížiny.*

Horstva. dalquiviru (krásná a úrodná nížina Andaluská) a Taju. Jádrem horstva poloostrova jest planina Iberská, celé území mezi řekami Ebrem a Quadalquivirem zabírající; pohořím Kastilským dělí se v planinu Starokastilskou (sev.) a planinu Novokastilskou (jižní). Severní břeh provázen jest pohořím Astursko-kantaberským, k jihu spadá příkrá Sierra Morena a Sierra Nevada, s nejvyšší horou poloostrova Mulahacenem (3481 m vys.).

Obr. 51. Poloostrov Pyrenejský.

Pásemnaté, 435 km dlouhé Pyreneje, náležejí poloostrovu Pyrenejskému jižním, suchým a rozervaným hřbetem svým, takže obtížný silniční i železniční přechod do Francie omezen jest jen na západ. a vých. okraje. Nejvyšším bodem, skupinou Maladetou, téměř uprostřed se rozkládající, strmí do výše 3404 m.

Vodopis.
Může se
zálivy.

Úlohy: 1. Vytkněte moře (se zálivy) poloostrov oblékající. 2. O řekách jeho opakujte se str. 88.—89., určující zároveň prameny i tok jejich.

Z řek Pyrenejských jen Ebro a Quadalquivir, četnými toky z velehorských věčnosněžných velikánů napájené, mají stálé velký a splavný tok, takže vody jich i k průmyslovým účelům využiti se může.

Oblast ostatních řek, odkázaných na vyprahlé a bezdeště nitro plošných vysodin, má větší vody jen v době deštů, zůstávajíc v létě vyschlým korytem. Nad to i četné peřeje, jimiž řeky k moři se řítí, činí je nesplavnými. Jezer je nedostatek.

Po dnebí poloostrova Pyrenejského jest následkem polohy jeho mezi oceány a pro různou nadmořskou výšku půdy velmi rozmanité. V celku rozděliti je možno v podnebí přímořské, vyjímaje sever, vlnkými větry mořskými zavlažované a v podnebí vnitrozemské, chladné a suché, jádro poloostrova zabírající.

Proto také příroda poloostrova jest na různých místech rozličná. Hojně dešti zavlažované krajiny přímořské čítají se k jižnímu přírodnímu okresu Evropy, plodíce hojnou obilí, rýže, jižního ovoce, vína, oleje, tabáku; vzácné lesy dubu korkového dávají mnoho kůry. Vnitrozemí však (planiny Kastilské) nedostává již téměř žádné vláhy (nračna od moře přicházející zanechala ji na okolních okrajích vysocinách) a zůstávají pouhou bezlesou stepí, porostlou vysokou travou (*esparto*), hodící se k výrobě plátených koberců neb k pastvě nesčetných stád jemnorouných ovcí (*merinos*), které vedle skotu, oslů a mezků jsou nejdůležitějšími zvířaty domácími.

Také na nerosty jest poloostrov Pyrenejský velice bohatý; má mohutná ložiska soli, olova, mědi, rtuti (Almaden) a j.

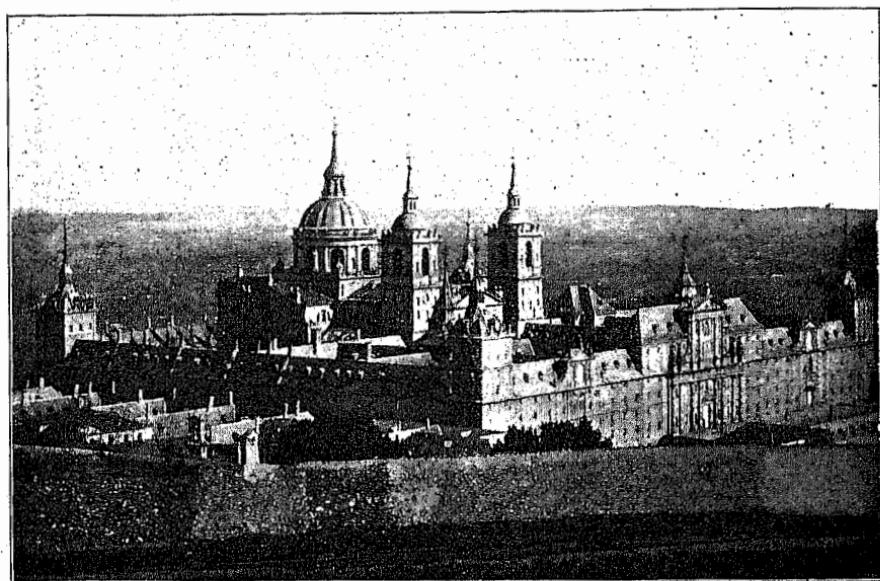
Obyvatelstvo, počtem přes $23\frac{1}{2}$ mill. lidí, skládá se hlavně ze Španělů a Portugalců, potomků pořímanělých původních Iberů, smísivších se v středověku s *Visigothy* a *Svévy*. Jazykem, z latinského vzniklým, innoho od sebe se neliší. Z jiných národů četně zastoupeni jsou při sev. hranicích Francouzové. V nepřístupných Pyrenejských žijí Baskové, potomci nepořímaněných Iberů. Převládajícím náboženstvím jest víra katolická.

Zaměstnáním lidu vedle rolnictví a chovu dobytka jest i něco průmyslu (v provinciích Basků a na severovýchodním pobřeží) a obchodu. Vzdělání obyvatelstva jest však podnes na nízkém stupni; nemajíc dostatek dobrých škol národních, nemůže se měřiti se vzdělaností středověkého obyvatelstva svého.

Politicky dělí se poloostrov Pyrenejský ve dvě samostatná království: Španělské a Portugalské.

Království Španělské

I. Království Španělské (rozlohy více než 504.500 km², přes 18½ mill. obyv., na 1 km² 37 lidí), zabírá největší část (asi 4/5) poloostrova spolu s ostrovy Baleárskými a Pityusy. Vývojem svým jest výsledkem dlouholetých válek s obyvatelstvem původním i s přistěhovalými vzdělanými *Maury*, následkem kterých tito zatlačeni nejprve do jižních končin poloostrova (Granady), načež založeno několik samostatných království (Kastilie, Aragonie, Navarra atd.), která během dalších dob po úplném vyvrácení posledních zbytků panství maurského v nynější království španělské sloučena byla. Jen původní jména bývalých říší zachovala se v pojmenování jednotlivých krajin.

Obr. 52. Klášter Escorial.

Pobřeží sever. 1. Pobřeží severní, hornaté, ale velice výhodné pro přístavy, Baskické země. základu při zálivu Biskajském tři země Basků, z nichž Biskaja (po ní nazván sousední záliv) největší.

Asturie. Západně od nich rozkládají se: uprostřed Asturie při moři ne-Galicie. úrodná Galicie, v níž nejlepší válečný přístav španělského loďstva, La Coruña (44.000 obyv.). Od něho k jz. proslulé poutnické místo Santiago di Compostella. Santiago di Compostella s hrobem sv. Jakuba mladšího.

Sřed polo-ostrova. 2. Ve středu poloostrova: Stará a Nová Kastilie, vlast pravých Španělů, jichž nářečí stalo se jazykem spisovným. Španělé jsou statečný a silný národ, mírný a málem se spokojující, ale jinak

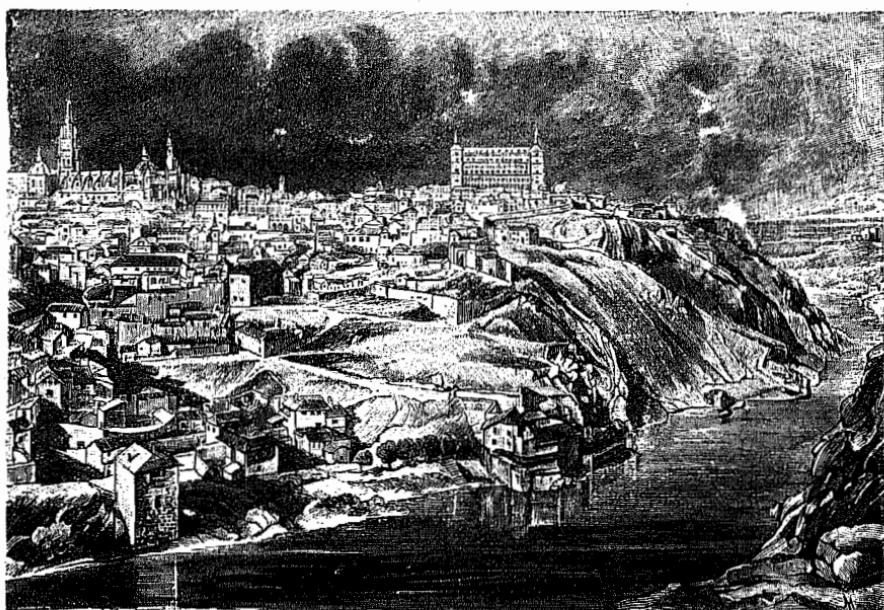
pyšný a žárlivě na starých zvyčích lpící; rádi oddávají se také nečinnosti. Z národních zábav na prvném místě stojí surové zápasy s býky — dědictví to po Římanech, jež dosud po celém Španělsku od velkonoc až do konce října s velikou okázaností se slaví vají. Zabývají se jimi nejen zápasníci ze řemesla (*torerí*, zápasníci pěší, *toreadorí*, zápasníci koňmo), nýbrž i soukromníci a dilektanti. Pro tyto zábavy má Španělsko postaveno více než 100 pevných cirků (aren).

V Staré Kastilii: vých. od poledníka 4. v. d. Gr. Burgos (30.000 obyv.)
druhdy hlavní město její; v blízkém klášteře sv. Petra nalézají se náhrobek *Cida*, opěvaného reka španělského z válek s Maury, který v městě tomtéž se narodil. Severo-

^{Stará¹⁾}

Kastilia.

Burgos.

Obr. 53. Toledo.

západně, na úpatí pohoří Astursko-kantaberského, *Leon*, dříve hl. m. bývalého království Leonského, proslulé nádhernou katedrálou. V něm středisko španělského průmyslu plátenického. U jednoho z přítoků Duera *Valladolid*; zde zemřel Kolumbus r. 1506.

V Nové Kastilii: Madrid (Madri), hl. a sídelní město říše (540.000 obyv.), též Nová Kastilia. Madrid. uprostřed země položené, v krajině písčité, neúrodné a horami obklíčené. Nejpřeknější budovou v okolí jeho jest královský zámek *Escorial* (ob. 52.), náležející k nejnádhernějším v celé Evropě, a museum s pověstnou obrazárnou. Průmyslem ani obchodem nevyniká. Od něho na j. letní sídlo královské *Aranjuez* (j — ch) s letohrádkem od Filipa II. vy stavěným. Při fece Taju na výběžcích vysokiny Toledské, *Toledo* (23.000 obyv.), sídlo arcibiskupa primasa španělského; má veliký gotický dóm, četné královské pomníky, památky umělecké a knihovnu, bohatou na vzácné rukopisy (obr. 53.).

Na severním úpatí Sierry Moreny *Almadén* s nejbohatšími doly rtuťovými v Evropě. Almadén.

Jižní část.

Andalusie. Andalusie (lat. *Vandalitia*, od Vandalu, kteří ji v V. století po Kr. drželi, zvaná). Půda v ní je úrodná, plodící hojně tabákem, obilím, jižního ovoce a olivy, podnebí značně teplé, rolnictví však dosud zanedbané; jen chov dobytka a výborných koní kveté. Obyvatelé jsou míšenci arabsko-španělští, mluví zvláštním nářečím a nosí svérázný národní kroj.

Cadiz. Města: *Cadis* (69.600 obyv.), Foeničany založené (Gades), nyní jedna z nejsilnějších pevností evropských. V ní veliký amphitheater pro zápasy s býky. Na sz. přístavu

Palos. *Palos* (asi 15.000 obyv.), nyní valdéský. Z něho vyplovil 8. srpna 1492 Kolumbus, aby našel kralší cestu směrem západním do Indie.

Xeres. Severovýchodně Cadizu *Xeres* (x = ch), 63.000 obyv., památné bitvou z r. 711; v okolí jeho pěstuje se proslulé silné víno »sherry«.

Při Guadalquiviru *Sevilla* (148.000 obyv.), město nejslavnější zápasů s býky; *Cordoba*, má veliké továrny na doutníky. *Cordoba* (přes 58.000 obyv.), druhdy květoucí proslulé sídlo vzdělaných chalifů maurských, nyní hluboce v úpadku.

Granada. *Granada*, jižně od Andalusie se rozkládající, druhdy království Maurů a poslední útočiště jich ve Španělsku, hornatá, s podnebím na jihu téměř africkému se rovnajícím, v horách mírným. Půdu má úrodnou a dobré vzdělanou. Obilí nerodí se však s dostatek.

Malaga. *Malaga* (21.000 obyv.), při březích mořských položené. Okolí jeho poseto je bohatými vinicemi, vysoko se prostírajícimi, jež rodí proslulé medicinální víno.

Granada. Při sev. úpatí Sierry Nevady v rozkošné krajině *Granada* (76.000 obyv.) s nádhernými zbytky *Alhambry*, bývalého sídla maurských králů (obr. 54.).

Gibraltar. Nedohybná téměř pevnost *Gibraltar* (z aráb. Gebel al Tarik, t. j. skála Tarikova), na vysoké skále, ve způsobě mysu do moře vybíhající, náleží Britsku, chráníce mu volný vstup do Středomoří.

Jižní část.

Murcia. *Murcia* (c — s), někdy maurské království, s m. *Murcií* (111.000 obyv.). Má důležitý průmysl hedvábnický.

Valencia. *Valencia*, zabírající pomoří od Murcie na sever, pro úrodnost a pečlivou vzdělanost půdy »zahradou Španělska« nazvané. V ní m.

Valencia.

Catalonia. *Catalonia*, bohatá vínem a ložisky uhlí a železa; proto v ní průmysl z celých Španěl největší.

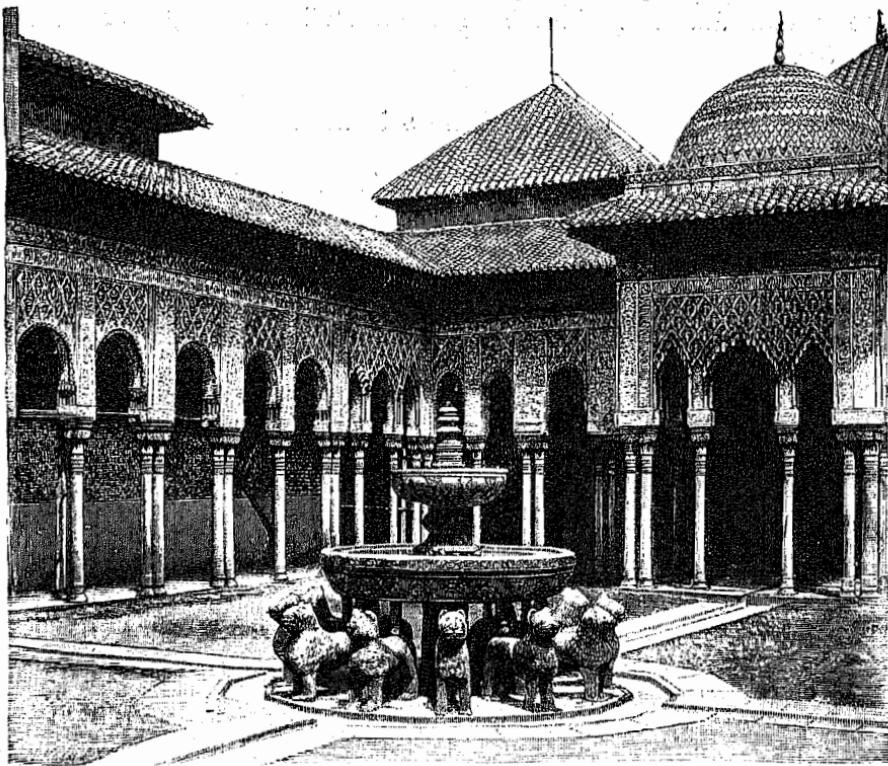
Barcelona. Město *Barcelona*, po Madridu ve Španělsku největší (533.000 obyv.), s výborným přístavem a výškou průmyslem.

Aragonie. *Aragonie* (druhdy samostatné království), krajina málo úrodná, *Zaragoza*. V nížině řeky Ebra. V ní největší město *Zaragoza* (99.000 obyv.).

Navarra. *Navarra*, od předešlé na západ se rozkládající, hornatá, bohatá na nerosty, ale chudá na obilí.

Rozloha osad španělských v Africe 212.700 km^2 s 291.000 Osady.
obyv. (Opak. o osadách afrických na str. 85).

II. Království Portugalské (88.945 km^2 rozlohy, 5 mill. obyv., Krá. Portugalské.
56 lidí na km^2) zabírá v ploše asi $\frac{1}{5}$ poloostrova západní úbočí mírně hornatých a vláže západních větrů přístupných plošin; zavlažováno a příznivým podnebím obdařeno, plodí dosti obilí (ač nedostačuje spotřebě), ovoce, zeleniny, kukurice, olivy a výborného vína (zvláště pro-

Obr. 54. Lví dvůr v Alhambře.

slulým jest víno portské). Též chov dobytka jest hojný. Z nerostů dobývá se v zemi bohatě mědi, olova, stříbra, železa a j. Většina řek má zlatonosný písek (zvláště Tajo). Důležitým jest i těžení soli. Na mnohých místech jsou i ložiska krásného mramoru a polodrahokamů (achatů, ametystů, granátu a j.).

Obyvatelstvo — vedle malého počtu cikánů a kolonistů — jest vesměs portugalské, vyznávající víru katolickou. Zaměstnává se vedle rolnictví a živností s ním spojených jen málo průmyslem. Tento, jakož i obchod vedou hlavně Angličané.

Města:

Lissabon. Hlavní a sídelní město *Lissabon* (356.000 obyv.), malebností polohy své Janov připomínající, s výletním, nejdále na západ Evropy pošinutým přístavem.

Porto. Při ústí Duera *Porto* (Oporto, z lat. *Portus Gale*, z čehož nynější jméno Portugaly), se 168.000 obyvateli, vyváží proslulé víno portské.

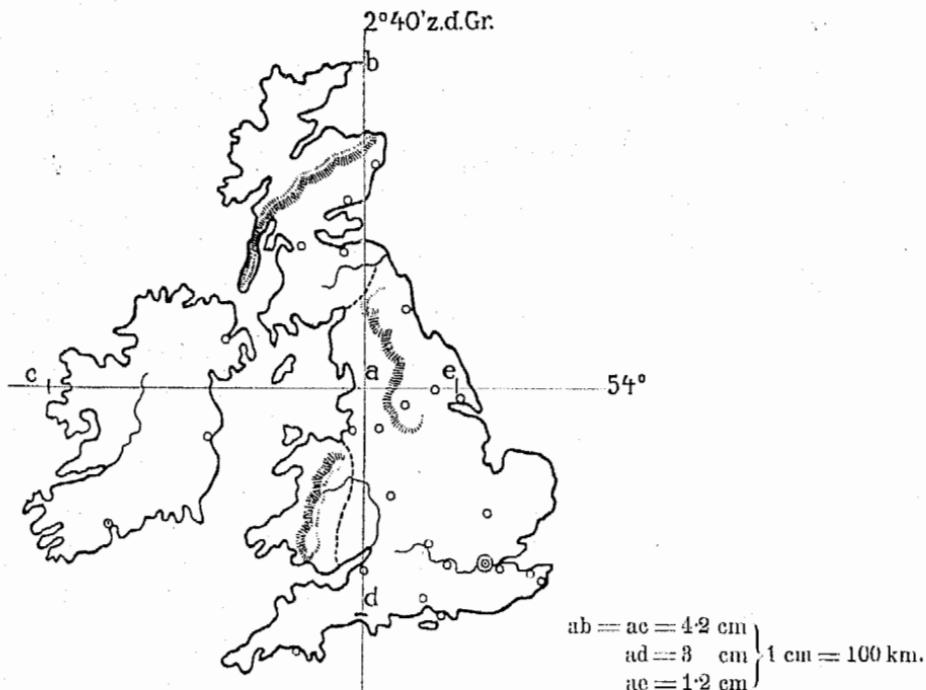
Braganza. Téměř při samé sever hranici *Braganza* (asi 16.000 obyv.); odtud pocházel panující rod portugalský.

Osady. Plocha osad portugalských v Asii a Africe zabraných měří přes 2 mill. km^2 s více než 7 mill. obyvateli. (Opakujte o nich ze str. 83).

Velká Britanie s Irskem.

Velkou Britanií v širším smyslu nazýváme spojené království Britské (t j. *Anglie* a *Škotsko*) a království Irské s příslušnými ostrovy v celkové rozloze skoro $315.000 km^2$ (obr. 55.).

Určete zeměp. polohu její a hranice.

Obr. 55. Velká Britanie.

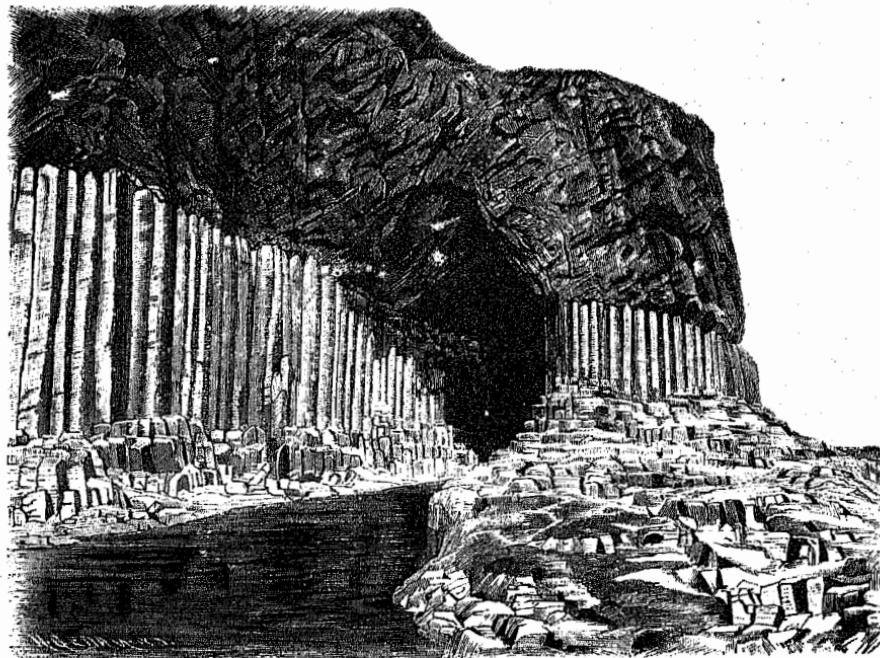
Členitost. Členitostí břehů vyniká Velká Britanie nad jiné ostrovové sz. Evropy.

Kolem břehů anglických roztroušeno jest množství ostrovů skalnatých, z větší Ostrovy čáslí neobydlených. Značnější z nich jsou na záp. ostrov Man, Anglesey a souostroví Scilly při rovnoběžce 50°, a v průlivu La Manche ostrov Wight. Ke Skotsku dnuží se vnější a vnitřní Hebridy, těhnoucí se řetězovitě jako hradba před pevninou. Mezi nimi jest zvlášt geologicky zajímavý ostrov Staffa se světoznámou jeskyní Fingalovou (obr. 56.). Na severu členité Orkneje a Shetlandy (Šetlendy), častými vichřicemi navštěvované a proto bezlesé. Na těchto pěstuje se plemeno malých koníků (pony).

Velikon jest též členitost V. Britanie co do poloostrovů, z nichž největší jsou na záp. pobřeží Cantirský, Cambriický a Cornwallský (Kornuolský), na východě Kentský, Norwichský a Aberdeenský (ee = i). Též Irsko jest na poloostrovů velmi bohaté. Trup V. Britanie jest podoby nepravidelné; Irsko přibližuje se tvaru kosočtverce.

Polo-
ostrovy.

Trup.

Obr. 56. Jeskyně Fingalova.

Přihlížme-li k celkovému poměru nížin a vysočin, pozorujeme, že plocha nížinami zabraná vyrovnaná se asi ploše horstev. Anglie **Horopis.** ve východní polovině své šíří se nížinou k západu mírně stoupající; tato přechází při hranicích skotských v pásmo Penninské ke břehům moře Irského spadá příkrými horami Cambriickými a povlovnější pahorkatinou Cornwallskou.

Skotsko jest z větší části hornatinou, nemá však souvislého hřbetu horského, jen řeky a činnost ovzduší vyryly v povrch hluboká údolí, v nichž uprostřed lesknou se temně zelené hladiny četných jezer. Následkem toho jeví se při pohledu s vyšších míst celá krajina spíše jako pláň, nad níž jednotlivé zakulacené a ploché pašorky, pokryté kamením neb slatinami mechem porostlými se zvedají. Na jihu vystupuje při hranicích anglických pásmo Cheviotské (ch = š), bohaté na tučné pastviny pro ovce, svažujíc se do severových. cípu Anglie. Střed Skotska nazývá se souborným horopisným názvem Grampiany (a = e) (v nich nejvyšší hora V. Britanie, *Ben Nevis*, 1343 m vysoká). Sever vyplňuje vysocina Kaledonská, jež zasmušilými horami, hlubokými propastmi, tichými jezery, obetkanými pověstmi a bájemi, jakož i tajemnými hrady silně romantickým dojmem působí. Irsko jest ve středu svém jezernatou nížinou jen na pokrajích břehů mořských měrnými horstvy lemovanou, čímž nabývá as podoby lastury mísovitě položené. Největší výše v Irsku dosahuje horstvo jihozápadní.

**Vodopis.
Moře se
zálivy.**

Úlohy: Vytkněte moře V. Britanii oblékající spolu se zálivy vzhledem k podvojněmu protilehlému položení již.

Roky.

Řeka m i, četnými průplavy spojenými, jest souostroví Britské četně obdařeno. Anglie má jen dvě větší řeky: Temži a Severn; menší jest již Humber (u = ö). Skotské řeky nemohly se pro blízkost moře vyvinouti v toky větší; majíce pak mimo to prudký spád, jsou skoro bez významu, leda že k výrobě elektrické síly pro závody se hodí. Z nich největší jest na záp. Clyde. Irsko, celé úvodím svým Atlantickému oceánu náležející, jest bohatou na řeky, jezera i průplavy. Největší řeka jeho jest Shannon.

Jezera.

Překrásnými jezery vyniká hlavně Skotsko (v Grampianách jez. *Lomondské* a jezera *Kaledonská*) a Irsko (zde pokrývají plochu 2300 km²).

Podnebí.

Podnebí V. Britanie, zcela moři obklopené a golfským proudem oteplované, je veskrze přímořské, jen v severních hornatinách Skotska a na ostrovech drsnější, tak že zima Anglie a Irská, hustými, téměř neprostupnými mlhami proslulých, podobá se italské; léto naopak jest opět oceánem zmírněno. Hojné deště, západními větry přinášené, hluboko do země vnikají, působíce spolu i neobyčejnou svěžest a úrodu přírody rostlinné. Šťavnaté pastviny střídají se v nížinách s úrodnými rolemi, jimiž zvláště Irsko se vyznamenává; zahrady plodí množství ovoce i zeleniny (zvl. šafrán), výborný skot proslulých plemen chová se spolu s bravem a vzácným plemenem koní angli-

**Priroda.
rostlinstvo.**

Zvířata.

ckých, moře poskytuje výborný lov ryb (slanečků) a j. Veliké bohatství nerostné dává v horách Penninských a již. Walesu množství kamenného uhlí a železa, jež založily obrovský průmysl i světový obchod anglický; vedle nich těží se již v starověku proslulý »albionský« cín a měď a jiné rudy užitečné.

Obyvatelstvo V. Britanie, přes 42 mill. čítající (na 1 km² průměrně 132 lidí), jest neobyčejně přičinlivé a podnikavé (zvl. Angličané, jimž heslem jest »Čas jsou peníze«), tak že stojí v čele všech národů evropských. Národnostně dělí se na Angličany, vyznačující se praktičností, chladnou vypočítavostí i podnikavostí překážek neznající, ale také úzkostlivým ljením na starých zvyčích a přežilém kastovnictví. Obývají střední Anglii a jsou potomci smíšivých se Anglosasů se Skandinávci a franc. Normany. Jazyk anglický jest dnes světovým jazykem obchodním nejen v szápl. Evropě, nýbrž i v sev. Americe. Náboženství vyznávají Angličané anglikánské, jehož viditelnou hlavou jest král anglický.

Vedle nich udrželi se ve Skotsku Skotové a v sev. Anglii a Walesu Britové, původu gallského. Irsko osadili katoličtí Irové pro víru svou od vládnoucích Angličanů utlačovaní. Vede hospodářství a chovu dobytka jest hlavními zaměstnáním obyvatelstva V. Britannie průmysl a obchod. V průmyslu, podporovaném množstvím uhlí a železa a výbornými prostředky spojovacími, překonali Angličané všechny ostatní národy Evropy i celého světa, zpracovávajíce v obrovských továrních závodech, hlavně v sev. krajinách, zboží vlněné bavlněné, hedvábné, v jižních pak ocelové.

Obchodu otevřená moře s četnými příhodnými zálivy a přístavy průplavy, silnicemi, obrovskou sítí železnic, telefonů i telegrafů (podmořské kabely do osad zámořských vedené) napomáhají, umožňují nejen vývoz výrobků ale i dovoz surovin, obilí i jiných potravin, jinuž — přes veliké přírodní bohatství země — nahrazovati nutno nedostatek domácí pro husté obyvatelstvo říše.

Velká Britanie s králem. Irským jest od dob středověkých říší konstituční; král vládne pomocí parlamentu, jenž skládá se ze sněmovny vyšší (sněmovny lordů) a sněmovny nižší (poslanecké), jež obě zasedají v Londýně. Této ústřední vládě podřízeny jsou také veškeré rozsáhlé kolonie britské.

Království Anglické s Walesem (Uelsem) (151.015 km², Anglie, 34.152.977 lidí, na 1 km² 215 osob*).

* Dle sčítání ze dne 30. června 1905.

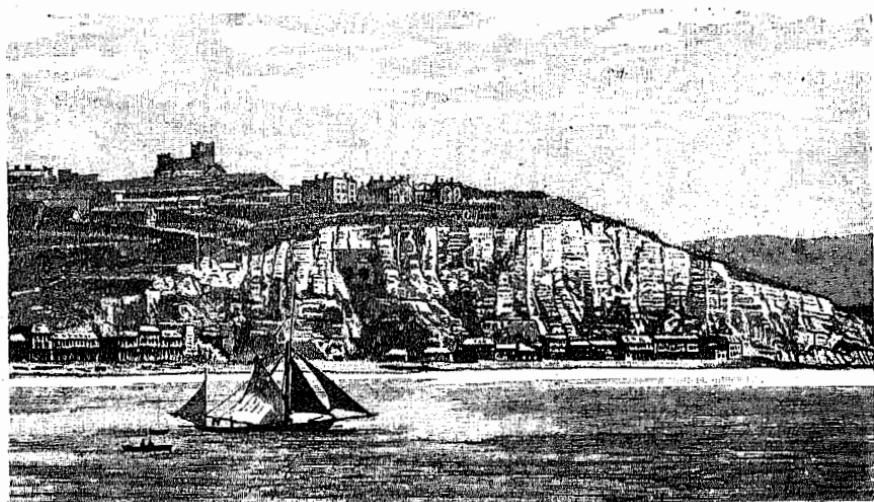
ondýn.

Londýn, přes $4\frac{1}{2}$ mill. obyvatel, největší město světa, hlavní a sídelní město celé říše. Položen v úrodné nížině při řece Temži naproti břehům západní Evropy a spojen jak průplavy, tak i hustou sítí železniční s ostatním Britskem, jest střediskem veškerého obchodu světového. Skládá se z množství čtvrtí, z nichž nejdůležitější jsou:

1. čtvrt obchodníků, původní jádro Londýna, zvaná *City* (c = s). V ní vyniká co do velikosti druhý chrám křesťanstva, sv. Pavlu zasvěcený.

2. čtvrt bohatých londýnských a šlecht, zvaná *Westminster*, (west = uest) sídlo snemu v nadherém paláci zasedajícího, jenž nedaleko Temže vystavěn. V ní také nadherné *museum* s nejbohatší knihovnou světa (čítá kol 3 milionů děl).

3. čtvrt tovární, na pr. břehu Temže, jižně od City, Southwark (Socerk). Okoli těchto hlavních tří čtvrtí obklopeno jest na mnoho hodin cesty dalšími ještě částmi města, v nichž mnoho továren, proslulé loděnice a sklady zboží (*doggy*) a j.

Obr. 57. Břeh doverský. Dle Sieverse.

vespolek mosty přes Temži vedenými i podzemními tunely spojenými. Východně od Greenwich, Londýna, na pravém břehu Temže Greenwich (Grýny) se slavnou hvězdárnou, jejíž poledník v nové geografii běže se za hlavní. Západně od Londýna, rovněž na pravém břehu temžském, půvabný, uprostřed sadů položený hrálovský letohrádek Windsor. Windsor (Windsor). Nedaleko hluboce otevřeného ústí Severnu výborný přístav Bristol (Bristol) 359.000 obyv.

Skoro uprostřed jižního pobřeží přístav Southampton (Sausempin), 115.000 ob., pro plavbu do Afriky a Indie nejdůležitější. Od něho na jv. největší válečný přístav Portsmouth (Póremes) s 202.000 obyv., proti ostrovu Whiglu (Uajtu) polo-Dover. Žený. Při průlivu Caletskem Dover (skoro 35.000 obyv.), jehož křídové břehy (obr. 57.) Canterbury, daly Anglii starověké její pojmenování *Albion* (t. j. země bílá). Na sz. Canterbury (Kenterbry) — asi 25.000 obyv. —; v něm sídlí první anglikánský arcibiskup. Při Oxford, horní Temži starobylá universitní města anglická Oxford (Oxford) (Wielf—Jeronymusbridge, Pražský) a Cambridge (Kembridž) obě s obyvatelstvem kol 45.000 čítajicím.

V části severozápadní, průmyslem hlavně se vyznačující: Birmingham (Birmingham) — 538.000 obyv. — Sheffield (Šefild) — 440.000 obyv. — v středu

okresu penninského, na rudu železnou bohatého, položená. V nich veliké továrny na zboží ocelové (péra, jehly, stroje a j.).

Průmyslová města: Manchester (Menčestr) — 681.000 obyv. — sousleží Manchesteru, dluje průmysl *bavlnický* (proslulé anglické látky). Od něho na sever Leeds (Lie) — Leeds. síředisko soukenictví.

Přístavní veleměsta: Liverpool (Livrpuhl) — 780 000 obyv. — skoro Liverpool. uprostřed břehů západních, první po Londýně obchodní město britské, hlavně zboží bavlněné využívající Př. řece Humberu Hull (u = o) — 258.000 obyv. — Newcastle (Newcastle). (Njukasl) — 265.000 obyv. — blíže 55. rovnoběžky, položené v největším kamennouhelném okrese Evropy; vedle něho množstvím uhlí a železa vyniká i Wales.

Království Skotské (78.748 km^2 , 4,676.603 obyvatel, 56 na 1 km^2). Král. Skotské.

a) *V Skotsku jižním*: hl. m. Edinburgh (337.000 obyv.) na jižním kraji zátoky Firth of Forth při řece Leithu. Ještě po Londýně hlavní sídlem knihkupectví a využívá číly život literární. Jz. od něho Glasgow (Glesgo) — 810.000 obyv. — Glasgow. uprostřed bohatých ložisek uhlerných, s velikým průmyslem.

b) *v Skotsku středním*: při vých. břehu Dundee (Döndy) — 164.000 obyv. — Dundee. hlavní sídlo skotského plátenictví. Za starých dob bývalo často sídlem králů skotských.

c) *Skotsko severní* větších a významnějších měst nemá.

Království Irské (83.792 km^2 , 4,388.107 obyv., 53 na 1 km^2). Král. Irské. země vesměs hospodářská, jehož obrovské velkostatky zabrali Britové, ponechavše si domácí obyvatelstvo za pouhé nájemníky neb dělníky. Proto také mnoho Irčanů ze země se vystěhovalo do států jiných (hlavně do Ameriky).

Hl. m. Dublin (u = o) — 373.000 obyv. — sídlo místokrále a nejvyšších úřadů pro Irsko. Má velký přístav, číly obchod a čelné továrny. Výstavnosti a pravidelností svou náleží mezi nejkrásnější města britské říše. Při jižním pobřeží Cork — 71.000 obyv. — v nejúrodnější krajině celého ostrova. Vyváží poražený tučný dobytek do měst anglických. Na severu Belfast — 349.000 obyv. — při zálivu téhož jména, Belfast. hlavní obchodní díl sev. Irská, jmenovitě v průmyslu plátenickém. Dublin. Cork. Belfast.

Poloostrov Skandinavský.

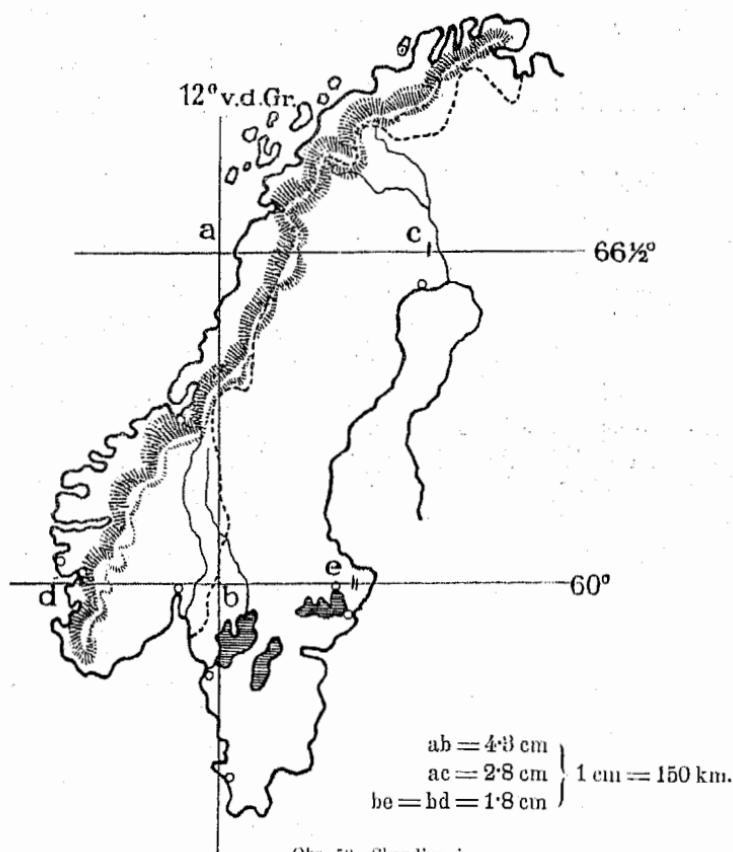
(Království Švédské a království Norvěžské).

Úkoly jako u zemí předešlých.

Žádná část Evropy nemůže se vykázati takovou členitostí břehů. Členitost. svých jako Skandinavie (obr. 58.).

Z četných ostrovů, hlavně severozápadní rozervaný břeh norvěžský provázejících, vynikají strmé, holými žulovými skalinami z moře vystupující Lofoty, jichž pobřežní mělčiny jsou vedle novofoundlanských nejbohatším lovištěm tresek; na severu vyčnívá ostrov Magerö s mysom Severním, strmou to, 300 m vysokou skalou. K jižovýchodu přiléhají nízinné ostrovy Gotland a Öland, Švédsku náležející. Ostrovy.

Obrovskou členitostí co do poloostrovů vyznačuje se celý severozápad, v němž od dob prahistorických vlivem řek a ledovců z doby ledové hluboké, nešelnými skalnatými poloostrovy obklíčené choholy čili fjordy, povstaly, kteréž někdy až 200 km daleko do souše zasahujíce dostatečnou hloubkou svou usnadňují přístup do vnitrozemí. Nejdelším z těchto fjordů jest Sognefjord, rovnající se délkou svou asi loku Vltavy od Budějovic k Mělníku. Následkem této rozvázanosti jest neobyčejná délka pobřežní čáry Norska, na 27.000 km se rozvíjející, kdežto by jinak pouze 4.500 km měřila.

Obr. 58. Skandinavie.

Trup, obdélník připomínající, šíří se směrem jihozápadním. Velikost poloostrova Skandinavského čítá skoro 770.000 km^2 .

Větší části povrchu svého náleží Skandinavie vysočině, přecházející na východním břehu znenáhlala v nížinu Baltskou, která nad pohraniční řekou Torneou splývá s nížinou Ruskou. Západní břeh provázen jest po celé délce své hluboko do nitra zasahující mohutnou, nejméně prahorní vysočinou Skandinavskou, skoro dvakrát mocnější než Alpy, průměrně 1200—1600 m vysokou. Nemá však jednotného

hřebene horského, tvoříc v nejvyšších částech ploché planiny, fjelden zvané. Jen místy zvedají se zakulacené vrcholky některých hor, spadající místy 600—1000 m příkře k moři. Pohoří, jehož nejvyšším vrcholkem jest *Galdhø pig* (2560 m), severových. Sognefjordu, vyniká divukrásnou přírodou severní, halící se v tajemném pološeru ve věčný sníh a nádherné ledovce, pověstné vodopády norvěžské napájející.

Vytkněte moře a zálivy!

Vodopisy.

Rovněž řekami a jezery není druhá země Evropy tak bohatá, jako poloostrov Skandinavský. Hlavní předěl, oddělující řeky norské a švédské, jde od severovýchodu k jihozápadu. Ježto pak řeky norské následkem blízkosti horstva u samého moře nemohou se rozvinouti, zůstávají pouhými bystřinami, které četnými vodopády přímo do moře se řítí; největší z nich jest *Glommén*, do kristianského fjordu ústici. Švédské řeky, elfy (elvy) zvané, teckou skoro rovnoběžně do Baltického moře, tvořice na určitých výškách četná říční jezera, vzniklá zahrazením toku řek, z nichž pak silným spádem do pobřeží nížiny vytékají. Nejmocnější jsou *Klar-Elf* spějící do jezera *Wenerského*, z něhož jako řeka *Götha-Elf* do Kattegatu vytéká, a pohraniční *Tornea*. Z jezer, zbytků to ledovců, vedle Wenerského (6240 km^2) velikostí vyniká jez. *Wetterské* a *Mälarské*, průplavy mezi sebou spojené.

Obr. 59. Laponci.

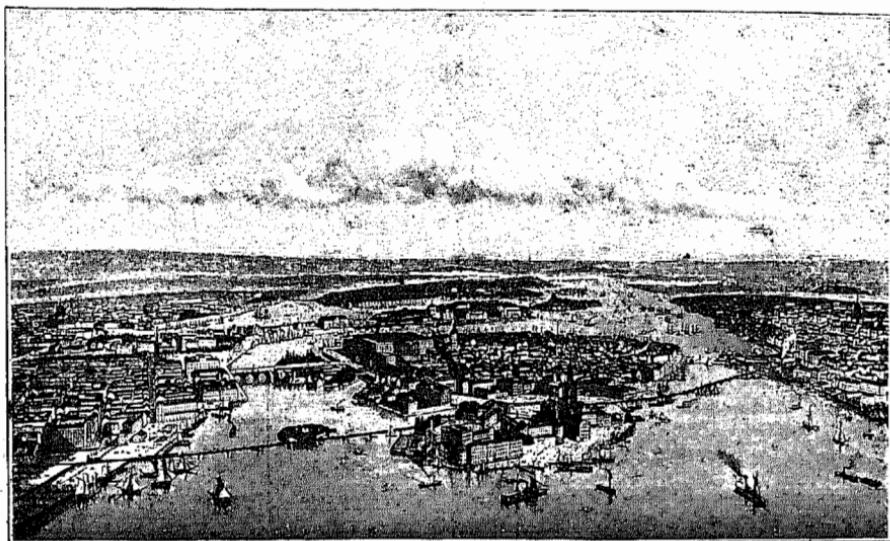
Ač dle své zeměpisné šířky i nadmořské výšky měl by poloostrov Skandinavský mít podnebí značně studené, přece působením golfského proudu náleží k nejteplejším zemím evropského severu. Proud tento zahřívá norské krajiny přímořské tou měrou, že po celou zimu až po mys Severní zůstávají všechny příslušny leduprosté a jen choboty, hluboko do nitra země se zarývající, zamrzají. Mračna, od teplejších oceánů přicházející, srázejí se hojně na pobřežních horách, tvořice tu v nižších částech rozsáhlá sněhová pole, ve vyšších pak skvostné le-

Podnebí.
Západ.

dovce, velikostí nad alpské vynikající, kteréž, smýkajíce se v severnějších krajinách až k moři, dávají hojně vláhy řekám.

Východ. Východní pobřeží švédské, nepřístupné již teplým a vlhkým větrům západním, má podnebí drsné, i při moři vnitrozemské (přístav stockholmský jest po 5 měsíců v zimě zamrzlý).

**Příroda.
Rostlinstvo.** Proto také příroda poloostrova Skandinavského jest nestejně rozdělena. Největší úrodností na obilí i ovoce vynikají jižní nížiny švédské, nejhustěji zalidněné. Úrodnosti této ubývá směrem od jihu k severu, kdež neplodná půda pokryta jest z poloviny hustými černými lesy, které kožešinné zvěři útulku dopřávají.

Obr. 60. Stockholm.

Zvířata. Obyvatelstvo pomoří hledí sobě i chovu dobytka, lovů ryb, zvl. tresek a slaněčků, jichž nejvíce loví se v lednú a únoru za dlouhé severní noci.

Nerosty. Nerostenské bohatství jest malé. Jen Švédsko vyniká výborným železem a mědí.

Obyvatelstvo. Obyvatelstvo Skandinavie, počtem asi $7\frac{1}{2}$ mill. čítající, skládá se jednak z germánských Norů, proslulých již na počátku středověku odvážnými playbami, a Švédů, víru evangelickou vyznávajících, jednak mongolských Čudů a Lopařů (obr. 59.), kteří do nejsevernějších nehostinných končin zatlačeni byli. Zaměstnáním obyvatelstva jest

vedle orby, chovu dobytka a lovou též průmysl (výroba sirek ve Švédsku, stavba lodí) a obchod, využívající vedle ryb, kožešin a zboží dřevěného též mnoho železa do Anglie, kdež zpracuje se ve výbornou ocel pro výrobu per.

Kočovní Mongolové, Čudové a Lopaři živí se nuzně chovem soba a losa neb lovem ryb a zvěří.

Od r. 1814. až do 7. června 1905. tvořil poloostrov Skandinavský personální unii dvou království, po říši ruské nejrozsáhlejší: Švédského a Norvěžského. Nyní tvoří dvě samostatná království:

Rozdělení politické.

Obr. 61. Hammerfest, nejsevernější město evropské.

I. Království Švédské (447.864 km^2 , 5,260.811 obyv., na 1 km^2 12 lidí).

Král.
Švédské.

Města: Při ústí *Göty* v nejteplejší, nejúrodnější provincii švédské *Götalandu*, město *Göteborg*, (138.000 obyv.), výhorný přístav, pomocí jezera průplavem se *Stockholm* spojený.

Malmö.

V nejjižnější části poloostrova, v provincii *Malmöhus* nejčetnější zalistněné (88 lidí na 1 km^2) obchodní město *Malmö* (přes 70.000 obyv.).

U východ. cípu jez. *Mälarského Stockholm* (318.000 obyv.), hl. a sídelní město Stockholm. král. Švédského s bohatým obchodem a průmyslem (obr. 60.). V něm nejbohatší museum arktické. Při sev. cípu téhož jezera *Uppsala* (24.000 obyv.), sídlo starobylé university; Uppsala. v okolí jejím bohatá ložiska železa a mědi.

Při ústí *Tornej* důležitá metereologická stanice *Haparanda*.

Haparanda.

II. Království Norvěžské (321.477 km^2 , 2,240.032 obyvatelů). Králem nynějším jest Haakon VII. (býv. princ dánský Karel).

Hlavní město *Kristiania* na 60. rovnoběžce při sev. cípu fjordu téhož jména (228.000 ob.) s čilým přístavem obchodním. Blíže záp. pobřeží *Bergen* (72.000 ob.).

Při 70° s. s. nejsevernější město evropské *Hammerfest* (obr. 61.), ze dřeva vy stavěné, s důležitým tržistem lovů ploutvonožců a ryb; vyrábí též množství tuku rybího, hlavně z jater tresky, jejíž maso na vzduchu se suší.

Nejdélší den trvá v něm 2 měsíce (nejdelší noc rovněž 2 měsíce), takže za doby této krouží slunce i v půlnoci nad obzorem.

Od Hammerfesta na sever rozkládají se již jen neobydlené Špicberky a Země císaře Františka Josefa.

Cářství Ruské.

- Úlohy: 1. Zeměpisná poloha.
2. Rozdíly stupňový a časový.
3. Hranice.

Cářství Ruské zaujímá v Evropě větší část východní poloviny, její (obr. 62.). Členitost jeho je značná. V moři Bílém vyčnívají ostrovy Solovecké, v Ledovém moři Nová Země, Kalguev a Vajgač, v moři Baltickém ostrovy Ösel a souostroví Alandy. Hojně menších ostrůvků má také moře Kaspijské.

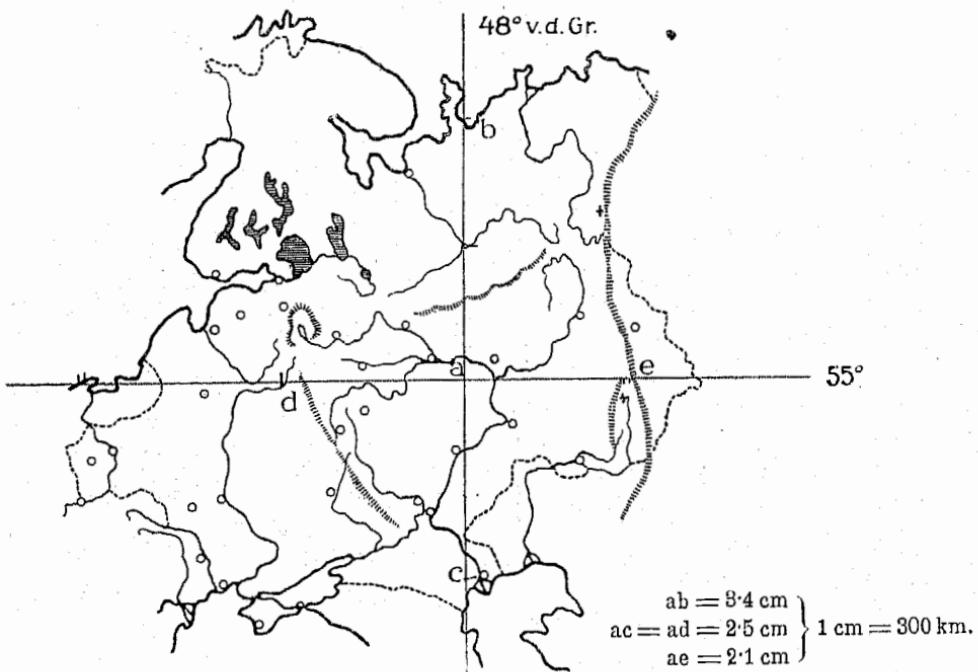
Poloostrov výbíhá Rusko četně, a to na západě Kuronským, Estonským a jezernatou, skalnatou plánou Finskou, na severu Kolou, Kaninem (s mysem *Kanin nos*) a poloostr. Chabarowským. Do moře Černého zasahuje klínovitý Krim, tvořící se sousedním pol. Anapským průlivem *Kerčský*. Mimo to výbíhají břehy ruské četnými kosami, jež limany uzavírají. Trup cářství Ruského rozloha. šíří se směrem severovýchodním; rozloha evropských držav ruských měří přes $5\frac{1}{4}$ mill. km^2 (i s ostrovy).

Horopis. Horopisně jest Rusko v celku šírá nížina jednotvárného rázu, jen místy mřnějšími vypnulinami prostoupená, která při březích moře Kaspijského klesá v proláklinu skoro 10 m pod hladinou mořskou, kdežto západní a severní část břehu pokryta jest hojnými močály a jezery, zvláště na poloostrově Finském a Kole. Všechno obrovské nitro Rusi šíří se rozsáhlou nížinou Sarmatskou č. Ruskou, která místy vlnovitě se pnouc, tvoří některé značnější vypnulinu, a to v jihozápadní polovině rudnou i uhelovou povýšeninu Podolskou, poříčí řek Prutu, Dněstru a Bugu zabírající, ve východní polovině vrchovinu Valdajskou (322 m), rozsáhlou vypnulinu Středoruskou, Volžskou,

hřbety Severoruský a Timanský. Téměř uprostřed ohromné nížiny rusko-sibiřské táhne se od Karského moře (od $68\frac{1}{2}$ s. š.) k jihu směrem poledníkovým až 51° s. š. Ural, 2300 km dlouhý. Dělí se obyčejně dle přírodního rázu svého na severní č. Pustý (od Vajgače asi k 60° s. š.), jen v nižších částech jehličnatými lesy porostlý, střední č. Rudný (zvaný tak dle bohatství rudných dolů) a jižní č. Lesnatý, nejnižší, krásnými lesy porostlý. Okrajním horstvem evropského Ruska jest révorodé pohoří Jajlské na Krimu.

- Úlohy:**
1. Vytkněte moře se zálivy.
  2. Opakujte o oblastech řek ruských se str. 88.

Vodopis.
Moře.
Řeky.

Obr. 62. Rusko.

Zádná říše na celé zeměkouli není tak bohata na vodstvo jako Rusko. Leč přes to, že má břehy své čtyřem mořím otevřené a veletoky některé k nejmocnějším na světě nálezející, nemůže všech výhod těchto jak pro dopravu, tak hospodářsky využití. Hlavní vadou velkého rozsahu vodstva ruského jest, že největší plochu zabírá úvodí nepřístupného oceánu Ledového a uzavřeného moře Kaspického. Prvý jest většinu roku zamrzlý a proto nemá přístavů patrnější důležitosti obchodní neb plavební. Moře Kaspické, ač celé

ruské, trpí svou uzavřeností a nedostatkem dobrých přístavišť; nad to ústí řeky Volhy, která ohromnou sítí svou spojuje moře to s nejodlehlejšími končinami evropského Ruska, má všechna ramena zanesená a nesnadno přístupná.

Moře Baltické a Černé, ač východy svými závislá na státech cizích, jsou poměrně již příznivějších. Také řeky ruské, mohutnosti vody a umělými průplavy se vyznačující, jsou po velkou část roku zamrzlé, čímž zvláště říční doprava trpí.

Neobyčejně bohatá jest říše Ruská jezera, jichž počítá se k evropskému Rusku 5200. Dle původu jich možno je rozdělit na severozápadní průtočná, z ledovců vzniklá, z nich největší L a d o g a, přes 18.000 km², Q n ě g a, P e j p u s, I l m e ň, a na jižní a jiho-východní neprůtočná, slaná, zbytky bývalého moře. Za takové vedle jez. K a s p i c k é h o, největšího to jezera světa o rozloze skoro 440.000 km², pokládati lze i m o ř e A z o v s k é.

Podnebí říše Ruské — až na malé pásy pobřežní — jest již zcela kontinentální, kterýto ráz sesiluje se pak ještě více, jdeme-li ke hranicím asijským nebo ke studeným břehům Ledového moře. Od západu vanoucí vlažné, vlhké větry mají již při příchodu svém do Ruska méně vláhy, a té ještě ubývá směrem jihovýchodním, takže krajiny ty trpí již naprostým nedostatkem dešťů.

Dle toho možno v přírodnickém ohledu rozdělit říši Ruskou ve tři pásy: 1. Pás severní, při polárním kruhu, S a m o j e d y obývaný. Rozkládá se od Severoruského hřbetu na s. a zabírá část Ruské nížiny, otevřené účinkům ledových větrů severních. Pobřeží jeho, prostoupené močálovitými tundrami nebo bařinatými jezery, jest občasné jen navštěvováno lovci ploutvonožců, velryb nebo ptactva mořského. Jižnější krajiny jeho, hustými jehličnatými lesy pokryté, jsou domovinou zvěři kožešinné.

2. Pás střední od hřbetu Severoruského k ústí Dunaje. V něm nachází se proslulá »černá země« (rozsahu asi 5kráté našeho mocnářství), obilnice záp. Evropy, středisko hlavní výživy ruského lidu, o r b y a živností s ní souvisících ($\frac{4}{5}$ všeho obyvatelstva jí se zaměstnává). Nejdůležitějšími ploidinami polními jsou žito a pšenice, na severu ječmen. V něm i veliké bohatství lesů listnatých, ovoce a révy (Krim). Také chov dobytka má v krajích říše ruské svrchovanou důležitost hospodářskou. Čílý jest i chov koní a včel.

3. Pás jihozápadní od Dunaje k Uralu zůstává nedostatkem dešťů bezlesou, neplodnou, solnou stepí, k pastvě nesčetných stád kočovníků se hodící.

Vysoký národní hospodářský význam pro říši Ruskou má rybářství, a to nejen v mořích, nýbrž i v řekách, skytajíc širokým vrstvám lidu levnou a vydatnou potravinu. Nejbohatší rybářská oblast ruská jest v úmoří moře Kaspického s řekami Volhou a Uralem (jeseter, vyza, candát, kapr a j.).

Též divokou zvěří, jak srstnatou tak i pernatou oplývá Rusko.

Nerosty všeho druhu zaujmá říše Ruská první místo na světě.

Obyvatelstvo.

Obyvatelstvo.

Národnostní poměry Ruska následkem veliké rozlehlosti jeho jsou mnohem pestřejší než jiných států evropských.

Z národů indoevropských nejčetněji zastoupeni jsou Slované a to: Rusové ($\frac{3}{4}$ obyv.), dělící se na severní Velkorusy a jižní Malorusy; po nich počtem vynikají Poláci na západě usedlí.

Mimo tyto četně zastoupeni jsou Litvané, Němci (v Pobaltí), Švédové (ve Finsku), Rumuni, Řekové a Bulhaři (na jihu).

K národům pleti žluté patří obyvatelé ruského severu a to: nejzazší Samojedi a Lopaři, Čudové, v Pobaltí Estonci, pod Uralem Permjané, na stepích jihoruských jinak různokmenní Tataři.

Počet všeho obyvatelstva evropského Ruska činí (sčítání provedeno poprvé r. 1897) přes 119,000,000 lidí. Hustota obyvatelstva v zemích západních (Polsku) činí 73 lidí na 1 km², v ostatním Rusku 19.

Náboženstvím panujícím jest víra pravoslavná (83% obyv.); hlavou její jest »svatý synod« a 3 metropoliti (v Petrohradě, Moskvě a Kyjevě). Z ostatních křesťanských vyznání nejčetněji zastoupena jest v Rusku víra katolická (8,5%), hlavně Poláky v ruském Polsku vyznávaná (v čele arcibiskup mohiljevský), a evangeličská (4,5%). Tataři jsou dle mohamedáni, dle se Samojedy pohané. Židů žije nejvíce v záp. krajích.

Zaměstnání obyvatelstva vedle zemědělství, chovu dobytka a lovu jest hornictví, průmysl rozmanitý (ale ten dosud většinou v cizích rukou) a domácí obchod z veliké části na výročních trzích se soustředující, podporovaný splavností řek, průplavy, jakož i vzdálenější sítí železnic. Vývoz i dovoz zahraniční (hl. z Asie) jest veliký.

Vzdělání lidu ruského stojí namnoze ještě na velmi nízkém stupni, pro nedostatek dobrých škol obecných.

Zaměstnání.

lítické
zdělení.
nsko.

Politicky rozděleno možno Rusko evropské v 8 území. Jsou to:

1. Velkoknížetství Čudské č. Finské (skoro 374.000 km^2) se samostatným zřízením, s říší ruskou toliko *osobní unii* spojené. Zabírá skalnatou a množstvím jezer i bažin prostoupenou severozápadní část Ruska, obydlenou Čudy a přistěhovalými Švédy z dob, kdy země ta byla državou švédskou. Obyvatelstvo (as 2,800.000 lidí, 8 na 1 km^2) živí se na jižním břehu orbu, ve vyšších polohách rybolovem a zpracováním dříví.

singfors. Hl. m. Helsingfors (111.000 ob.) sídlo vlády a university.

2. Veliká Rus (skoro $2\frac{1}{2}$ mill. km^2), k níž i ostrovy Nová Země, Vajgač a Kalgujev, velmi studené a řídce obydlené, a poloostrov Kola Lopary obývaný náležejí, dělí se Severoruským hřbetem v část severní a jižní.

a) V severní části: Archangelsk, nad ústím Dviny (méně než 20.000 obyv.) soustřeďuje veškeren obchod severoruský při moři Ledovém.

b) V jižní části: při výtoku řeky Volchova z Illmeňského jezera Veliký Novgorod (přes 20.000 obyv.), druhdy sídlo Rurika, zakladatele říše Ruské (r. 862) proslulé obchodem, nyní pokleslé.

Na soutoku Oky a Volhy Nižnij Novgorod (96.000 obyv.), světoznámé největší tržiště evropské, na něž i Asiaté se dostavují.

Při horní Volze největší obchodní význam má Tver (53.000 obyv.). Města Orel (71.000 obyv.) a Tula (109.000 obyv.) při horním toku Oky vynikají průmyslem.

U řeky Moskvy, téměř v srdeci Rusi položeno jest bývalé hlavní nyní korunovační město říše, »svatou, bělokamenou malíčku« Moskva (1,092.000 obyv.). V ní soustředí se veškeren duševní i obchodní život ruský. Střed města zajímá ohrazená palácová a chrámová čtvrt, staroslavný *Kremel* (obr. 63.).

3. Země pobaltické, zabírající břeh moře Baltického od jez. Ladožského až ke hranicím Pruska. Obývány jsou kmene čudskejmi (Čudy a Estonci), na jihu Litvany, ve městech Němcí a Rusy.

Jsou to: z Ingerie, Estonsko, Livonsko a Kuronsko.

a) v Ingerii: Petrohrad (rusky *Petrohrad*, *Piter*) nad řekou Něvou, carem Petrem Velikým r. 1703 založený, hlavní a sídelní město říše, čítá 1,313.000 obyv. Vyznačuje se pěknými, pravidelně vedenými ulicemi, rozsáhlými náměstími i nábrežími; (z těchto nejkrásnějších jest tak zv. *Něvský prospekt*) (obr. 64.). Z veřejných budov vyniká nádherný *Zimní palác* carův, velkolepý *chrám sv. Izáka*, *botanická zahrada*, chovající nejbohatší sbírky palem a orchideí, *asijské museum* a j. Okolí Petrohradu poseté skoje jest nádhernými letohrádky, z nichž nejpřeknější jest *Carskoje selo* (= císařská kova: ves); blíže něho ves *Pulkovo* a s hvězdárnou, jejíž poledník pokládají Rusové za línáni. Na západní straně chráněn jest Petrohrad tvrdou pevností, prvním válečným přístavem nstadt. Ruska, *Kronstädtem* (60.000 obyv.) na ostrůvku vystavěným.

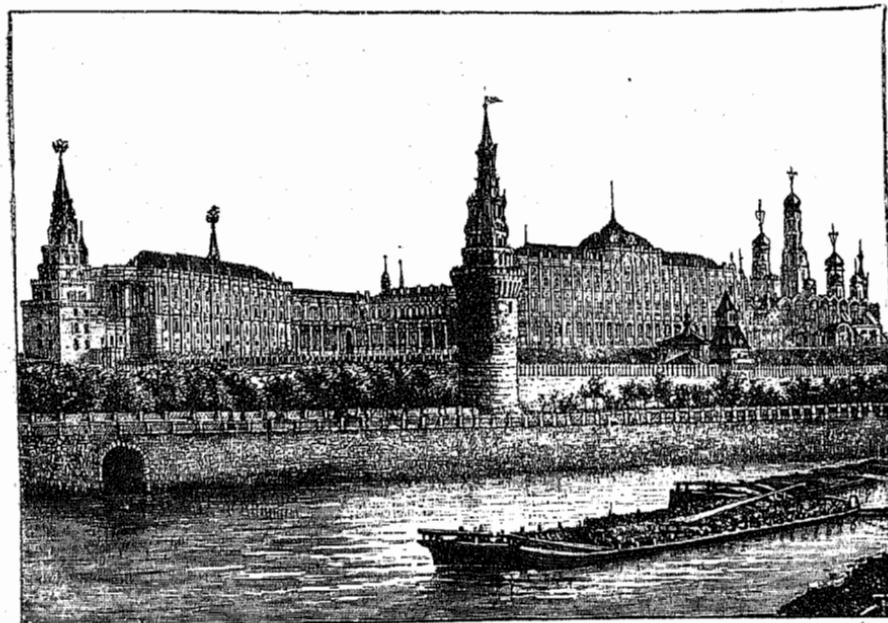
b) v Estonsku výborně opevněný přístav *Reval* (66.000 obyv.).

- c) v Livonsku Riga, přístavní město při zálivu Rižském (283.000 obyv.) nedaleko ústí Dviny Západní. Riga.
 d) v Kuronsku: přístav Libava (65.000 obyv.). Libava.

4. Ruské Polsko, při obou březích Visly, na sever k Němenu sahající, bohaté na uhlí, železo a měď a j. nerosty. Ruské
Polsko.

Při řece Visle hl. m. Varšava (750.000 obyv.), chráněné pevným předměstím Pragou, co do velikosti po Petrohradě a Moskvě třetí město říše. Varšava.

Od ní na jz. velkoměsto obchodní, velkým počtem Židů obývané, Lodž (352.000 obyv.). Na horním toku Varty slavné poutnické místo Mariánské Častochov (45.000 obyv.). Lodž-
Častochov.

Obr. 63. Kreml v Moskvě.

5. Bílá č. Západní Rus, jižně od Kuronska ke střednímu Dněstru, hlavně orbu význačná. Bílá Rus.

V této krajině: a) Lituania s m. Vilnem (163.000 obyv.) býv. hlavním městem říše Vilno. Litevské, b) Červená Rus, úrodná zvláště na žito: Žitomír (81.000 obyv.), Žitomír. c) veleúrodné Podoli při středním Dněstru. V něm Kamennec Podolský (39.000 Kamennec obyv.). Podolský.

6. Ukrajina č. Malá Rus mezi Pripetem a Donem. V té pro-Ukrajina slulá »černá země«.

Kyjev. Na pravém břehu Dněpru Kyjev (319.000 obyv.), ještě před Moskvou býv. první hl. m. Rusi s posvátným klášterem *Zavrou*, chráněm sv. Žofie (nejstarší památkou ruského stavitelství) a nejstarší ruskou universitou.

Charkov. Od něho na sv. Charkov 197.000 obyv.) s universitou; má hlučné trhy na obili.

Jižní Rus. 7. Jižní Rus. Zabírá sev. stepnaté a bezlesé pobřeží moře Černého od Dolního Prutu za řeku Don.

Kišiněv. a) *Bessarabie* (mezi Prutem a Dněstrem) s bohatým městem Kišiněvem (126.000 obyv.). V učém velký průmysl koželužský.

Obr. 64. Petrohrad (Nevský prospekt).

Sebastopol. b) *Na Krimu*: pevnost a válečný přístav Sebastopol (více než 50 000 obyv.), na jižních svazích horstva Jajlského, krásně uprostřed zahrad položené. Nedaleko nádrži Livadiia. hradné sídlo císařské, letohrádek Livadiia. Největším městem obchodním na Krimu Kerč. jest Kerč při úzce téhož jména.

c) Po obou stranách Donu a Donce rozkládá se území kozáků donských.

Oděsa. d) Z ostatních jižních měst Ruska vyniká Oděsa (450.000 obyv.), největší obchodní přístav při moři Černém pro vývoz i dovoz. Válečným přístavem ruského Nikolajev. lodstva v moři Černém jest Nikolajev (92.000 obyv.).

Při blízkých prazích (prah ruský *pøorog*) dněperských domovinu kozáků záporožských, jichž střediskem je město Jekatěrinoslav (136.000 ob.).

8. Povolží. Zabírá bývalé poslední dva chanáty tatarské, Astra- Povolží, chaňsko a Kazaňsko.

V stepnatém Astrachaňsku, kočovnými pastevci stád a koní, *Kalmkyky* a *Kir-* Astrachaň, *gizy* obývaném, m. Astrachaň (121.000 obyv.), v delte řeky Volhy položené, s obyvatelstvem velice pestrým; sprostředkuje obchod do Turanu a Persie a vyváží kaviar. Důležitostí obchodní slynou také města Carycin (skoro 56.000 obyv.), při jz. ohebu Volhy, Saratov (143.000 obyv.) a Samara (92.000 obyv.) severněji položená.

Kazaňsko, nejbohatší rudný a továrníký (zvl. železářský) kraj ruský, obkličeje střední Ural, na západ za Volhu zasahuje.

Nedaleko soutoku Kamy s Volhou Kazaň (144.000 obyv.), při řece Uralu Orenburg (skoro 73.000 ob.), stanicí karavan asijských.

Bánskou důležitostí vynikají města Perm (přes 45.000 obyv.), při řece Kamě s velikými ložisky železné rudy, a Jekatěrinburk (přes 55.000 obyv.), sídlo vrchní správy dolování uralského.

O ruských državách asijských opakujte na str. 53. Državy asijské.

Střední Evropa. (V přehledu jednotl. mapy č. 28. a 29. KM nebo B č. 36.) (Jakožto přechod k učivu roč. II.)

Střední Evropa státy svými náleží z části ještě k zemím středomořským, ostatkem pak k západnímu, menšímu dílu trupu evropského. Do Středomoří zabíhá jednak říše Rakousko-uherská svými částmi: Přímořím, Charvatskem, Dalmacijí, Bosnou a Hercegovinou, jednak Francie. Ostatní státy střední Evropy: Švýcary, Belgie, Holland, Dánsko, Německo, Rumunsko) náležejí trupu západoevropskému.*)

Úlohy. Vytkněte: 1. Zeměp. polohu střední Evropy a hranice její.
2. Členitost.

O fysikálním zeměpisu, pokud střední Evropy se týče, opakujte v celku se str. 90.

O proláklinách a nížinách na str. 86.

Vlastní horstva střední Evropu prostupující jsou:

1. Vysočina Francouzská, která ve vých. polovině Francie při pravém břehu Rhôna postupujíc, výběžky svými do Belgie a Německa zasahuje.

2. Vysočina Českonoemecká (od Rýna na východ a od Dunaje na sever) vyplňuje jihozápadní Německo a Rakousko-Uhersko až po řeku Odru a Moravu.

3. Karpaty náležejí hlavně mocnářství Rak.-uherskému, zasahujíce jen východním a jižním svahem do Rumanie.

*) Zevrubně o jednotlivých pojednáno bude v díle II. a III.

Carycin.
Saratov.
Samara.

Orenburg.
Perm.
Jekatěrinburg.

Državy
asijské.

Horopis.

4. Alpy. Směrem poledníkovým dělí se:

a) v Alpy západní; počínají u moře Středozemního, postupují na sever k průsmyku Malého Bernharda, kdežto na východ svažují se do Italie, na západ do Francie.

b) Alpy střední mezi M. Blancem a průsmykem Brenner-ským. O ně dělí se Italie, Švýcary, Německo a částečně i Rak.-Uhersko.

c) Alpy východní. vyplňují země říše naší.

Vodopis. Vytkněte: 1. Která moře obtékají střední Evropu.

2. Řeky dle oblasti, stanovice, ve kterých vysočinách sbírají prameny své.

3. Jezera.

Vzduch. Určete, které země Evropy střední mají podnebí přímořské a ve kterých převládá podnebí vnitrozemské.

Příroda. Ke kterému okresu přírodnímu náleží střední Evropa? (Rostlinstvo? Živočišstvo?)

Obyvatelstvo. Střední Evropa jest celkem hustě zalidněna; obsahuje $\frac{2}{5}$ celého obyvatelstva (ač rozloha její $= \frac{1}{5}$ E.); toto zalidnění stoupá nad to ještě v krajích těžících uhlí a železo, podklad to veškerého průmyslu továrnického.

Kmenové. Národnostně stýkají se v ní hranice tří kmenů: a) románského (*Francouzové* ve Francii a jižní polov. Belgie), b) germánského (*Němci* v Německu, Hollandsku, Rak.-Uhersku a ve Švýcarech), c) slovanského (v Rak.-Uhersku; kterými národy?).

K plemeni žlutému náležejí *Maďaři*.

Náboženství. Rovněž z četných vyznání náboženských stýkají se ve střední Evropě tři hlavní víry: katolická, evangelická (hl. Němci a Hollandané) a pravoslavná.

Mocnářství Rakousko-uherské.*)

Úlohy. Vytkněte: 1. zeměp. polohu jeho;

2. ostrovy a poloostrovy, pokud k němu náležejí.

3. kterou část trupu evropského trupem svým zabírá?

4. které hlavní nížiny a horstva je prostupují (s nejv. vrcholky)?

5. největší řeky a jezera;

6. hlavní rozdíly podnebí;

7. obyvatelstvo.

Politické rozdělení. Cislajtanio. Mocnářství Rakousko-uherské skládá se:

I. Z království a zemí na říšské radě zastoupených (Rakouska, Cislajtanie) o 300 km^2 rozlohy. Z nich *největší* jsou Halič-

*) V příčné rozlohy, počtu obyvatelstva a hustoty zalidnění jeho jakož i států následujících, viz přidané tabulky.

Vladiměř (přes 78.500 km², t. j. asi rozsah zemí koruny české dohromady), Čechy (52.000 km², to jest asi Bosna s Hercegovinou), Tyrolsko s Vorarlberkem (29.000 km²) a Štýrsko (22.400 km²). Nejmenší země jsou Solnohradky (7000 km²) a Slezsko (5000 km²).

Jmenujte země ostatní, určující zároveň jich přírodnický (fysikální) ráz.

Hlavní města (seřazená dle počtu obyvatelstva).

Vídeň (1,938.000) — Praha (230.000) — Lvov (176.000) — Štýrský Hradec (152.000) — Terst (133.000) — Brno (117.000) — Černovice (75.000) — Linec (64.000) — Inšbruk (47.000) — Lublaň (39.000) — Solnohrad (36.000) — Opava (28.000) — Celovec (26.000) — Těšín (20.000) — Zadar (14.000) — Poreč (kolem 10.000) — Gorice (27.000).

Hlavní
města.

Udělte polohu jich.

II. Ze zemí koruny Uherské (Uherska, Translajtanie) o více než 325 km². Translajtanie.

Král. Uherské rovno 10krát Tyrolsko s Vorarlberskem bez 10.000 km².

Král. Chorvatsko-Slavonské rovno Čechám bez 10.000 km².

Hl. města: Budapešť 792.000 obyv.

Hlavní
města.

Záhřeb 61.000 obyv.

Rjeka s okolím (uherské Přímoří) 39.000 obyv.

III. Ze zemí obsazených (Bosny s Hercegovinou) o rozloze přes 51.000 km².

Hl. m. Serajevo (38.000 obyv.).

Císařství Německé (KM mapa č. 26., B 39., 40.).

Úlohy. 1. Vytkněte zeměpisnou polohu jeho.

Úlohy.

2. Jmenujte státy, s nimiž hraničí.

3. Udejte členitost jeho severních břehů.

4. Které nížiny a hlavní pásmo horská jejím prostupují.

5. Které hlavní řeky jím protékají (oblasti jich).

Císařství Německé skládá se z 25 států a 1 říšské země. Z nich největším jest království Pruské (= 2krát všechny ostatní státy dohromady), jehož panovník jest zároveň císařem německým. Toto zabírá hlavně nížinu Severoněmeckou, dosahujíc od moře Baltického a Severního na jih ke hranicím rak. Slezska a Čech, od hranic Hollandska a Belgie na východ ke hranicím Ruska.

Skládá se:

a) Z Pruského Slezska (patřilo dřídy k zemím koruny české); v něm hl. m. Vratislav.

b) Z Poznańska, jež bývalo druhdy částí roztrojené Polsky. Hl. m. Poznań při řece Vartě.

c) Z vlastního Pruska při moři Baltickém: Královec u ř. Pregoly.

d) Z Pomořan, od Pruska na západ: Štětín při Odře.

e) Ze Šlesviku-Holštýna, na poloostrově Jutském: Kiel.

f) Z Hannoverska, hl. m. Hannover.

g) Ze zemí porýnských: Vestfálska, Porýnska (Kolín n. R.)

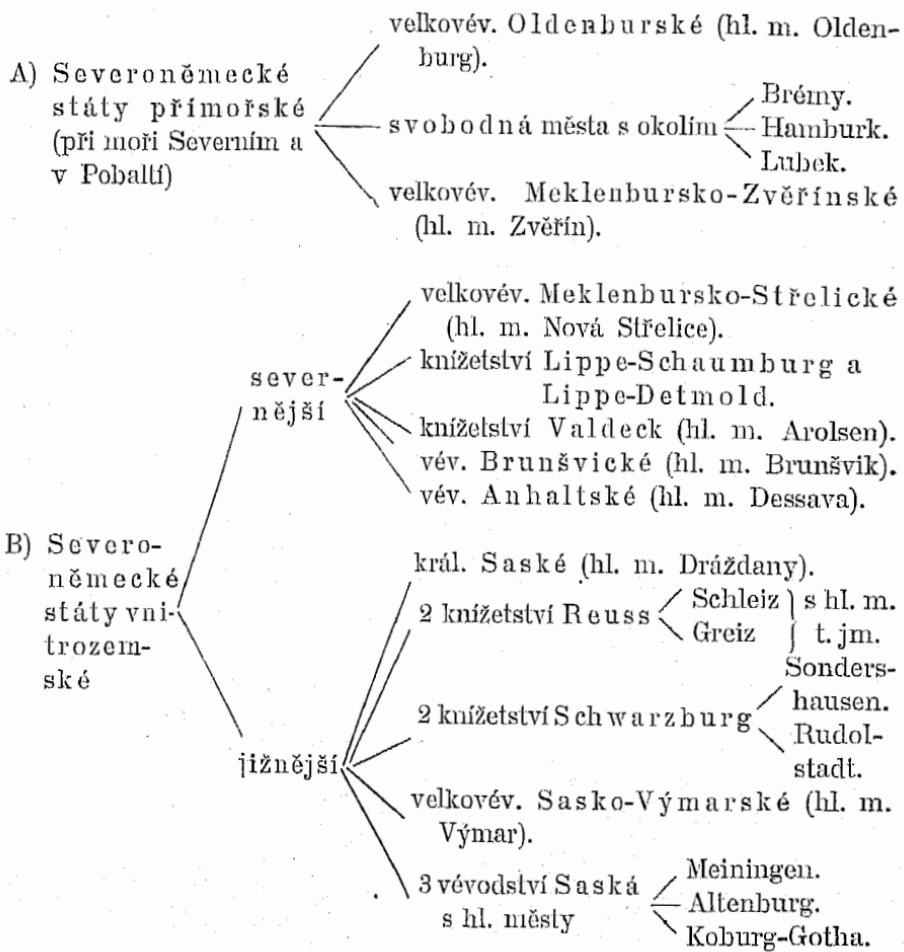
a Hessenska (Frankfurt n. M.).

i) Z Pruského Saska (hl. m. Magdeburg)

j) Z Braniborska (hl. město říše, Berlín)

} oba v Polabí.

Ostatní státy dělíme na:

C) Státy jiho-německé

- král. Bavorské (hl. m. Mnichov) — záp. Čech.
- král. Württemberské (hl. m. Stuttgart) — záp. Bavor.
- velkovév. Bádenské (hl. m. Karlsruhe) — na pr. břehu Rýna.
- říšské země Elsasy a Lotaringy (hl. město Strassburg) — na levém břehu Rýna.
- velkovév. Hessenské (hl. m. Darmstadt) — po obou březích Mohanu.

Francie.

Republika Francouzská zabírá nejzápadnější část trupu evropského, obydlena jsouc Francouzi kmene *románského* a Bretonci kmene *galského* (v Bretonsku).

Úlohy jako u států předešlých.

Hlavní město Paříž při řece Seině (přes 2,700.000 obyv.). Po ní největší města Marseille (přes 490.000 obyv.) u zál. Lionského a Lyon (459.000 obyv.).

Pod ochranou její nachází se při hranicích italských knížetství Monacké s městem Monakem.

Ostatní státy střední Evropy.

Království Hollandské v nížině dolního Rýna, obývané germánskými Hollandany.

Hl. m. Haag (234.000 obyv.). Největším městem však jest Amsterdam (přes 550.000 obyv.).

Království Belgické velice lidnaté, ač menší než předešlé.
Hl. m. Brussel (194.000 obyv.*). Větší jsou Antverpy (292.000 obyv.).

Velkovévodství Lucemburské s hl. m. Lucemburkem (21.000 obyv.).

Král. Dánské (skládá se ze sev. poloviny poloostrova Jutského z ostrovů dánských, Far-ör a Islandu) obydlené Dány, plemene germánského.

Hl. m. Kodan (378.000 obyv.) na ostrově Sjællandě.

Republika Švýcarská mezi jez. Ženevským a Bodmanským.

Hl. m. Bern (72.000 obyv.). Největším městem jejím jest Curych (181.000 obyv.) při jezeře téhož jména.

Král. Románské. Skládá se z Rumunska č. Valašska, s hl. a sídelním městem *Bukurešť* (285.000 obyv.), uprostřed nížiny Valašské a Multaňské, v něm z Jasy (79.000 obyv.) hl. městem.

Král. Románské obýváno jest *Rumuny*.

*) S předměstími 598.000.

Srovnávací tabulka evropských států dle rozlohy jich v km².

Srovnávací tabulka evropských států
dle počtu a hustoty obyvatelstva.

Velká Britannie a Irsko 44,217,787 (140)	Nizozemí 5,599,659 (67)	Německo 56,367,178 (104)	Rusko + 119,000,000 (19)
Švédsko 2,240,032 (7)	Dánsko 2,464,770 (62)		
Francie 38,961,945 (74)	Belgie 7,074,910 (240)	Rakousko- Uhersko 45,405,267 (72)	Rumunsko 5,956,690 (45)
Španěly 18,607,674 (37)	Luksemburg 286,543 (91)	Č. Hora 237,841 (25)	Bulharsko 3,744,288 (39)
Portugaly (s ost.) 5,423,132 (61)	Švýcary 3,315,443 (80)	Turecko 6,130,200 (36)	Řecko (2,433,806 (37)

O B S A H.

	Strana		Strana
Zeměkoule a její sítě.		Afrika.	
Podoba země	1	Pořádka	61
Obzor	1	Členopis	61
Světové strany	2	Horopis	62
Osa zemská a točny	3	Vodopis	63
Poledníky	3	Podnebí	64
Rovník, Kruhy rovnoběžné,)	4	Příroda	65
Obratníky a kruhy točnové,)	4	Národopis	66
Zeměpisná poloha	5	Země Středomořské a Egypt . .	67
Pásy zemské	5	Tripolsko	71
Mapa, Zmenšené měřítko	6	Berbersko	72
Souš a voda na povrchu zemském.		Sahara	75
Jich rozdělení.		Sudan	77
Pevniny, Díly světa	7	Nubie	80
Rozdělení vody, Světová moře dle hranic a velikosti	8	Afrika východní	80
Vzduch	9	Afrika jižní	81
Asie.		Celkový přehled osadních oblastí evropských	85
Pořádka, Hranice	9	Přehled hlavních kmenů Afriku obývajících	85
Členitost	10		
Horopis	11		
Vodopis	13		
Podnebí a příroda	14		
Národopis	15		
Země jednotlivé.			
Kavkazsko	16		
Malá Asie	19		
Armenie	22		
Mesopotamie	23		
Syrie a Palaestina	25		
Arabie	27		
Turecké území úhrnem	29		
Iran	29		
Přední Indie	33		
Zadní Indie	37		
Indické souostroví	41		
Čína	48		
Japonsko	49		
Ruská Asie, Turan	58		
Sibiř	55		
Amursko, Kamčatka	58		
Přehled držav asijských	59		
Přehledná tabulka národopisu Asie	60		
Evropa (přehledně).			
Pořádka	85		
Členopis	86		
Horopis	86		
Vodopis	88		
Podnebí a příroda	89		
Obyvatelstvo	91		
Země Středomořské (podrobněji).			
Země Středomořské vůbec . . .	92		
Poloostrov Balkánský	92		
Poloostrov Apenninský	101		
Poloostrov Pyrenejský	111		
Velká Britanie s Irskem	118		
Poloostrov Skandinavský	123		
Cářství Ruské	128		
Střední Evropa (jakožto přechod k účelu ročníku II.)	135		
Močnářství Rak.-Uhereské	186		
Císařství Německé	187		
Francie	189		
Ostatní státy střední Evropy . . .	189		
Srovnávací tabulky evropských států	140		
Barevná příloha: Soptíci Vesuv.			

Univerzitní knihovna UHK

0 000002 02035